Μακεδονικά

Τόμ. 1

Ο γάμος εν Βογατσικώ

Αλέξανδρος Ν. Λέτσας

doi: [10.12681/makedonika.9122](https://doi.org/10.12681/makedonika.9122)

Copyright © 2016, Αλέξανδρος Ν. Λέτσας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λέτσας Α. Ν. (2017). Ο γάμος εν Βογατσικώ. *Μακεδονικά*, 1, 123–189. <https://doi.org/10.12681/makedonika.9122>

Ο ΓΑΜΟΣ ΕΝ ΒΟΓΑΤΣΙΚΩ

1. *Ἡ Κωμόπολις Βογατσικόν.* Τὸ Βογατσικόν, κοινῶς *Μπογατσκό*, εἶναι κωμόπολις τῆς ἐπαρχίας Καστορίας τοῦ νομοῦ Φλωρίνης ἐν τῇ Δ. Μακεδονίᾳ, ἔδρα ἰδίας ὁμωνύμου Κοινότητος, ὑπαγομένη ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν Μητρόπολιν Σισανίου καὶ Σιατίστης καὶ ἀποτελουμένη ἐξ ὑπερτετρακοσίων οἰκιῶν μὲ δισχιλίους περίπου κατοίκους. Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1928 εὐρέθησαν 1601 κάτοικοι.

Τὸ Βογατσικόν κεῖται ἐπὶ γραφικωτάτης τοποθεσίας, εἰς ὕψος 760 - 770 μέτρων ἀπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ εἶναι ἐκτισμένον ἐπὶ εἴκοσι περίπου λοφίσκων· διὸ ἐκφραστικώτατα θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομάζεται *Πολύλοφος*.

Ἡ ὀνομασία *Βογατσικόν* δὲν ἔχει ἀρκούντως ἐξακριβωθῇ. Ἡ ἐπικρατεστέρα γνώμη εἶναι, ὅτι ἡ λέξις εἶναι τουρκικῆς καταγωγῆς. Φαίνεται ὅτι οἱ Τούρκοι κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ὠνόμαζον τὴν κωμόπολιν ταύτην *Μπογάζ - Κιοϊ* τοῦτέστι «χωρίον τοῦ μπογαζιού», λόγῳ τῆς τοποθεσίας της, ἀφοῦ χώνεται εἰς τὸ βάθος ἑνὸς στενοῦ. Τὸ *Μπογάζ - Κιοϊ*, σὺν τῷ χρόνῳ, ἔγινε *Μπογατσκό*, καὶ τοῦτο βαθμιαίως ἐξελληνισθὲν κατέληξεν εἰς τὸ σημερινὸν ὄνομα *Βογατσικόν*¹).

Κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους τὸ Βογατσικόν ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν τότε κυριάρχων Τούρκων *Γεντῆ - Κιοϊ*²), καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο φέρεται ἀναγεγραμμένον εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατηρουμένην *Μάννα*, ὡς ἀποκαλεῖται ἐπιτοπίως τὸ κτηματολόγιον. Ἡ ὀνομασία αὕτη ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι πρὸ πεντακοσίων περίπου ἐτῶν οἱ κάτοικοι τοῦ σημερινοῦ Βογατσικοῦ ἦσαν διεσκορπισμένοι εἰς ἑπτὰ πέριξ μικρὰ χωρία, ἅτινα ἔφερον τὰ ἑξῆς ὀνόματα, διασωζόμενα μέχρι σήμερον εἰς τὰς σχετικὰς τοποθεσίας: *Γκουλιασιάνοι*, *Ἅγιος Δημήτριος*, *Κατσάντσο*, *Προσήλιο*, *Πόρος*, *Κουτσούφλιανη*, καὶ *Παλιοκλήσι*. Λόγῳ τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν τῶν Γκέγκηδων καὶ ἄλλων ἀτάκτων στοιχείων ἠναγκάσθησαν, πρὸς ἀσφάλειάν των, οἱ κάτοικοι τῶν ἄνωτέρω ἑπτὰ μικρῶν χωρίων νὰ καταφύγουν εἰς τὴν ὑπερκειμένην δασικὴν ἔκτασιν, προφυλασσομένην ἐκ τριῶν πλευρῶν ὑπὸ ἀξιολόγων ὄρεινῶν διακλα-

1. Ὑπάρχει καὶ ἡ λαϊκὴ ἀντίληψις, ὅτι τὸ Βογατσικόν ὀφείλει δῆθεν τὴν ὀνομασίαν του εἰς τὴν λέξιν *μπογάτσια* (!), διότι οἱ Βογατσίωται διακρίνονται διὰ τὴν κατὰσκηὴν καὶ ἐξαιρετικῶν μπογατσιῶν.

2. *Γεντῆ - Κιοϊ*, λ. τουρκικὴ = Ἑπταχώρι.

δώσεων καὶ ν' ἀποτελέσουν τὴν σημερινὴν κωμόπολιν, ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα *Βογατσικόν*.

Ἡ σημερινὴ θέσις τοῦ Βογατσικοῦ ἔχει σχῆμα πετάλου, οὗτινος τὴν περιφέρειαν ἀποτελοῦν ἀλεπάλληλοι σειραὶ βουνῶν καὶ λοφίσκων, μὲ λεπτοτάτας γραμμὰς. Ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων κορυφῶν τῶν βουνῶν καὶ λοφίσκων τούτων εἶναι ἐκτισμένα γραφικώτατα παρεκκλήσια, περιβαλλόμενα ὑπὸ γηραιῶν δρυῶν, αἵτινες, ὑπολείμματα οὖσαι τῶν παλαιῶν πυκνῶν δασῶν, διεσώθησαν, ἐπειδὴ εἶναι ἀφιερωμένα εἰς τοὺς προστάτας ἁγίους τῶν παρεκκλησιῶν καὶ θεωροῦνται διὰ τοῦτο ἱεραὶ καὶ ἀπαρραβίαστοι. Εἰς τὰ παρεκκλήσια ταῦτα εὗρισκον ἀσφαλῆ καταφύγια οἱ Ἕλληνες ἀντάρται κατὰ τὸν μακεδονικὸν ἀγῶνα. Τὸ ἄνοιγμα τοῦ ἐν λόγῳ πετάλου στρέφεται πρὸς Νότον μὲ θαυμασίαν θεάν πρὸς τὸν ἡμῖνον ἀπέχοντα Ἀλιάκμονα ποταμὸν καὶ πρὸς τὴν πολὺ μακρύτερον, εὐρύτατα ἐκτεινομένην, ὄρεινὴν ἄλυσιν τῶν Καμβουνίων ὀρέων (Ὁντρια) καὶ τοῦ ὄρους Γράμος (Γράμουστα), ἀπάντων διακλαδώσεων τῆς Πίνδου, ὅπισθεν τῶν ὁποίων ἐκτείνονται ἡ Ἡπειρος καὶ ἡ Ἀλβανία. Τὸ πέταλον αὐτὸ διατρέχει περιφερειακῶς ἡ ἀπὸ Καστορίας εἰς Κοζάνην δημοσία ὁδός, ἣτις συνδέει τὸ Βογατσικόν ἀφ' ἑνὸς μὲν μετὰ τῆς Θεσσαλονίκης αὐτοκινητιστικῶς καὶ σιδηροδρομικῶς (διὰ τοῦ Ἀμυνταίου) καὶ ἀφ' ἑτέρου μετὰ τῆς νοτίου Ἑλλάδος αὐτοκινητιστικῶς.

Τὸ ἔδαφος τοῦ Βογατσικοῦ εἶναι περιορισμένον κατ' ἔκτασιν καὶ πτωχὸν εἰς ποιότητα. Ὀλίγοι μόνον γεωργοὶ καὶ κτηνοτρόφοι ὑπῆρχον ἀνέκαθεν ἐν αὐτῷ, τὸ περισσότερον δὲ καλλιεργήσιμον ἔδαφος ἦτο καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι διηρημένον εἰς μικροτάτας ἰδιοκτησίας, πεφυτευμένας ὑπὸ ἀμπέλων, τὰς ὁποίας ἐκαλλιεργοῦν ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἱ γυναῖκες, προσλαμβάνουσαι διὰ τὰς βαρύτερας ἐργασίας (κλάδευμα καὶ σκαψίματα) ἐργάτας ἐκ τῶν πέριξ τουρκικῶν χωρίων, τῶν ἀνδρῶν ἡναγκασμένων ν' ἀποδημοῦν εἰς τὴν ξένην, καὶ ἰδίως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐπεδίδοντο εἰς διάφορα ἐπαγγέλματα καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν οἰκοδομικὴν. Οὕτω, μὲ τὰ εἰσοδήματα τῶν ἀμπέλων¹⁾ — διεκρίνοντο δὲ πάντοτε τὰ ἐκλεκτὰ κρασιὰ καὶ ὄρακιὰ τοῦ Βογατσικοῦ, ἅτινα κατηναλίσκοντο εἰς τὰς πέριξ πόλεις καὶ κωμοπόλεις καὶ ἰδίως εἰς τὴν Κορυτσάν — τοὺς δημητριακοὺς καρπούς²⁾, τὰ κτηνοτροφικὰ προϊόντα³⁾, τὰ ὄραϊα καὶ εὐγεστα ὀπωρικά καὶ μὲ τὰ ἐμβάσματα — τὰ *χασλίκια*

1. Εἰς 500 000 ὀκάδας περίπου ἀνήρχοντο αἱ παραγόμεναι ἐκ τῶν ἀμπέλων τοῦ Βογατσικοῦ σταφυλαί.

2. Τὰ γεωργικὰ ζεύγη ἀνήρχοντο ἀνέκαθεν ἐν Βογατσικῷ εἰς 80 - 100.

3. Ὅλα τὰ κτηνοτροφικὰ προϊόντα τοῦ Βογατσικοῦ θεωροῦνται ἐκλεκτὰ καὶ νοστιμώτατα λόγῳ τοῦ ξηροῦ κλίματος καὶ τῆς ἐκλεκτῆς καὶ ἀρωματώδους χλωρίδος. Πρὸ πάντων τὸ κρέας τοῦ Βογατσικοῦ θεωρεῖται νοστιμώτατον, διότι τὰ πρόβατα βόσκουν ἐπὶ τῶν πετρωδῶν ὄροσειρῶν, ὅπου τρώγουν τὴν ἀρωματώδη μυτηρίναν (εἶδος ῥήγανης).

— τῶν εἰς τὴν ξένην ἐργαζομένων ἀνδρῶν, δὲν καθίσταντο βεβαίως πλούσιοι οἱ Βογατσιῶται, ἔξων ὅμως μὲ σημαντικὴν ἄνερσιν καὶ ἀξιοσημείωτον ἀξιοπρέπειαν. Οἱ Βογατσιῶται ἐθεώρησαν πάντοτε ἐντροπὴν « ν’ ἀγοράζου ν’ ἀλεῦρι μὲ τὴν ὀκᾶ », φροντίζοντες κατὰ κανόνα ν’ ἀποθηκεύουν « τὸ στᾶρι τῆς χρονιάς ».

Δυστυχῶς ἡ ἐπελθοῦσα καταστροφὴ τῶν ἀμπέλων τοῦ Βογατσικοῦ ὑπὸ τῆς φυλλοξήρας ἐπέφερε σοβαρώτατον πλῆγμα εἰς τὰ εἰσοδήματα τῆς κωμοπόλεως ταύτης, οἱ δὲ κάτοικοί της ὑφίστανται σήμερον ἀξιοσημείωτον οἰκονομικὴν δοκιμασίαν. Ἐν τούτοις καὶ τὰς στενοχώρους αὐτὰς περιστάσεις ἀντιμετωπίζουν οἱ Βογατσιῶται μὲ ἀξιοθαύμαστον καρτερικότητα καὶ ἀξιοσημείωτον ἀξιοπρέπειαν.

Ἡ ἔλλειψις ἐπαρκοῦς γῆς καὶ ἡ πτωχεία τοῦ ἐδάφους ἀναπληροῦνται ἐν πολλοῖς εὐτυχῶς ἀπὸ ἄλλα ἀγαθὰ. Τὸ κλίμα τοῦ Βογατσικοῦ εἶναι ξηρότατον καὶ ὑγιεινότατον, τοῦθ’ ὅπερ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν εὐρωστίαν τῶν κατοίκων, τὴν ἀρτιμέλειαν καὶ μακροζωίαν αὐτῶν, ὥς καὶ ἀπὸ τὴν ἀδυνατότητα τῆς συντηρήσεως ἱατροῦ ἐν τῇ ἐν λόγω κωμοπόλει. Ἐὰν εἰς τὸ ὑγιεινὸν τοῦ κλίματος συνυπολογισθῶν ὁ ἐκτεταμένος ὥραϊος ὁρίζων, αἱ λαμπραὶ ἔξοχαί, ἡ ἀρξαμένη δασικὴ ἀνάπτυξις ἐπὶ τῶν ὑπερκειμένων ὄροσειρῶν καὶ τὸ ἐλαφρότατον καὶ ὑγιεινότατον ὕδωρ ἐκ τῆς νέας ὑδροεύσεως, ἄγεται τις εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ Βογατσικὸν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐν τῶν καλλιτέρων θερέτρων τῆς Δ. Μακεδονίας.

Οἱ ἀποδημοῦντες Βογατσιῶται κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους διέμενον ἐπὶ ἔτη ἐν τῇ ξένῃ ἐργαζόμενοι μακρὰν τῶν οἰκογενειῶν των. Τετράκις τοῦ ἔτους — πρὸ τοῦ Πάσχα, πρὸ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, πρὸ τῆς εορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου) καὶ πρὸ τῶν Χριστουγέννων — ἐταξίδευον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ λεγόμενοι *Κερατζῆδες* ¹⁾, ὧν ἀποστολὴ ἦτο νὰ φέρουν εἰς τοὺς ἀποδημοῦντας ἐπιστολὰς καὶ δῶρα τῶν οἰκογενειῶν των, νὰ εἰσπράττουν παρ’ αὐτῶν τὰ δανειζόμενα τοῖς οἰκείοις των χρηματικὰ ποσὰ — τὴν *πόλτσα* — μετὰ τῶν σχετικῶν τόκων, νὰ μεταφέρουν εἰς τὰς ἐν τῇ πατρίδι διαμενούσας οἰκογενείας τὰ *χασλίκια*, τὰ δῶρα καὶ τὰς ἐπιστολὰς τῶν ἀποδημούντων, καὶ νὰ γίνωνται οἱ διαγγελεῖς μεταξὺ τῶν ξενητευμένων καὶ τῶν οἰκογενειῶν των. Δι’ ὅλας τὰς ὑπηρεσίας αὐτὰς, πολυτίμους διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς ἀτελεστάτης καὶ ἐπικινδύνου συγκοινωνίας, ἡμεῖνοντο πλουσιοπαρόχως οἱ *κερατζῆδες*, τοῦ ἐπαγγέλματός των θεωρουμένου ἐπικερδοῦς καὶ ἀξιοπρεποῦς.

Μετὰ ἐτῶν ἐν τῇ ξένῃ διαμονήν, ἐπανήρχοντο οἱ ἀποδημοῦντες Βογατσιῶται εἰς τὴν πατρίδα των διὰ νὰ ἴδουν τὰς οἰκογενείας των καὶ διέλθουν ἐπὶ τινα χρόνον μαζί των, οἱ νεαροὶ δὲ καὶ διὰ νὰ νυμφευθῶν. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ ἐπάνοδος τῶν ἀποδημούντων ἐγένετο κατὰ τὸν χειμῶνα, ὁπότε

1. Οἱ *κερατζῆδες* ἦσαν εἶδος περιοδεούντων τραπεζιτῶν.

Εἰκ. 1. Τὸ Βογαταιζόν ὡς ἦτο πρὸ τῆς καὶ τὸ 1912 καταστροφῆς του.

περιορίζοντο αἱ ἐργασίαι ἐν τῇ ξένῃ, τελοῦνται αἱ περισσότεραι ἑορταὶ πρὸς διασκέδασιν καὶ ἐλάβανον χώραν οἱ περισσότεροι γάμοι. Συγκινητικωτάτῃ ἀπέβαινεν ἡ ὑποδοχή, τὴν ὁποίαν ἐπεφύλασσον εἰς τοὺς ἐπανερχομένους ξενητευμένους — τοὺς *μαστόρους*¹⁾ — οἱ οἰκεῖοι των καὶ οἱ λοιποὶ κάτοικοι. Οἱ μεταφέροντες αὐτοὺς ἀγωγιάται, ὀλίγον πρὶν φθάσουν εἰς τὴν κωμόπολιν, προέτρεχον διὰ νὰ ἀναγγείλουν εἰς τοὺς οἰκείους τὴν ἀφίξιν τῶν ξενητευμένων καὶ νὰ πάρουν τὰ *σιχαρίκια*²⁾. Προειδοποιημένοι οἱ οἰκεῖοι ἐξ ἐπιστολῶν καὶ βεβαιούμενοι ἤδη ὑπὸ τῶν ἀγωγιατῶν ἀνέμενον τοὺς πεφιλημένους των μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας, τινὲς δὲ ἐξήρχοντο πρὸς προὔπαντησιν καὶ ἔξωθι τῆς κωμοπόλεως. Αἱ σύζυγοι τῶν ξενητευμένων — αἱ *μαστόρινες* — ἡτοιμάζοντο ἀπὸ ἡμερῶν διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν ἀναμενομένων νυμφίων, ἔβαφον τὰ μαλλιά των μὲ ἴκνα καὶ ἐλούζοντο, κατὰ δὲ τὴν ἡμέραν τῆς ἀφίξεως ἐστολίζοντο μὲ τὰ καλλίτερα ἐνδύματά των. Δὲν ἐπρόφθιαν ἀκόμη νὰ ἀφιππεύσουν οἱ ἐπανερχόμενοι ξενιτευμένοι ἀπὸ τὰ ἄλογα, — τὰ ὁποῖα, ὥσπερ αἰσθανόμενα τὴν ἱερότητα τῆς στιγμῆς ἐχρεμέτιζον ὑπερήφανα, ἐνῶ οἱ ἐκ τῶν λαιμῶν των κρεμώμενοι κώδωνες ἤχουν χαρμοσύνως — καὶ νὰ ἐναγκαλισθοῦν τοὺς οἰκείους των, καὶ αἱ οἰκίαι των ἐπλημμύρουν ἀπὸ τοὺς πλησιεστέρους συγγενεῖς καὶ τοὺς στενωτέρους φίλους. Αἱ ἐπισκέψεις ἐξηκολούθουν καὶ κατὰ τὰς ἐπομένας ἡμέρας, παρελαυνόντων ὅλων σχεδὸν τῶν κατοίκων τῆς κωμοπόλεως.

Ἡ αὕτῃ σχεδὸν συγκινητικὴ καὶ τελετουργικὴ τακτικὴ ἐφηρμοζέτο καὶ κατὰ τὴν ἀποδημίαν τῶν ξενητευμένων. Οἱ περισσότεροι συγγενεῖς καὶ φίλοι ἐπεσκέπτοντο τοὺς μέλλοντας ν’ ἀναχωρήσουν· αἱ γυναῖκες ἔφερον, διὰ τὸ «καλὸ προβόδημα», ἀπὸ μίαν λαγήνην γεμάτην κρασί· πρὶν ἐξέλθουν τῆς οἰκίας οἱ ἀναχωροῦντες, ἡ μήτηρ ἢ ἡ σύζυγος, ἔχυνε ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς ἐξωθύρας νερὸ καὶ κρασί καὶ ἀργυροῦν νόμισμα, τὸ ὅποιον ἐλάβανον καὶ ἐκράτουν οὗτοι, ἀφοῦ προηγουμένως ἔκαμνον τὸ σταυρόν των· καὶ προεπέμποντο οἱ ξενητευμένοι ὑπὸ τῶν οἰκείων καὶ τῶν συγγενῶν πολὺ ἔξωθι τῆς κωμοπόλεως, ὅπου ἦσαν παρατεταγμένα παιδιὰ φέροντα εἰκόνας τῶν ἐκκλησιῶν, ἃς ἡσπάζοντο καὶ ἐφιλοδώρουν οἱ ἀποδημοῦντες. Εἰς τὸν κοινὸν ἐκεῖνον χώρον τοῦ ἀποχωρισμοῦ διεξήγοντο σπαρακτικώταται σκηναί. Αἱ μητέρες, αἱ σύζυγοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ ἠναγκαλίζοντο τοὺς ἀποδημοῦντας ἐν μέσῳ κλαυθμῶν ἀσυγκρατήτων, οἱ ἀπερχόμενοι ἡσπάζοντο τρυφερώτατα τὰ τέκνα των, ἀπεχαιρέτουν τοὺς λοιποὺς συγγενεῖς καὶ φίλους καὶ ἔπειτα ἵππευον, ἔπινον ὀλίγον οἶνον ἐκ προσφερομένης ὑπὸ τῶν οἰκείων λαγήνης, ἔχυνον τὸ ὑπόλοιπον ἐπὶ τῆς χαίτης τῶν ἵππων, ἔκαμνον τὸν σταυρόν των καὶ ἐξεκίνουν, κινουμένων ἐκατέρωθεν μανδηλίων μέχρις ὅτου καθίσταντο ἀθέατοι,

1. Ἀσφαλῶς ἡ ὀνομασία αὕτη ἀπεδίδετο εἰς τοὺς ἀποδημοῦντας, διότι οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν κτίσται.

2. Εὐχάριστος ἀγγελία, διὰ τὴν ὁποίαν ἐφιλοδωροῦντο.

ὁπότε ἐπανήρχοντο εἰς τὰς οἰκίας των οἱ προπέμψαντες τοὺς ἀναχωρήσαντας.

Σήμερον ἐξέλιπον ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἀγνὰ καὶ συγκινητικὰ ἔθιμα. Αἱ σχετικαὶ συνθῆκαι ἐκ βάθρων ἤλλαξαν. Οἱ περισσότεροι τῶν ἀποδημούντων Βογατσιωτῶν παραλαμβάνουν μαζί των καὶ τὰς οἰκογενεῖας των, μονίμως πλέον ἐγκαθιστάμενοι ἐν τῇ ξένῃ. Μόνον κατ' ἀραιὰ χρονικὰ διαστήματα καὶ δι' ὀλίγον μόνον χρόνον ἐπισκέπτονται, χάριν ἀναψυχῆς καὶ πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ νοσταλγικοῦ των αἰσθήματος, τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα των. Ἐν τούτοις, καὶ ἐν τῇ ξένῃ ζῶντες οἱ Βογατσιῶται, δὲν λησμονοῦν τὴν γενέτειράν των,

Εἰκ. 2. Γυναῖκες τοῦ Βογατσιοῦ μετὰ τὰς παλαιὰς ἐνδυμασίας των.

φροντίζοντες διὰ τὴν ἰδρυσιν κοινοφελῶν ἔργων μετὰ τὰς ἐκάστοτε δωρεάς των. Οὕτω, πρὸ τῆς κατὰ τὸν πρῶτον Βαλκανικὸν πόλεμον καταστροφῆς τοῦ Βογατσιοῦ, τὰ ἐκπαιδευτήρια αὐτοῦ συνετηροῦντο κυρίως ἐκ τῶν κληροδοτημάτων τῶν αἰμνήστων εὐεργετῶν Ράλλη Πλιούφα καὶ Μενελάου Μήκα, καὶ ἐν μέρει ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῶν δύο ἐνοριακῶν ναῶν τῆς κωμοπόλεως. Τὸ ἀνεγερθὲν μετὰ τὴν ὥς ἄνω καταστροφὴν ὡραιότατον σχολικὸν κτίριον ἐν πολλοῖς ἐστηρίχθη εἰς ἀξιώλογον δωρεὰν τοῦ ἐν Ρουμανίᾳ πλουτίσαντος εὐεργέτου Σπ. Νικολάου. Ὁ πλουτισμὸς τοῦ σχολείου τούτου δι' ἀξιολογωτάτης συλλογῆς διδακτικῶν εἰκόνων καὶ ὀργάνων ὀφείλεται εἰς συνδρομὰς τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀποδημούντων Βογατσιωτῶν. Ἡ ἀνέγερσις λίαν εὐπροσώπου ξενοδοχείου καὶ καφενεῖου τῆς κωμοπόλεως ἐγένετο διὰ χρημάτων ἀποσταλέντων ἐκ τῶν ἐν Ἀμερικῇ Βογατσιωτῶν. Αὕτῃ ἡ ὕδρευσις τῆς κωμοπό-

λεως ἐστηρίχθη ἐν πολλοῖς εἰς χρηματικὴν ἀρωγὴν τῶν ἐν τῇ ξένῃ ἀποδημούντων Βογατσιωτῶν.

Οἱ Βογατσιῶται διεκρίθησαν πάντοτε διὰ τὴν νοημοσύνην, τὴν φιλομάθειαν, τὴν συντηρητικότητα καὶ τὸν πατριωτισμὸν των.

Διετήρουν ἐπὶ Τουρκοκρατίας, διὰ τῶν προσόδων τῶν μνησθέντων ἀνωτέρω κληροδοτημάτων καὶ τῶν εἰσοδημάτων τῶν ἐνοριακῶν ναῶν των, ἀνευ οὐδεμιᾶς ἐκ μέρους τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου ἐνισχύσεως, πλήρη δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων καὶ ἡμιγυμνάσιον ἀρρένων.

Οἱ ἱερεῖς τοῦ Βογατσικοῦ ἐπὶ Τουρκοκρατίας διεκρίνοντο διὰ τὴν μόρφωσιν, τὸ ἦθος καὶ τὸν πατριωτισμὸν των. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἦσαν τελειόφοιτοι γυμνασίων καὶ διετέλουν καὶ διδάσκαλοι.

Πλείστοι Βογατσιῶται, ὡς διδάσκαλοι, ἱερεῖς καὶ ἐπιστήμονες, προσέφερον πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς διάφορα τμήματα τοῦ ὑποδοῦλου ἰδίως ἐλληνισμοῦ.

Ἐκ Βογατσικοῦ κατάγεται ἡ πολλαχῶς εἰς τὰ γράμματα, τὴν πολιτικὴν καὶ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Μακεδονίας ἀγῶνας δρώσασα οἰκογένεια Δραγούμη. Ἐπίσης ἐκ Βογατσικοῦ κατάγεται καὶ ἡ οἰκογένεια Ρουσσοπούλου, τῆς ὁποίας ὁ μὲν Ἀθανάσιος Ρουσσοπουλὸς διετέλεσε καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, ὁ δὲ υἱὸς του Ὁθων Ρουσσοπουλὸς ὑπῆρξεν ἰδρυτῆς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐμπορικῆς καὶ Βιομηχανικῆς Ἀκαδημίας, πολλοὶ ἀπόφοιτοι τῆς ὁποίας κατέλαβον σπουδαιότητας θέσεις ἐν τῇ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ.

Ἡ ἐμμονὴ τῶν Βογατσιωτῶν εἰς τὰ πάτρια εἶναι παροιμιώδης, ἡ δὲ οἰκογένεια παρ' αὐτοῖς ὑπῆρξε πάντοτε πατριαρχική, πιστὴ εἰς τὴν τήρησιν τῶν πατροπαράδοτων ἠθῶν καὶ ἐθίμων. Αἱ ἀρεταὶ ἄλλως τε αὐταὶ τῶν Βογατσιωτῶν καταδεικνύονται καὶ εἰς τὴν κατωτέρω καταχωρουμένην περιγραφὴν τῶν συνθηκῶν καὶ τῆς τελέσεως τοῦ γάμου ἐν Βογατσικῷ.

Διὰ τὸν πατριωτισμὸν τῶν Βογατσιωτῶν ὑπάρχουν πλεῖστα ὀπτὰ γνωρίσματα. Ἀνέκαθεν ἀκραιφνῶν ἐλληνικῶν αἰσθημάτων τὸ Βογατσικὸν καὶ ὁμιλοῦν ἀποκλειστικῶς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν — ἀφοῦ καὶ οἱ περὶ οἱκοὶ Τοῦρκοι, οἱ ἐπονομαζόμενοι *Βαλαάδες* ¹⁾, ὁμῖλουν μόνον τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν — ὑπῆρξε πάντοτε κέντρον ζωηροτάτης ἐθνικῆς δράσεως. Κατὰ τὴν διάρκειαν μάλιστα τοῦ μακεδονικοῦ ἀγῶνος, τὸ Βογατσικὸν ὑπῆρξεν ἡ

1. Οἱ *Βαλαάδες* ἦσαν, ὡς γνωστόν, Ἕλληνες ἐξισλαμισθέντες εἰς παλαιότερους χρόνους, ὡς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσάν των — μέχρι πρό τινων ἐτῶν καὶ οἱ χοτζάδες των ἐτέλουν τὰς τελετουργίας των εἰς τὰ τζαμιά ἐλληνιστί, ἀπὸ τὰ κοινὰ μὲ τοὺς χριστιανοὺς ἦθη καὶ ἔθιμα, ἀπὸ ἀπομεμαχρυσμένης καὶ μὴ λησμονηθείσας μετὰ τῶν περιόικων χριστιανῶν συγγενείας των, καὶ ἀπὸ τὴν εὐρεσιν ἐρείπιων ἀρχαίων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν ἐν τοῖς χωρίοις των.

κυριωτέρα ἐστία τῆς ἑλληνικῆς ἐν τῇ Δ. Μακεδονίᾳ δράσεως καὶ ἡ ἀφετηρία τῆς ἐξορμήσεως τῶν ἑλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων ἐναντίον τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων, οἵτινες ἔδρων εἰς τὰ σλαβόφωνα χωρία τῆς ἐπαρχίας Καστορίας. Πολύτιμοι ὑπῆρξαν καὶ σημαντικαὶ αἱ ὑπηρεσίαι, τὰς ὁποίας προσέφερον οἱ Βογατσιῶται εἰς τὰ ἐν ταῖς περιφερείαις Κορεστίων, Μορεχόβου καὶ Καστανοχωρίων δράσαντα ἑλληνικὰ ἀνταρτικὰ ἀποσπάσματα. Ἀκριβῶς δέ, διὰ τὴν ἀπαράμιλλον αὐτὴν συνδρομὴν τοῦ εἰς τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα, ὑπέστη σκληρὰν δοκιμασίαν τὸ ἡρωϊκὸν Βογατσικόν, δις πυρποληθὲν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὸν πρῶτον Βαλκανικὸν πόλεμον. Ἡ ἑλληνικότης ἄλλως τε τοῦ Βογατσικοῦ οὐδέποτε ἡμφισβητήθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, οἵτινες οὐδεμίαν ἐθνικὴν βλάβην ἢ προπαγανδιστικὴν τάσιν ἐτόλμησαν νὰ ἐκδηλώσουν ποτὲ ἐπὶ τῆς ἑλληνικωτάτης ταύτης μακεδονικῆς κωμοπόλεως.

Τὴν ἐκ τῆς πυρπολήσεώς του συμφορὰν ἀντιμετώπισε τὸ Βογατσικὸν μὲ τὴν ἐγνωσμένην ὑπερφηάνειαν, καρτερικότητα καὶ αὐτοπεποίθησίν του. Ἄνευ τῆς ἐλαχίστης κρατικῆς ἀντιλήψεως καὶ βοηθείας κατώρθωσαν οἱ Βογατσιῶται : νὰ ἀνεγείρουν ἐκ τῶν ἐρειπίων μεγαλοπρεπεστέρας τὰς οἰκίας των, νὰ ἀνοικοδομήσουν ὠραιότατον, εὐρυχωρότατον καὶ ὑγιεινότατον σχολικὸν κτίριον, ἐν ᾧ στεγάζονται πλήρη δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων καὶ μικτὸν ἡμιγυμνάσιον (ἐσχάτως μόλις καταργηθέν), Κοινοτικὸν κατάστημα, ἐν ᾧ στεγάζονται καὶ ἡ ἀστυνομία καὶ αἰὶντοῦσαι τῶν ΤΤΓ, καὶ εὐπρόσωπον ξενοδοχεῖον καὶ καφενεῖον· νὰ κατασκευάσουν ἀξιόλογον ὑδραγωγεῖον διὰ τὴν ὑδρευσίν των καὶ νὰ ἐπισκευάσουν τὰς παλαιὰς βρύσεις, νὰ ἐπιδιορθώσουν τοὺς δρόμους καὶ νὰ καταρτίσουν ἀξιόλογον δίκτυον ὑπονόμων. Ἐπέτυχον οὕτως οἱ Βογατσιῶται διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων καὶ προσπαθειῶν καὶ μὲ μόνην τὴν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν ἐκ μέρους τῶν ἐν τῇ ξένῃ ἐργαζομένων συμπατριωτῶν των νὰ καταστήσουν τὴν πατρίδα των πολὺ εὐπροσωποτέραν ἀπὸ πολλὰς ἄλλας μεγαλυτέρας καὶ πλουσιωτέρας μακεδονικὰς κωμοπόλεις.

Ἐὰν καταβληθῇ προσπάθεια νὰ ἀνασυσταθοῦν διὰ φυτεύσεως καταλήλων ἀμερικανικῶν κλημάτων, αἱ ὑπὸ τῆς φυλλοξήρας καταστραφεῖσαι ἄμπελοι, ν' ἀναπτυχθῇ ἡ δενδροκομία, ἡ μελισσοκομία καὶ ἡ καπνοπαραγωγή, ν' ἀρχίσῃ λειτουργοῦν τὸ ἀπὸ πολλοῦ κυοφορούμενον ταπητουργεῖον, καὶ ἐὰν πραγματοποιηθῇ ὁ μελετώμενος ἠλεκτροφωτισμός, τὸ Βογατσικόν, μὲ τὸ ξηρὸν καὶ ὑγιεινὸν κλίμα, τὸν ἐκτεταμένον ὀρίζοντα, τὰς λαμπρὰς ἐξοχάς, τοὺς νοήμονας καὶ προοδευτικούς κατοίκους καὶ τὴν ἑνδοξὸν καὶ ἡρωϊκὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν του, θὰ καταστῇ μία ἐκ τῶν ὠραιότερων καὶ προοδευτικωτέρων κωμοπόλεων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος.

2. *Γενικαὶ περὶ γάμου πληροφορίαι καὶ παρατηρήσεις.* «Χαρά»¹⁾ ὠνομάζετο γενικῶς ὁ γάμος κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ἐν Βογατσικῷ, καὶ οὕτως ἐξακολουθεῖ ν' ἀποκαλεῖται ἀκόμη καὶ σήμερον τὸ χριστιανικὸν τοῦτο μυστήριον²⁾ ὑπὸ τῶν περισσοτέρων Βογατσιωτῶν. Κατ' ἀναλογίαν καὶ ἡ συνηθεστέρα, ἀλλὰ καὶ προσφιλεστέρα εὐχή, τὴν ὁποίαν δίδουν εἰς τοὺς ἀνυπάνδρους ἐν τῇ μακεδονικῇ αὐτῇ κωμοπόλει εἶναι: «Καὶ στίς χαρές σου»³⁾).

Ὁ τοιοῦτος χαρακτηρισμὸς τοῦ γάμου εἶναι ἀπολύτως ἐπιτυχῆς καὶ ἐκφραστικός, δικαιολογούμενος ἀπὸ τὴν μακραίωνα ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐκπαλαὶ ὁ γάμος ἐθεωρήθη παρὰ τοῖς Ἕλλησι ποθητὸς καὶ πρόξενος ἀνεκλαλήτου χαρᾶς καὶ ἐξαιρετικῆς ἀγαλλιάσεως οὐ μόνον παρὰ τοῖς εἰς γάμου κοινωνίαν ἐρχομένοις, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς γονεῖς, ἀδελφούς καὶ λοιποὺς συγγενεῖς καὶ φίλους τῶν νεονύμφων.

Ὅταν ὁ Ὀδυσσεύς, γυμνὸς ναυαγὸς εἰς τὴν νῆσον τῶν Φαιάκων, ἰκέτευε τὴν Ναυσικᾶ νὰ τῷ δωρήσῃ ῥάκος ἐκ τῶν καλυμμάτων τῶν ἐνδυμάτων διὰ νὰ καλύψῃ τὴν γυμνότητά του καὶ νὰ τῷ δείξῃ τὸν δρόμον πρὸς τὴν πόλιν, δὲν εὗρε καλλιτέρας εὐχὰς ν' ἀπευθύνῃ πρὸς τὴν λευκόλενον θυγατέρα τοῦ Ἀλκινόου ἀπὸ τὰς ἐκφραζομένας διὰ τῶν κατωτέρω στίχων, οἵτινες εὐλόγως θεωροῦνται ὡς ὁ τελειότερος ὀρισμὸς τοῦ εὐτυχοῦς γάμου:

«κ' ἐσὲ νὰ δώσουν οἱ θεοὶ τὰ ὅσα ἡ ψυχὴ σου θέλει·
ἄντρα καὶ σπίτι κ' ὥμορphen ὁμόνοια νὰ χαρίσουν·
ὅτι δὲν εἶναι εἰς τὴν ζωὴν λαμπρότερη εὐτυχία,
παρ' ἂν τὸ σπίτι κυβερνοῦν μὲ μιὰ καὶ μόνη γνώμη
ὁ ἄντρας μὲ τὴν σὺντροφο· λύπη διὰ τοὺς ἐχθρούς των·
χαρὰ τῶν φίλων· καὶ τ' ἀκοῦν μάλιστα ἐκείνοι πρῶτοι». ⁴⁾

(Ὀδ. Ζ 180-185.)

Εἰς ἄλλο χωρίον τῆς Ὀδυσσεΐας φέρεται ἡ θεία Ἀφροδίτη ἀνερχομένη τὸν Ὀλυμπον διὰ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν ἐρίγδουπον Δία τὴν *χαρὰν* τοῦ γάμου τῶν κορασίδων:

«καὶ ὥς ν' ἀνεβῇ ἔς τὸν Ὀλυμπον ἡ Ἀφροδίτ' ἡ θεία,
τῶν κορασίδων τὴν *χαρὰν* τοῦ γάμου νὰ ζητήσῃ
ἀπὸ τὸν Δία βροντητῇ, ποῦ, τῶν ἀπάντων γνώστης,
τὴν μοῖρα καὶ τὴν ἀμοιρία κάθε θνητοῦ γνωρίζει».

(Ὀδ. Υ 73-76.)

1. Καὶ εἰς ἄλλας κωμοπόλεις καὶ χωρία τῆς Μακεδονίας ὀνομάζεται ὁ γάμος «*χαρά*». Ἐπίσης οὕτως ἐκαλεῖτο κοινῶς καὶ ἐν Πόντῳ, ἐξακολουθεῖ δὲ νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα τοῦτο εἰς Κρήτην, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος.

2. «Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστὶ» λέγει περὶ γάμου ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑφεσίους ἐπιστολῇ του (Κεφ. Ε', στ. 32).

3. Ἡ ἰδίᾳ εὐχή συνηθίζεται καὶ εἰς ὅσα ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος ἐξακολουθεῖ ὁ γάμος νὰ ὀνομάζεται *χαρά*.

4. Ἡ μετάφρασις τοῦ ὁμηρικοῦ τούτου χωρίου, ὡς καὶ τῶν κατωτέρω ἀναφερομένων, ἔχει παραληφθῇ ἐκ τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἰακ. Πολυλά. Ἡ ὁρθογραφία τοῦ Πολυλά διατηρεῖται.

Ἡ χαρά ἄλλως τε ἐκ τοῦ γάμου δὲν περιορίζετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μόνον μεταξὺ τῶν συζύγων. Αἱ συζυγικαὶ περιπτώσεις τῶν θεῶν ἐθεωροῦντο ὡς τοσοῦτῳ αἴσιον γεγονός, ὥστε σύμπασα ἡ φύσις νὰ ὀργᾷ ἐκ χαρᾶς. Οὕτως, ὅταν ἡ Ἥρα ἐκοιμήθη μετὰ τοῦ Διὸς ἐπὶ τῆς Ἰδης, ἐβλάστησαν αὐθορμήτως ἐκ τῆς γῆς τὰ κάλλιστα τῶν ἀνθέων διὰ νὰ σχηματίσουν τὴν θεϊαν εὐνὴν :

« εἶπε καὶ τὴν ὁμόκλινην ἀγκάλιασε ὁ Κρονίδης·
καὶ ἡ θεία γῆ τοὺς ἔβγαλε χλωρὸ χορτάρι νέο,
κρόκον, τριφύλλι τρυφερό καὶ φουντωμένα κρίνα,
ποῦ τοὺς βαστοῦσαν μαλακὰ τὴν γῆν νὰ μὴν ἐγγίζουν·
ς' αὐτὰ πλαγιάσαν μέ χρυσὴν νεφέλην τυλιγμένοι
ὠραίαν, ὅπου λαμπεραὶς τοὺς ἔρραине σταλούλαις ».

(Ἰλ. Ξ 346 - 351.)

Ἄλλ' ὅπως θεωρεῖται σήμερον γενικῶς παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ὁ γάμος οὐ μόνον ὡς ποθητός, χορηγὸς πάσης χαρᾶς, ἀγαλλιᾶσεως καὶ εὐτυχίας, ἀλλὰ καὶ ἱερὸς καὶ τίμιος, οὕτως ἐθεωρεῖτο καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν μυθικῶν χρόνων. Ἡ ἱερότης τοῦ γάμου διαλάμπει ἀπανταχοῦ τῶν ὁμηρικῶν ἑπῶν. Αὐτοὶ οἱ θεοὶ θεωροῦνται προστάται τοῦ ὕμεναίου καὶ φέρονται παρέχοντες εἰς τοὺς θνητοὺς τὰς συζύγους των, εὐλογοῦντες τοὺς γάμους τῶν εὐνοουμένων των :

« καλόγνωσ' εἶν' ἡ γενεὰ τ' ἀνδρός, ὅπου ὁ Κρονίδης
τοῦ γάμου καὶ τῆς γενετῆς εὐτύχισε τὴν ὥρα.
ὡς ἔδωκε τοῦ Νέστορα νὰ εἶναι ὀλοκαιρῆς του,
καὶ αὐτὸς λαμπρὰ 'ς τὸ σπίτι του τὰ γέρα νὰ περνᾷ,
κ' υἱοὺς νὰ ἔχῃ συνετοὺς καὶ 'ς τ' ἄρματα μεγάλους ».

(Ὀδ. Δ 207 - 211.)

ὀρίζοντες τὸν ἀριθμὸν τῶν γεννωμένων ἐν ἐκάστη οἰκογενεῇ :

« τῆς Ἑλένης
τέκνα οἱ θεοὶ δὲν ἔδωκαν, ἀφ' ὅτου εἶχε γεννήσει
τὴν Ἑρμιόνη, πῶλαμπαν ὡσάν τὴν Ἀφροδίτη ».

(Ὀδ. Δ 12 - 14.)

καὶ δωροῦντες αὐτὰ τῇ μητρὶ, κατὰ τὴν ἑκφρασιν τοῦ ποιητοῦ.

Τὴν ἱερότητα τοῦ γάμου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀποδεικνύει καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ προστασία αὐτοῦ εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τὴν χρυσόθρονον Ἥραν, τὴν μάλλον μεγαλοπρεπῆ καὶ σεβαστὴν τῶν θεαινῶν καὶ μίαν τῶν μεγίστων θεοτήτων τοῦ ἑλληνικοῦ Πανθέου, ἀδελφὴν καὶ σύζυγον τοῦ πατρὸς ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Εἰς τὴν ὕψηλὴν αὐτὴν προστάτιν τοῦ γάμου, ἐπὶ τούτῳ καλουμένην καὶ « τελεῖαν », προσεφέρετο πάντοτε τιμητικὴ θυσία κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου, συνηθέστατα δὲ ἡ νύμφη, « γαμηλία » καὶ « ζυγία » ἐπονομαζομένη, ἐθυοῖαζεν εἰς τὴν σεβαστὴν θεάν πρὸ τοῦ γάμου τὴν κόμην της.

Καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ γάμος θεωρεῖται ἱερὸς καὶ τίμιος. Ἡ ἀνάπτυξις μάλιστα τῆς ἱερότητος αὐτοῦ ἐγένετο βαθμιαία καὶ παρὰ ἄλλους πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν τοῦ ἀνθρώπου κατάστασιν. Ἡ σχετικὴ δὲ σημερινὴ ἐξύψωσις τῆς ἐννοίας τοῦ γάμου ὀφείλεται ἰδίως εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἥτις, περιβαλοῦσα τοῦτον μὲ τὸ θεῖον κῦρος, τὸν κατέστησεν ἐν τῶν ἑπτὰ χριστιανικῶν μυστηρίων, ἀνακηρύξασα διαρκήδην ὅτι « καταλείπει

ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν». ¹⁾

Εἶναι λοιπὸν δεδικαιολογημένη ἡ παρὰ τοῖς σημερινοῖς Ἑλλήσιν ἀντίληψις ὅτι πᾶς μὴ νυμφευόμενος, ἔτι δὲ μᾶλλον πᾶσα μὴ νυμφευομένη, πρέπει νὰ θεωρῇται ἀπόκληρος τῆς τύχης καὶ τῆς χαρμονῆς.

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οἱ ἄλεκτροι καὶ ἀνυμέναιοι, οἱ οὔτε τοῦ γάμου μέρος λαχόντες, οὔτε παιδείου τροφῆς, ἐλογίζοντο δύσμοιροι. Σχετικῶς εἰς τὴν Ἡλέκτραν τοῦ Σοφοκλέους (164-168) ἀναγινώσκομεν:

«ὄν γ’ ἐγὼ ἀκάματα
προσμένουσ’ ἄτεκνος,
τάλαιν’, ἀνύμφευτος αἰὲν οἶχινῶ,
δάκρυσι μυδαλέα, τὸν ἀνήνυτον
οἶτον ἔχουσα κακῶν»

Ἐπίσης εἰς τὴν Ἀντιγόνην τοῦ Σοφοκλέους (916-919) ἀπαντῶμεν:

«Καὶ νῦν ἄγει με διὰ χερῶν οὕτω λαβῶν,
ἄλεκτρον, ἀνυμέναιον, οὔτε τοῦ γάμου
μέρος λαχοῦσαν, οὔτε παιδείου τροφῆς.
ἀλλ’ ὦδ’ ἔρημος πρὸς φίλων ἢ δύσμορος
ζῶσ’ εἰς θανόντων ἔρχομαι κατασκαφάς».

Εἰς τὴν ἀρχαίαν Σπάρτην οἱ νυμφευμένοι ἐτιμῶντο κατ’ ἐξοχὴν καὶ ἐκρίνοντο ἄξιοι νὰ προΐστανται τῶν κοινῶν, ἐνῶ οἱ ἄγαμοι ἐστεροῦντο πάσης τιμῆς καὶ ὠνειδιζόντο. Σχετικῶς ἀναγινώσκομεν εἰς τὸν Πλούταρχον: «Ἦν μὲν οὖν καὶ ταῦτα παρρησιαστικὰ πρὸς γάμον· λέγω δὲ καὶ πομπὰς τῶν παρθένων, καὶ τὰς ἀποδύσεις, καὶ τοὺς ἀγῶνας ἐν ὧσιν τῶν νέων, ἀγομένων οὐ γεωμετρικαῖς, ἀλλ’ ἐρωτικάς, ὡς φησὶν ὁ Πλάτων, ἀνάγκαις οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀτιμίαν τινὰ προσέθηκε τοῖς ἀγάμοις». (Πλουτ. Λυκ. ΙΕ’).

Παρόμοιοι ἀφορισμοὶ διὰ τοὺς ἀνυπάνδρους ἐδικαιολογοῦντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐκ τῶν κακῶν, ἅτινα ἔβλεπον εἰς τὴν ἀγαμίαν. Ἀνεξαρτήτως τῶν ὑγιεινῶν λόγων, οἵτινες ἐπέβαλλον τὸν γάμον, δι’ αὐτοῦ ἀπέβλεπον οἱ ἄνθρωποι ν’ ἀποκτήσουν τέκνα, ἵνα καὶ ἡ πατρίς αὐξήσῃ καὶ πολυανδρίσῃ καὶ αὐτοὶ ὅταν μὲν θά γηράσουν νὰ ἔχουν στήριγμα καὶ περίθαλψιν τῶν γειρατειῶν των, ὅταν δ’ ἀποθάνουν νὰ μὴ στερῶνται ἐκείνων οἵτινες καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς των θά κλείσουν καὶ τὰ τοῖς νεκροῖς νομιζόμενα νὰ τελέσουν. Τέλος εἰς τὰ τέκνα ἔβλεπον οἱ ἄνθρωποι καὶ τοὺς κληρονόμους τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς περιουσίας των καὶ συνεχιστὰς τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας.

Σχετικῶς ἀναγινώσκομεν εἰς τὸν Οἰκονομικὸν τοῦ Ξενοφάντος (VII, 19): «Πρῶτον μὲν γάρ τῳ μὴ ἐκλιπεῖν ζῶων γένη τοῦτο τὸ ζεύγος κεῖται μετ’ ἀλλήλων τεκνοποιούμενον, ἵνα τὸ γηροβοσκὸς κεκτησθαι ἑαυτοῖς ἐκ τούτου τοῦ ζεύγους τοῖς γούν ἀνθρώποις πορίζεται».

Ἀνάλογοι ἀντιλήψεις, ἀπότοκοι παρεμφερῶν ἀναγκῶν, ἰσχύουν καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλήσι διὰ τὸν μὴ νυμφευόμενον ἄνδρα καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν ἀνύπανδρον κόρην. Ἡ κοινὴ φράσις «τὸ στεφάνι φέρει δόξα»,

1. Ἀποστ. Παύλ. Ἐφ. 5, 30-31.

ἐξηγουμένη ὅτι ὁ γάμος περιβάλλει διὰ δόξης τὸν ἄνθρωπον, ἡ δ' ἀγαμία δι' ἀδοξίας, δικαιολογεῖ πληρέστερα τὸ ἐπώνυμον τοῦ ἀμοίρου διὰ πάντα μὴ εἰς γάμου κοινωνίαν ἐρχόμενον. Κατὰ συνέπειαν ἡ φράσις «*νὰ μὴν ἔχῃς μοῖρα*», ἀπευθυνομένη ἰδίως πρὸς νεάνιδα, λογίζεται ὡς μία τῶν πικροτέρων ὑβρεων καὶ τῶν μεγαλυτέρων ἀρῶν.

3. **Ἡ κατάλληλος πρὸς γάμον ἡλικία.** Κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ἡ κατάλληλος πρὸς γάμον ἡλικία ἐν Βογοτασιῳ ἐθεωρεῖτο ἡ ἐφηβική. Μέτρον δὲ τῆς ἡβης διὰ μὲν τοὺς ἄρρενας ἐλογίζετο τὸ 18^{ον} μέχρι τοῦ 20^{ου} ἔτους, διὰ δὲ τὰς θηλείας τὸ 14^{ον} μέχρι τοῦ 16^{ου}. Τὰ ἦθη κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἦσαν αὐστηρότατα καὶ οἱ Βογοτασιῶται ἠναγκάζοντο νὰ πανδρεύουν τὰ παιδιὰ των εἰς νεαρὰν ἡλικίαν. Εἰς μικροτέραν ἡλικίαν σπανιώτατα ἤρχοντο εἰς γάμου κοινωνίαν· ἄλλως τε καὶ αὐτοὶ οἱ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας μας ὁρίζουν, ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος, ἡλικίαν γάμου ἀνωτέραν τῶν 12 ἐτῶν διὰ τὰς νεάνιδας καὶ 15 διὰ τοὺς νεανίας. Βαθμηδὸν ὅμως τὰ ὅρια αὐτὰ ὑψοῦνθησαν ἀρκετὰ καὶ σήμερον ἡ συνηθεστέρα ἡλικία διὰ μὲν τὰς νέας εἶναι 18-22 ἐτῶν, διὰ δὲ τοὺς νέους 25-30.

Καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ μάλιστα κατὰ τοὺς Ὀμηρικοὺς χρόνους, οἱ νέοι καὶ αἱ νεάνιδες ἐνυμφεύοντο ἐν θαλερᾷ ἡλικίᾳ, ἐντεῦθεν δὲ προῆλθε καὶ ἡ φράσις «*θαλερὸς γάμος*» ('Ὀδ. Υ 74). Οὕτως ὁ Λαέρτης ἐνύμφευσε τὴν θυγατέρα του Κτιμένην, ἅμα ἡβάσασαν (Πρβλ. 'Ὀδυσ. Ο 366). Ὁμοίως ὁ Κισσεὺς ἐνύμφευσε τὸν καλοεῖδη καὶ μέγαν ἔγγονόν του Ἰφιδάμαντα μὲ τὴν καλλιπάρηον θυγατέρα του Θεανῶ «*αὐτὰρ ἐπεὶ ῥ' ἡβης ἐρικυδέος ἵκετο μέτρον*» ('Ιλ. Α 225). Μέτρον δὲ τῆς ἡβης διὰ τοὺς νέους ἐθεωρεῖτο ἀλλαχοῦ μὲν τὸ 14ον ἔτος, ἐν Ἀθήναις τὸ 16ον καὶ ἐν Σπάρτῃ τὸ 18ον. Καὶ ὁ Φιλόστρατος ἐν τῷ βιβλίῳ Β τῶν εἰς τὸν βίον τοῦ Ἀπολλωνίου ὀρίζει τὸ 18ον ἔτος, εἰς δὲ τὸ ΧV εἰδύλλιον τοῦ Θεοκρίτου (στ. 129) ἀναγράφεται: ὁ κ τ ω - κ α ι δ ε κ ε τ η ς ἡ ἐ ν ν ε α κ α ῖ δ ε χ' ὁ γ α μ β ρ ὀ ς. Καὶ ὁ Πέλοψ παρὰ Πινδάρῳ ἐσκέφθη περὶ γάμου, ὅταν ὁ πρῶτος χνοὺς αὐτοῦ εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐπανθῇ:

«*Πρὸς εὐάνθεμον δ' ὅτε φυάν,
λάχναι νῖν μέλαν γένειον ἔρεφον
ἐτοῖμον ἀνεφρόντισε γάμον*»

Ἡ καλλικέλαδος τῆς Λέσβου ποιήτρια Σαπφῶ «*ἄχαριν*» ἀποκαλεῖ τὴν παῖδα, ἥτις δὲν ἔφθασεν εἰσέτι εἰς ὥραν γάμου. Ἡ ἡβη δὲ τῆς κόρης ἐκυμαίνετο μεταξὺ 12 - 14 ἐτῶν.

Οἱ Ρωμαῖκοι νόμοι ἐκέλευον νὰ μὴ συνάπτονται γάμοι πρὸ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, ὁ δὲ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος διδάσκει, ὅτι ἡ προθεσμία τοῦ γάμου δηλοῦται καὶ ὑπὸ τοῦ καιροῦ «*ὅτε δὴ φίλτατος ἂν εἴη τῇ νύμφῃ ὁ γαμέτης καὶ ἡδὺς ἐν τοῖς στρώμασιν, οὐπερ κατὰ τὸν Ὀμηρον χαριεστάτη ἡ ἡβη καὶ ἡδεῖα*».

Ὅπου καὶ ὁπότε τὰ ἦθη ἦσαν αὐστηρά, ἡ καλλιτέρα πρὸς γάμον ἡλικία ἐθεωρεῖτο ἡ ἐφηβική. Τοῦτο δὲ ἐπέβαλλον ὄχι μόνον λόγοι ὑγιεινοί, ἀλλὰ

καὶ οἰκονομικοί. Νυμφευόμενοι οἱ νέοι εἰς ἐφηβικὴν ἡλικίαν ἔχουν ὅλον τὸν καιρὸν νὰ ἀναθρέψουν τὰ τέκνα των, ἅτινα θὰ εἶναι εἰς θέσιν ν' ἀνακουφίσουν τοὺς γονεῖς των κατὰ τὰ γηρατεῖα, ἀναλαμβάνοντα αὐτὰ τὰ βάρη τῆς οἰκογενείας. Ὁ κανὼν αὐτὸς ἰσχύει περισσότερον διὰ τοὺς γεωργούς, οἵτινες συνήθως νυμφεύονται εἰς ἐφηβικὴν ἡλικίαν. Ἄλλως τε καὶ τὸ λαϊκὸν λόγιον : « γιὰ μικρὸς μικρὸς παντρεύουν, γιὰ μικρὸς καλογερέψουν » αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἔχει.

4. *Ἐκλογή τῶν μελλονύμφων.* Κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους, ὅποτε αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι εἶχον πολὺ μεγαλυτέραν σημασίαν, τὸ ζήτημα δὲ τῆς προικὸς ἤρχετο εἰς δευτερεύουσαν μοῖραν, ἢ ἐκλογή τῶν μελλονύμφων, ἢ μᾶλλον τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν, ἐλαμβάνετο σοβαρώτατα ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν Βογατσιωτῶν. Διὰ τὰ συνδεοῦν τότε ἐν Βογατσικῷ δύο οἰκογένειαι διὰ κηδεστίας ἔπρεπε νὰ ἦσαν τῆς ἰδίας περιπτου κοινωνικῆς τάξεως, χωρὶς βεβαίως νὰ παρορῶνται καὶ τὰ προτερήματα τῶν διὰ γάμον προωρισμένων νέων. Ἡ παροιμιώδης φράσις : « *γυναίκα ἀπὸ τζάκι καὶ σκυλὶ ἀπὸ μανδρὶ* », ἦτο ὁ κυριώτερος γνώμων κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς νύμφης. Μόνον ἕαν ὁ νέος ἢ ἡ νέα εἶχον σοβαρὰ ἐκ γενετῆς ἢ ἐπίκτητα ἐλαττώματα, ἐγένετο ἀβαρία εἰς τὰς αὐστηρῶς συντηρητικὰς ἐκείνας ἀρχάς. Ἡ συντηρητικότης μάλιστα τῶν Βογατσιωτῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔφθανε μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε δυσκόλως νὰ ἔρχωνται εἰς γάμου κοινωνίαν μὲ τοὺς περιοίκους, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸ λαϊκὸν λόγιον : « *παποῦτσι ἀπὸ τὸν τόπο σου κι' ἄς εἶν' καὶ μπαλωμένο* ». Διὰ ν' ἀποφασίσῃ Βογατσιώτης κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους νὰ δώσῃ τὸ κορίτσι του ἢ νὰ πάρῃ νύμφην ἀπὸ ἄλλο μέρος, ἔπρεπε νὰ εὕρῃ πρόσωπον ἀνωτέρας ἀπὸ τὴν ἰδικήν του κοινωνικὴν τάξεως. Ἀπὸ μικρότερο χωριό, ἂν ζητοῦσε νέος νὰ νυμφευθῇ εἰς τὸ Βογατσικόν, θὰ ἔπαιρνε ἐκείνην, ἥτις, πτωχὴ καὶ ἀπροστάτευτος, δυσκόλως θὰ ἀποκαθίστατο εἰς τὴν γενέτειράν της. Πολὺ ἐγωϊστικὴ βεβαίως ἡ ἄποψις αὕτη, ἀλλ' ἀληθὴς καὶ πραγματικὴ¹⁾.

Ἡ ἐκλογή τῶν μελλονύμφων ἐθεωρεῖτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὥς τὰ μέγιστα συμβάλλουσα εἰς τὴν ὀρθὴν τῶν τέκνων ἀγωγὴν. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ Πλούταρχος ἐν τῇ « Περὶ παίδων ἀγωγῆς » πραγματείᾳ του συμβουλεῖ τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ γίνων πατέρες ἐνδόξων τέκνων νὰ μὴ νυμφεύωνται μὲ τὰς τυχούσας γυναῖκας. Διότι τὰ μὴ καταγόμενα ἀπὸ εὐγενῆ πατέρα ἢ μητέρα τέκνα παρακολουθοῦν ἀνεξάλειπτα τὰ ὀνειδῆ τῆς δυσγενείας καὶ πρόχειρα εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ τὰ ἐλέγξουν καὶ λοιδορήσουν. Πρὸς ἐπίρρωσιν δὲ τῶν λόγων του ὁ ἐκ Χαιρωνείας θεοσεβὴς συγγραφεὺς ἐπικαλεῖ-

1. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι ἐμέμφοντο καὶ ἀπεστρέφοντο τὰς μετ' ἄλλοδαπῶν συζεύξεις. Ὁ Ἀθηναῖος ῥήτωρ Δημοσθένης λέγει σχετικῶς : « Ὁ νόμος οὐκ ἔα τὴν ξένην ἀσὶφ συνοικεῖν, οὐδὲ τὴν ἀσὶγὴν τῷ ξένῳ ».

ται τῆς μαρτυρίας τοῦ ποιητοῦ Εὐριπίδου, ὅστις ἐν μὲν τῷ Ἡρακλεΐ Μαινομένῳ (στ. 1261 - 1262) λέγει :

« ὅταν δὲ κρηπὶς μὴ καταβληθῇ γένους
ὀρθῶς, ἀνόγκῃ δυστυχεῖν τοὺς ἐκγόνους »

ἐν δὲ τῷ Ἰππολύτῳ (424 - 425) προσθέτει :

« Δουλοῖ γὰρ ἄνδρα κἂν θρασύσπλαγχνός τις ᾗ,
ὅταν συνειδῇ πατρός ἢ μητρὸς κακὰ ».

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἐκ τῆς ἐκλογῆς τῶν μελλονύμφων ἐξαρτᾶται ἡ εὐτυχία καὶ εὐδαιμονία οὐχὶ μόνον τῶν συζευγνυμένων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν τέκνων των, ὀρθῶς οἱ παλαιότεροι Βογατσιῶται ἀπέδιδον

Εἰκ. 3. Γυναῖκες τοῦ Βογατσικοῦ μὲ τὰς παλαιὰς ἐνδυμασίας των.

μεγάλην σημασίαν ἐπὶ τοῦ σοβαρωτάτου τούτου σημείου κατὰ τὰς κηδεστίας. Ἐγένετο δὲ ἡ ἐκλογή τῶν μελλογάμων ὑπὸ τῶν γονέων των καὶ κατὰ κυριώτερον λόγον ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ὅστις ἐθεωρεῖτο καὶ ἦτο ὁ ἀφέντης καὶ κύρις ὅλης τῆς οἰκογενείας. Ἐνίοτε ἐλαμβάνετο ὑπ' ὅψιν καὶ ἡ γνώμη τῶν μεγαλυτέρων ἀδελφῶν, ἥτις ἦτο ἀπλῶς συμβουλευτική. Μόνον μὴ ὑπάρχοντος πατρὸς, τὸν λόγον εἶχεν ὁ στενωτέρος καὶ σεβαστότερος συγγενής, ὁ καὶ κηδεμὼν καὶ προστάτης θεωρούμενος.

Κατὰ συνέπειαν ἐθεωρεῖτο φαῦλος καὶ ἐπιλήσμων τοῦ πρὸς τοὺς γονεῖς ὀφειλομένου σεβασμοῦ ὁ υἱός, ὁ ὁποῖος θὰ ἐτόλμα ν' ἀπευθύνῃ μόνος του πρότασιν γάμου, πολὺ δὲ περισσότερον ἐκεῖνος, ὅστις θὰ ἀπε-

φράσιζε νὰ ἐκλέξῃ μόνος του τὴν μέλλουσαν σύντροφον τοῦ βίου του. Πολὺ βαρύτεροι ἦσαν οἱ περιορισμοὶ διὰ τὴν κόρην, ἥτις ἐτύγγανε τότε μεγάλης ἐπιμελείας καὶ ἐπιτηρήσεως, ἵνα, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, « ἐλάχιστα μὲν ὄψοιτο, ἐλάχιστα δὲ ἀκούσοιτο, ἐλάχιστα δὲ ἔροιτο ». Πράγματι αἱ νεάνιδες τοῦ Βογατσικοῦ, ὡς καὶ ὅλης τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους παρέμενον αὐστη-

ρῶς περιορισμένοι ἐν ταῖς πατρικαῖς οἰκίαις, ἐξ ὧν σπανίως ἐξήρχοντο. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν μετέβαινον μόνον τὸ Πάσχα, κατὰ τὴν πρώτην Ἀνάστασιν, καὶ ὅταν ἐπρόκειτο νὰ κοινωνήσουν τῶν ἀχράντων μυστηρίων· ἀλλὰ καὶ τότε περιορίζοντο εἰς τοὺς γυναικωνίτας, ὀπίσω ἀπὸ τὰ καφάρια, τὰ δικτυωτὰ σανιδώματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐφωδιασμένοι οἱ γυναικωνίται ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν τῆς τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος. Εἰς τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς πανηγύρεις οὐδέποτε ἐθεῶντο αἱ νεάνιδες, κατὰ δὲ τοὺς γάμους περιορίζοντο νὰ συνοδεύουν τὴν νύμφην εἰς τὰς διαφόρους τελετάς. Ἄλλ' ὁ περιορισμὸς ἐπεξετείνετο καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς οἰκίας τῶν μέχρι τοῦ βαθμοῦ, ὥστε οὐδέποτε νὰ παρευσιάζωνται πρὸ τῶν ἐπισκεπτῶν καὶ κατ' αὐτὰς ἀκόμη τὰς οἰκογενειακὰς ἑορτὰς.

Διὰ τὸν τοιοῦτον περιορισμένον βίον, ὡς καὶ διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ μέλλοντος συζύγου της, οὐδόλως δυσανεσχέται ἡ κόρη τῶν παλαιότερων χρόνων. Ἐχουσα ἀπόλυτον πεποίθησιν εἰς τὸ φίλτρον καὶ τὴν πεφωτισμένην μέριμναν τῶν γονέων της, ἀπεδέχεται εὐχαρίστως τὸν παρ' αὐτῶν ἐκλεγέντα, καὶ μόνον μέλημα εἶχε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἐκλεκτοῦ τῶν γεννητόρων της.

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα αἱ νεάνιδες καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἱ γυναῖκες ἦσαν περιορισμέναι κατ' οἶκον καὶ ἀπέφευγον τὴν μετὰ τῶν ἀνδρῶν ἐπικοινωνίαν. Σχετικῶς ὡς ἐξῆς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Θουκυδίδης εἰς τὸν Ἑπιτάφιον τοῦ Περικλέους (II. 45):

« Τῆς τε γὰρ ὑπαρχούσης φύσεως μὴ χεῖροσι γενέσθαι ὑμῖν μεγάλη ἡ δόξα καὶ ἥς ἂν ἐπ' ἐλάχιστον ἀρετῆς πέρι ἢ φόγου ἐν τοῖς ἄρσεσι κλέος ἦ ».

Ἔπρεπε λοιπὸν τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς ν' ἀκούηται ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγώτερον μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν εἴτε διὰ καλὸν εἴτε διὰ κακόν, κατὰ τὴν παραίνεσιν, τὴν ὁποίαν ἀπηύθυνεν ὁ Περικλῆς εἰς τὰς χήρας τῶν Ἀθηνῶν.

Πραγματικῶς ἡ Ἀθηναία κόρη ἔμενε διαρκῶς περιορισμένη εἰς τὸν γυναικωνίτην. Ὀλίγη ἀνάγνωσις καὶ γραφὴ καὶ ὀλίγος χορὸς, μὲ μοναδικὴν διδασκαλίαν ὑπὸ τῆς μητρός, ἦσαν αἱ πρῶται γνώσεις· κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν προσετίθεντο αἱ γνώσεις τοῦ ἀργαλειοῦ, καὶ συνεπληροῦτο οὕτως ἡ ὅλη κατάρτισις τῆς Ἀθηναίας κόρης. Μόνον ὅταν ὑπανδρεῖτο, ἐκαλλιτέρευε κατὰ τι ἡ θέσις της. Τότε ἡδύνατο ν' ἀνταλλάσσῃ ἐπισκέψεις μὲ τὰς φίλας της καὶ νὰ ἐξέρχεται κατὰ τὰς θρησκευτικὰς τελετάς. Γενικῶς ὅμως ἡ θέσις τῆς γυναικὸς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πολιτείας, ἐκτὸς τῆς Σπάρτης, ἦτο πολὺ χαμηλὴ. Περιορισμένη αὕτη διαρκῶς εἰς τὴν οἰκίαν, ἔμενεν ἀπολίτιστος καὶ ἡ ἀποστῶλὴ της συνίστατο νὰ εἶναι οἰοκυρά, ἄνευ ὅμως δικαϊωμάτων τινος. Ἐκφραστικωτάτην σχετικὴν εἰκόνα μᾶς δίδει τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ Οἰκονομικοῦ τοῦ Ξενοφῶντος (III, 13): « Ἐγὼμας δὲ αὐτὴν παῖδα νέαν μάλιστα καὶ ὡς ἡδύνατο ἐλάχιστα ἑορακυῖαν καὶ ἀκηκουῖαν ».

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν συνέβαινε κατὰ παρόμοιον. Ὅταν ἡ Ναυσικᾶ ὠδήγει τὸν Ὀδυσσεὺς εἰς τὴν πόλιν, συνεβούλευεν αὐτὸν νὰ μὲν ὀπισθεν, διὰ νὰ μὴ τὸν βλέπουν μαζὶ της οἱ ἄνθρωποι καὶ τὴν ὄνειδίζουν ἔπει-

τα, προσθέσασα, ὅτι καὶ αὐτὴ μισεῖ τὴν κόρην, ἥτις ἄνευ τῆς γνώμης τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρὸς συναναστρέφεται μὲ ἄνδρας:

« κ' ἐγὼ θελε καταγορῶ ἄλλην, ἂν ὅμοια πράξει,
χωρὶς νὰ ᾿χη τὸ θέλημα τῶν ποθητῶν γονέων,
πρὶν ἔλθ' εἰς γάμον φανερόν, τοὺς ἄνδρας νὰ σιμόνη ».

('Οδ. Ζ 286-288.)

Καὶ ἡ ἐκλογὴ δὲ τῶν νεονύμφων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦτο ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῶν γονέων καὶ πρὸ πάντων τοῦ πατρὸς, πλεῖστα δ' ἀνάλογα παραδείγματα μᾶς παρέχει ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Οὕτως ὁ κατ' ἐξοχὴν ἄριστος τῶν ἐναντίον τῆς Τροίας ἐκστρατευσάντων χαλκοχιτώνων Ἀχαιῶν Ἀχιλλεύς, ἀρνούμενος μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀγαμέμνονος, μετὰ τῆς προσφερομένης αὐτῷ λαμπρᾶς προικὸς, λέγει ὅτι ἡ ἐκλογὴ τῆς νύμφης ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν γέροντα πατέρα του:

« κάπου θε ναῦρη δι' ἐμέ μίαν νύμφην ὁ πατέρας ».

('Ιλ. Ι 194.)

Ὁ βασιλεὺς τῆς Λυκίας ὑπόσχεται ἐκ τοῦ προχείρου τὴν θυγατέρα του εἰς τὸν Βελλεροφόντην ('Ιλ. Ζ 192), ὁ δ' Ἀλκίνοος προτείνει τὴν Ναυσικᾶν εἰς τὸν Ὀδυσσεά, χωρὶς προηγουμένως νὰ συνεννοηθῇ σχετικῶς οὐδὲ μετ' αὐτῆς τῆς συζύγου τοῦ Ἀρήτης:

« τὴν κόρη μου νὰ πάρης σύ, νὰ ὀνομασθῇς γαμβρὸς μου ».

('Οδ. Η 313.)

Ὁ Εὐριπίδης μᾶς παρουσιάζει τὴν Ἑρμιόνην λέγουσαν:

« Νυμφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμός
μέριμναν ἔξει, κούκ' ἐμόν κρίνειν τόδε ».

(Ἀνδρομάχη 987-988.)

Ὁ Ξενοφὼν ἐν τῇ « Κύρου Παιδείᾳ » ἀναφέρει ὅτι ὁ Κύρος λέγει: « Τό τε γένος ἐπαίνω καὶ τὴν παῖδα καὶ τὰ δῶρα, βούλομαι δὲ σὺν τῇ τοῦ πατρὸς γνώμῃ καὶ τῆς μητρὸς ταυτὰ σοι συναινέσαι »¹⁾.

Φαίνεται ὅμως ὅτι ἐνίοτε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐζητεῖτο καὶ ἡ γνώμη τῶν ἀδελφῶν καὶ λοιπῶν συγγενῶν, διότι ἐν τῷ εἰς τὴν Ἀφροδίτην Ὀμηρικῷ Ὕμνῳ ἀναγινώσκουμεν, ὅτι αὕτη ἀπαιτεῖ ὅπως ὁ Ἀγχιῖς, πρὶν νυμφευθῇ αὐτήν, ἐπιτύχῃ τὴν συγκατάθεσιν οὐ μόνον τῶν γονέων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀδελφῶν καὶ λοιπῶν συγγενῶν αὐτοῦ:

« πατρί τε σὼ δέξον καὶ μητέρι κέδον' εἰδυίη,
σοῖς τε κασιγνήτοις, οἳ τοι ὁμόθεν γεγάσιν ».

(Ὕμνος εἰς Ἀφροδ. 134-135.)

Εἰς ἐξαιρετικὰς μόνον περιστάσεις φαίνεται ὅτι ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς εἰς γάμον ἐρχομένης. Μοναδικὸν τοιοῦτον παράδειγμα μᾶς παρέχει τὸ Ὀμηρικὸν ἐκεῖνο χωρίον, ἐν ᾧ ὁ ἐκ τῶν μνηστήρων τῆς Πηνελόπης

1) Ἀνάλογοι συνήθειαι ἴσχυον καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις. Οὕτως ὁ Τερτυλλιανὸς λέγει πρὸς τὴν σύζυγον: « nec in terris filii sine consensu patrum rite et jure unbant ». « Οὔτε ἐπὶ γῆς τὰ τέκνα ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν γονέων ὀρθῶς καὶ δικαίως νυμφεύονται ». Δι' ὃ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστιανὸς ἐν ταῖς περὶ γάμου διατάξεσιν οὗτοῦ ἐθέσπισεν: « Rationem civilem et naturalem hoc suadere in tantum, ut parentis jussus praecedere debeat ». « Καὶ ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ φυσικὸς λόγος εἰς τοῦτο πείθει, ὅτι αἱ διαταγαὶ τῶν γεννητόρων πρέπει νὰ προηγούνται ».

Ἀντίμαχος παρακινεῖ τὸν υἱὸν τοῦ Ὀδυσσέως Τηλέμαχον νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν μητέρα του νὰ ὑπανδρευθῇ ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον θὰ διατάξῃ ὁ πατὴρ της καὶ θὰ προτιμήσῃ ἐκείνη.

« ὣς τὰ γονικά τὴν μάννα σου προβόδα, καὶ ἄνδρ' ὅς πάρη
ὅποιον θέλῃ ὁ πατέρας της κ' ἐκείνη προτιμήσῃ ».

(Ὀδ. Β 113 — 114.)

Ἐνταῦθα ὅμως πρόκειται περὶ τῆς Πηνελόπης, ἥτις ἦτο φυσικὸν νὰ ἔχῃ μεγαλυτέραν τῆς συνήθους ἐλευθερίαν.

Ἡ συντηρητικωτάτη λοιπὸν συνήθεια τῶν Βογατσιωτῶν νὰ ἐκλέγουν κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους οἱ γονεῖς τοὺς συντρέφους τῶν τέκνων των, εἶναι ἀρχαιοτάτη καὶ ἐλληνοπρεπεστάτη.

Βεβαίως ὁ πολύμητις υἱὸς τῆς Ἀφροδίτης δὲν ἦτο τελείως ξένος καὶ ἄγνωστος καὶ εἰς τοὺς νέους καὶ τὰς νέας τοῦ Βογατισκοῦ. Κατὰ τοὺς παλαιότερους ἐκείνους χρόνους ἴσχυε καὶ ἐνταῦθα τὸ ἀγχοῖνον ἐκεῖνο λόγιον : « ἂν εἶναι δέντρο χωρὶς ἥσκιον, εἶναι καὶ παληκάρι χωρὶς ἀγαπητικιά ». ¹⁾ Ἐφιλοτιμοῦντο ὅμως οἱ σεμνοὶ ἐκεῖνοι νέοι ν' ἀποκρύπτουν ἐν τῇ καρδίᾳ τὰ ἔρωτικά των αἰσθήματα καὶ προσεπάθουν νὰ τὰ καταστήσουν γνωστὰ εἰς τοὺς γονεῖς των διὰ συγγενῶν των, πρὸ πάντων γυναικῶν, ἐπιδιδύκοντες οὕτω τὴν διὰ τοῦ νομίμου γάμου ἱκανοποίησιν τῶν πόθων των. Μόνον ὅταν εὗρισκον ἀνυπερβλήτα ἐμπόδια ἐκ μέρους τῶν γονέων των ἢ τῶν τῆς νύμφης, κατέφευγον οἱ ζωηρότεροι καὶ τολμηρότεροι ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν ἀπαγωγὴν καὶ εἰς τὴν διὰ τῆς κρυφῆς στέψεως νομιμοποίησιν τῶν σχέσεών των. Οἱ γάμοι ὅμως οὗτοι προὔκालουν οὐχὶ μόνον τὴν ἀγανάκτησιν τῶν γονέων, ἐκδηλουμένην διὰ τῆς ἐπὶ μακρὸν χρόνον διακοπῆς πάσης σχέσεως μεταξύ των, ἀλλὰ καὶ τὴν περιφρόνησιν τῆς ὅλης κοινωνίας. Ἰδίως ἡ ἀπαχθεῖσα ἔθεωρεῖτο « ντροπιασμένη » καὶ ἐπὶ ἔτη ἀπέφευγεν ἐπιμελῶς νὰ ἔρχηται εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὰς ἄλλας γυναῖκας τῆς κωμοπόλεως.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἐπῆλθε ῥιζικὴ μεταβολὴ καὶ ὥς πρὸς τὸ σημεῖον αὐτὸ καὶ παρὰ τοῖς Βογατσιώταις, ὥς ἄλλως τε ἐγένετο παρ' ὅλοις τοῖς Ἑλλησιν, ὥς καὶ τοῖς ἄλλοις λαοῖς, καὶ ὁ πτερωτὸς υἱὸς τῆς Ἀφροδίτης ἀναγκάζει πολλάκις σήμερον καὶ τοὺς νέους τοῦ Βογατισκοῦ νὰ ἐπιδεικνύουν μὲ χαρὰν καὶ ὑπερηφάνειαν τὰ πλήγματα τῶν ἀλανθάστων βελῶν του. Δὲν εἶναι δὲ σπάνια τὰ συνοικέσια σήμερον καὶ ἐν Βογατισκῳ, ἅτινα ὀφείλονται εἰς τὸν ἀμοιβαῖον ἔρωτα τῶν νέων, ἔρωτα τόσον ἰσχυρόν, ὥστε νὰ πειθαναγκά-

1) Ἄλλως τε οἱ τοιοῦτοι σύνδεσμοι τῶν νέων γεννοῦν, μεταξύ των θεῖαν φιλίαν καὶ πόθον, καὶ καθιστοῦν ἄλυστον τὸν δεσμὸν αὐτῶν. Διότι, κατὰ τὸν θεῖον Χρυσόστομον (Ἐκ. Ε'), ὁ Θεὸς αὐτὸς εἶναι ὁ ἐγκατασπεύρων αὐτοῖς τὸν ἔρωτα τοῦτον καὶ παρασκευάζων αὐτοὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τοῦ ἀρραβῶνος νὰ ποθῶσι καὶ στέργωσιν ἀλλήλους ὥς σῶμα οἰκεῖον.

ζωνται πολλάκις οἱ γονεῖς των νὰ δώσουν τὴν συγκατάθεσίν των, καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ ἐκλογή δὲν εἶναι τῆς ἀπολύτου προτιμήσεώς των.

5. **Προξενία.** Γενικῶς λοιπὸν τὰ συνοικέσια κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους συνήπτοντο ἐν Βογατσικῷ διὰ τῆς κοινῆς συννενοήσεως καὶ ἀποφάσεως τῶν γονέων, ἢ, ἐλλείψει τοιούτων, τῶν κηδεμόνων τῶν νεονύμφων. Ἐγίνετο δὲ συνήθως ἡ τοιαύτη συννενόησις τῇ μεσιτείᾳ προσώπων συγγενευνόντων ἢ φιλικῶς συνδεομένων μὲ τὴν οἰκογένειαν τῆς νεάνιδος ἢ τοῦ νεανίου. Τὰ πρόσωπα ταῦτα ἦσαν ἢ ἄνδρες, λεγόμενοι *προξενητάδες* καὶ *προξενηταί*, ἢ συνηθέστερον γυναῖκες, ὀνομαζόμεναι *προξενήτρες*. Συνήθως οἱ μεσάζοντες οὗτοι ἐμεσολάβουν κινούμενοι ἐκ συμπαθείας καὶ ἀπλοῦ συγγενικοῦ ἢ φιλικοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἐνίοτε ὅμως ἡμεῖνοντο χρηματικῶς, λαμβάνοντες τὰ λεγόμενα «*προξενιάτικα*», ἅτινα ἐνίοτε ὠρίζοντο προκαταβολικῶς. Σπανίως ἀπαντῶμεν καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος, οὕτως εἰπεῖν, *προξενητάδες* ἢ *προξενήτρες*, οἵτινες ἀνελάμβανον, ἀντὶ συμφωνουμένης ἐκ τῶν προτέρων ἀμοιβῆς, νὰ φέρουν εἰς πέρας τὰ συνοικέσια.

Καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οἱ γάμοι συνήπτοντο διὰ προξενίας¹⁾, ὡς μαρτυροῦν διάφοροι συγγραφεῖς καὶ ἐλέγχεται ἐκ τῆς διασώσεως πλείστων σχετικῶν λέξεων καὶ φράσεων. Φαίνεται δ' ὅτι καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα συνηθέστεραι ἦσαν αἱ «*προξενήτρες*» ἀπὸ τοὺς προξενητάδες.

Ὅταν λοιπὸν ἐκ πρωτοβουλίας τῶν γονέων τοῦ νέου ἢ τῆς νέας ἢ τῇ ὑποδείξει συγγενικῶν ἢ φιλικῶν προσώπων ἀπεφασίζετο ἡ σύναψις γάμου, ἤρχιζεν ἡ βολιδοσκοπῆσις τῶν ἐνδιαφερομένων διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῶν μεσάζόντων. Ἡ βολιδοσκοπῆσις αὕτη ἐγίνετο ἢ ὡς συγκεκριμένη πρότασις ἐκ μέρους τοῦ ἐξουσιοδοτήσαντος ἢ ὡς φιλικὴ ὑπόδειξις τοῦ μεσολαβοῦντος. Συνήθως ἡ πρότασις ἐγίνετο ἐκ μέρους τῶν γονέων τῆς νύμφης, σχεδὸν δὲ οὐδέποτε ἐκ μέρους τῶν γονέων τοῦ γαμβροῦ, διότι ἐν Βογατσικῷ ἐθεωρεῖτο σοβαρὰ μείωσις τῆς ἀξιοπρεπείας του νὰ ζητήσῃ ὁ γαμβρὸς τὴν νύμφην. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἐγεννᾶτο τοιαύτη ἐπιθυμία, κατεβάλλετο πᾶσα προσπάθεια νὰ ἐμφανισθῇ ἡ ἐπιθυμία ὡς πρότασις τοῦ προξενητοῦ. Πολλάκις ἀπετύγ-

1. Τὸ ῥῆμα *προμνάομαι* ἐσήμαινε προξενεῦω εἰς γάμον: *προμνησαμένη τῷ Ἀετίωνι τὴν θυγατέρα* (Λουκ. Ἡροδ. 6), αἱ δὲ λέξεις *προμνησαμένη*, *προμνηστρίς*, (Ξενοφ. Ἀπομν. 2. 6. 36) καὶ *προμνήστρια* (Ἀριστοφ. Νεφ. 41 — Πλάτ. Θεαίτ. 149 D — Λουκ. Διάλ. 20. 10) ἐσήμαινον τὴν προξενήτραν. Καθ' Ἡσύχιον «*προξενήτρια*» ἡ συνιστώσα ἀλλήλοις τοὺς γαμοῦντας προξενουσα νυμφίους ἢ νύμφας». Ὁ ἀρμόδιος εἰς τὸ προμνάσθαι, νὰ κάμνῃ προξενίαν, ἐλέγετο καὶ «*προμνηστικός*», ἡ δὲ τέχνη τοῦ συνάπτειν συνοικέσια, τοῦ προξενεῦειν ὠνομάζετο «*προμνηστικὴ*» (ἐξυπακούεται *τέχνη*). Πλάτ. Θεαίτ. 150 A. 1.

Ὅλαι αἱ ἀνωτέρω λέξεις ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ μεταφορικῶς: «*ἡ κακῶν προμνήστρια*» (Εὐριπ. Ἰππ. 589).

χανεν ἡ πρώτη βολιβοσκόπησις· ἐπηκολούθουν ὅμως ἀλλεπάλληλοι καὶ ἐπίμονοι αἱ ἐπεμβάσεις, μέχρις ὅτου ἐπήρχετο ἡ ἀμοιβαία συγκατάθεσις. Καὶ οἱ ἔξ ἀγαθῆς προαιρέσεως, ἀλλὰ καὶ οἱ ἔξ ἐπαγγέλματος προξενητάδες ἡσθάνοντο χαρὰν καὶ ὑπερηφάνειαν ὅταν ἐπετύγχανον αἱ μεσολαβήσεις των.

6. **Προίξ.** Κατὰ τὴν μεσολάβησιν ἐγίνετο συζήτησις καὶ περὶ τῆς προικός, τὴν ὁποίαν θὰ ἔδιδον οἱ γονεῖς τῆς νύμφης εἰς τὸν γαμβρόν. Ἡ προίξ αὕτη ὠρίζετο εἰς ῥουχισμόν τῆς νύμφης, ὅστις καὶ κατωνομάζετο, εἰς τὰ δῶρα τῶν συγγενῶν τοῦ γαμβροῦ, εἰς ἀμπέλι ἢ χωράφι, ἐνίοτε δὲ καὶ ζῶα (μεταξὺ τῶν κτηνοτρόφων), ὡς καὶ εἰς μετρητά. Συνήθως τὰ μετρητὰ ἐκυμαίνοντο ἀπὸ 10-20 λίρας, σπανίως τὸ ποσὸν τοῦτο ἀνήρχετο εἰς 30-40 καὶ σπανιώτατα εἰς 50-60. Ὅταν ἡ νύμφη ἦτο μοναχοκόρη καὶ ἀπεφασίζετο νὰ πάρουν τὸν γαμβρόν «*σπίτόγαμπρο*», δὲν ἐγίνετο ἰδιαιτέρα συμφωνία περὶ προικός, διότι ὅλη ἡ περιουσία τῶν γονέων τῆς νύμφης, μετὰ τὸν θάνατόν των, θὰ περιήρχετο εἰς τὰ *παιδιά των*, τὴν κόρην των δηλ. καὶ τὸν γαμβρόν των.

Ἡ προίξ συνηθίζετο καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, ὡς καὶ παρ’ ἄλλοις λαοῖς ¹⁾. Τοιαύτης προικός — οὕτως ὠνομάζετο καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα αὕτη — ὠραῖον παράδειγμα παρέχουν αἱ πρὸς τὸν διὰ τὴν ἀρπαγὴν τῆς Βρισηΐδος χολωθέντα Ἀχιλλέα διαβιβασθεῖσαι προτάσεις τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὑποσχομένου ἐὰν ἐπιτρέψουν οἱ θεοὶ καὶ ἐπιστρέψουν εἰς τὸ Ἀχαϊκὸν Ἄργος, νὰ τὸν κάμη γαμβρόν του καὶ νὰ τῷ δώσῃ «*ἐπιμείλια*» ²⁾ μάλᾳ πολλὰ καὶ τοιαῦτα, ὅσα οὐδεὶς ἄλλος πατὴρ εἶχε δώσει ἕως τότε εἰς τὴν θυγατέρα του:

« καὶ θὰ τῆς δώσω δῶρα
ὅσα κανεῖς στὴν κόρη του δὲν ἔδωκε πατέρας,
κ’ ἢ ἐξῆς εἶναι ἢ περίφημαις ποῦ θὰ τοῦ δώσω χώραις ».

(Ἰλ. Ι 147-149.)

Ἐπίσης ὁ βασιλεὺς τῆς Λυκίας παραχωρεῖ τῷ Βελλεροφόντῃ μετὰ τῆς θυγατρὸς τὸ ἥμισυ τοῦ βασιλείου του ὡς προῖκα:

« τὸν ἔκαμε γαμβρόν του
καὶ τὴν βασιλικὴν τιμὴν ἐμοίρασε μαζί του ».

(Ἰλ. Ζ 192-193.)

Τὴν Ἀνδρομάχην, τὴν ποιτὴν τοῦ Ἑκτορος σύζυγον, ὁ Ὀμηρος ἀποκαλεῖ πολύφερνον ὡς πολλὰ δῶρα προσενεγκοῦσαν εἰς τὸν σύζυγον. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἑκάβην, τὴν γηραιάν τοῦ Πριάμου σύζυγον, ὁ πατὴρ Ἀλτῆς πολλὰ δῶρα εἶχε δώσει:

«*χρυσάφ’* ὑπάρχει καὶ χαλκὸς διὰ πολλὰ ἔχε δώσει
εἰς τὸ παιδί του ὁ γέροντας ὁ ξακουσμένος Ἀλτῆς ».

(Ἰλ. Χ 50-51.)

1. Ἐπιμείλια ἢ μάλλον *μείλια* (*μειλίσσω* = περιποιεῖμαι, φιλοξενῶ τινα, ἰδίως καταπραΰνω, ἐξιλεώνω — *μείλιχος* = πρᾶος, ἥπιος, ἀγαθός), τὰ *μειλίσσοτα*, εὐμενῇ ποιοῦντα τὸν ἄνθρωπον, ἰδίως ἐπὶ δώρων.

Καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Φαίακων Ἀλκίνοος, ἐπιθυμῶν νὰ νυμφεύσῃ τὸν Ὀδυσσεά μὲ τὴν εὐπεπλον θυγατέρα του Ναυσικᾶν, ὑπόσχεται νὰ τῷ δώσῃ καὶ οἰκίαν καὶ κτήματα :

« κτήματα θὰ σοῦ ἴδω καὶ σπῖτι ».

(Ὀδ. Η 314.)

Ἐπιστροφή τῆς προίκος. Κατὰ τοὺς ὁμηρικοὺς ὅμως χρόνους ὑπῆρχε συνήθεια νὰ ἐπιστρέφεται ἡ προίξ, ἅμα ἐλύετο ὁ γάμος. Οὕτως ὁ υἱὸς τοῦ Ὀδυσσεὺς Τηλέμαχος λέγει ὅτι, ἐὰν ἀποβάλλῃ τὴν μητέρα του, θ' ἀναγκασθῇ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν πατέρα της Ἰκάριον τὰ ὡς προίκα ἐπιδοθέντα αὐτῇ :

« καὶ ἂν διώξω τὴν μητέρα,
μεγάλῃν τότε πληρωμῇ ὁ Ἰκάριος θὰ μοῦ πάρῃ »

(Ὀδ. Β 132-133.)

Καὶ αὐτὸς ὁ Ἥφαιστος, ἀπατηθεὶς ὑπὸ τῆς Ἀφροδίτης, ἀπαιτεῖ τὴν ἀπὸ δοσιν τῶν ἔδνων, ἅτινα ἔδωκε διὰ τὴν ἑὺστέφανον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐχέμυθον Κυθέρειαν.

« ἀλλ' ἀπὸ τὰ ἐπίβουλα δεσμὰ δὲν θὰ λυθοῦν ἐκεῖνοι,
πρὶν λάβω ἀπ' τὸν πατέρα της ὅπισ' ὅλα τὰ δῶρα,
ὅσα ἔχω γιὰ τὴν ἄσεμνῃ τὴν κόρῃ παραδώσει ».

(Ὀδ. Θ 317-319.)

Κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν πολλὰκις, βραδύτερον δὲ κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν, θεσπίζεται διὰ νόμου ἡ ἐπιστροφή τῆς προίκος, ἐν περιπτώσει διαλύσεως τοῦ γάμου, τοῦθ' ὅπερ ἰσχύει μέχρι σήμερον.

Προγαμιαία δωρεά. Κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν καὶ ὁ γαμβρὸς προσέφερεν εἰς τὴν νύμφην, ὡς καὶ εἰς τοὺς γονεῖς της, δῶρα, ἅτινα ἐκαλοῦντο « ἔδνα » ἢ « ἔεδνα »¹⁾, δι' ὧν, οὕτως εἰπεῖν, ἐν εἴδει προγαμιαίας δωρεᾶς, ἐξηγόραζε τὴν νύμφην. Συνίσταντο δὲ τὰ δῶρα ταῦτα εἰς πολυτίμους πέπλους, χρυσότευκτα ἀγγεῖα ἢ καὶ βόας, ὅπερ ἐξηγεῖ τὸ ἐπιθετόν « ἀλφεσίβοιαι »²⁾, τὸ ὁποῖον ἀπεδίδετο εἰς τὰς ὑπὸ πολλῶν ἐπιζητουμένας παρθένους.

Πλεῖστα χωρία τοῦ Ὀμήρου ὁμιλοῦν περὶ τοιοῦτων δώρων τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν νύμφην καὶ τοὺς γονεῖς της. Οὕτως ὁ Ὀδυσσεὺς μακαρίζει ἐκεῖνον, ὅστις θὰ ὀδηγήσῃ τὴν Ναυσικᾶν ὡς σύζυγον εἰς τὸν οἶκόν του, ἀφοῦ πρότερον φορτώσῃ αὐτὴν μὲ ἔδνα :

« ἀλλὰ ἔς ὅλους ἀνάμεσα χαρὰ ἔς τὸν ἄνδρα ἐκείνον,
ποῦ, ἀφοῦ ἔς τὰ δῶρα ἐνίκησεν, ἐσέ θὰ πάρῃ νύμφη ».

(Ὀδ. Ζ 158-159.)

Πόσον δὲ πλούσια ἦσαν τὰ ἔδνα, μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ Ἰφιμάδα, ὅστις προσφέρει εἰς τὴν σύζυγόν του ἑκατὸν βόας καὶ χιλίους ἄρνας καὶ αἶγας :

1. Ἡ δὲ τῆς νύμφης προίξ ἐλέγετο *φερνή*.

2. *Ἀλφεσίβοιος* (ἀλφάνω καὶ ἀλφαίνω = ξέρω, εὐρίσκω, κτῶμαι καὶ βοῦς), ὁ κομίζων, ἀποφέρων βοῦς. *Παρθένου ἀλφεσίβοιοι*, παρθένου ἀποκομίζουσαι εἰς τοὺς γονεῖς αὐτῶν πολλοὺς βοῦς ὡς δῶρα παρὰ τῶν μνηστήρων αὐτῶν, δηλ. αἱ ὑπὸ πολλῶν θαυμαζόμεναι καὶ ζητούμεναι παρθένου. (Ἰλ. Σ 593, Ὑμν. Ὀμηρ. εἰς Ἀφροδίτην 119). Ὑδωρ ἀλφεσίβοιον, ἐπὶ τοῦ Νείλου = ὕδωρ, τὸ ὁποῖον παράγει παχεῖς βοῦς (ποτίζον καὶ αὐξάνον τὰς βοσκὰς) Αἰσχ. Ἰκέτ. 855.

« βῶδια τῆς ἔδωκ' ἑκατόν κ' ἔταξε χίλι' ἀκόμη
γίδια καὶ ἀρνία, ποῦ ἀμέτρητα τοῦ ἐβόσκαν οἱ ποιμένες ».

('Ιλ. Α. 244-245.)

αίνεται δ' ὅτι ἡ ἀξία τῶν ἔδνων τούτων ὑπελογιζέτο σοβαρῶς, τοῦλάχιστον ὑπὸ τῶν γονέων τῆς νύμφης, ἐξασφαλίζουσα τῷ γενναιοτέρῳ τὴν ἐπι-
φύτως ἡ 'Αθηνα λέγει εἰς τὸν Τηλέμαχον, ὅτι πιθανῶς θὰ ἐπιβληθῇ
Πηνελόπην ὑπὸ τῶν συγγενῶν τῆς ἡ ἐκλογῇ τοῦ Εὐρύμαχου, διότι οὐ-
κ ἐπὶ τοῦ ὀλβιωτέρου τῶν μνηστήρων :

« τῆς λέγ' ἤδη ὁ πατέρας τῆς, τῆς λέγουσι οἱ ἀδελφοί τῆς,
νὰ πάρῃ τὸν Εὐρύμαχον, ἀπ' ὅλους τοὺς μνηστήρας
εἰς τ' ἀντιπροίκια νίκησε καὶ 'ς τὰ περίσσια δῶρα ».

('Οδ. Ο 16-18.)¹⁾

Καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς πολλὰ χωρία τῆς Μακεδονίας, ὡς εἰς τὴν περι-
οχίαν Τιδᾶ, τὸ ἐπὶ Τουρκοκρατίας « Ρουμλούκ' », εἰς τὸ Καταφύγιον, εἰς
τὴν προκοπὴν Φλωρίνης καὶ ἀλλαχοῦ, δὲν δίδει ἡ νύμφη προίκα εἰς τὸν
γαμβρὸν. Ἄλλ' οὗτος προσφέρει δῶρα εἰς τὴν νύμφην καὶ τοὺς ἀδελφούς τῆς,
ὡς καὶ ἀρχαιοπρεπὴς συνήθεια παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλας ἐπαρχίας

τῆς Ἑλλάδος, ὡς εἰς τὴν πεδινήν Θεσσαλίαν. Καὶ εἰς τὸν Πόντον « προικο-
σύμφωνον οὐδαμοῦ ἐγίνετο, οὔτε κατὰ τὸν ἀρραβῶνα οὔτε ἔπειτα, διότι ὁ
ζητῶν νὰ νυμφευθῇ ἀπέβλεπε κυρίως εἰς τὰ σωματικά, πνευματικά καὶ ἠθικά
προσόντα, τὰ περικοσμοῦντα τὴν μέλλουσαν σύζυγόν του καὶ εἰς τὴν ἐκ γο-
νέων ἐναρέτων, χρηστῶν καὶ τιμίων καταγωγὴν τῆς, οὐχὶ δὲ εἰς χρήματα . . .
ἐν 'Αμισῷ τοῦναντίον εἰς πολλὰς περιστάσεις ὁ γαμβρὸς οὐ μόνον οὐδέν, ἔστω
καὶ τὸ παραμικρόν, ἐλάμβανε λόγῳ προικὸς τῆς νύμφης, ἀλλὰ καὶ προσέφε-
ρεν ἱκανὰ ἐξαγοράζων τρόπον τινὰ αὐτήν, ὡς ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐξηγοράζετο
αὕτη διὰ τῶν ἔδνων »²⁾).

1. 'Ἐν γενεῇ δὲ ὅπως Πηνελόπη, καταφρονουῖσα τὴν ὕλικήν αὐτὴν ὑπεροχὴν, προ-
τιμᾷ τὸν 'Αμφίνομον, ὡς διακρινόμενον ἐπὶ φρονήσει καὶ εὐφυίᾳ :

« τοῦ 'Αρητιάδῃ βασιλῆᾳ, τοῦ Νίσου, ὁ λαμπρὸς γόνος
ἄρχισε τότε, ὁ 'Αμφίνομος, ποῦ ἀπὸ τὸ οἰτοφόρο
χλωρὸ Δουλίχιον ἀρχηγὸς μνηστήρων εἶχεν ἔλθει·
κ' ἦσαν οἱ λόγοι του ἀρεστοὶ πολὺ τῆς Πηνελόπης ».

('Οδ. Π 395-398.)

'Ενίοτε βεβαίως καὶ μόνῃ ἡ ἀρετὴ ἐθεωρεῖτο ὡς ἐπαρκὲς προσόν, καθόσον ὁ
'Οδυσσεύς, μεταξὺ ἄλλων περιπετειῶν, ἅς διηγείτο εἰς τὸν Εὐμαιον, ἐν τῇ ψευδεὶ
αὐτοῦ βιογραφίᾳ, λέγει προσέτι ὅτι, καίτοι πτωχός :

« κ' ἐγὼ γυναικ' ἀπὸ γονεὺς ἐπῆρα εὐτυχισμένους
εἰς τὴν ἀνδρείαά μου ὡς ἐπρεπεν· ὅτι κακὸς δὲν ἦμιον
οὐδὲ φνυγόμαχος » ('Οδ. Ξ 211-214.)

2. Γαμήλια ἔθιμα, 'Αρχεῖον Πόντου, τόμ. Α' ('Αθήναι 1928) σελ. 130.

'Αλλ' ἐκτὸς τῶν ἔδνων, οἱ θιασῶται περιζητήτου τινὸς κόρης, οἵτινες διὰ τοῦτο ὑπεβάλλοντο πολλάκις εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ εἰς ἄλλας πόλεις, κερδίζοντες δι' ἀνδραγαθημάτων, ὡς οἱ ἱππῶται τοῦ μεσαίωνος, τὸν κείμενον τῶν πόθων τῶν. Οὕτως ὁ Νηλεὺς ὑπεσχέθη τὴν ὥραιαν θυγατέρα του Πηρῶ εἰς ἐκεῖνον, ὅστις ἤθελεν ὑπεξαίρῃσαι ἐκ Φυλάκης τοὺς Πηλεΐδου ἱφίκλου :

« τὴν πολυθαύμαστη Πηρῶ, ποῦ τὴν ζητοῦσαν ὅλοι
ἀπ' ὅλα τὰ περίχωρα, τὴν ἔδιδ' ὁ Νηλεὺς
'ς ὅποιον τοὺς τὰύρους θά 'παρνε τοῦ ἱφίκλου ἀπ' τὴν Φυλάκη
καὶ αὐτ' ἦσαν δυσκολώπαρτοι ».

Ὁ Ὀρθρυονεὺς ἐξ ἄλλου ὑπόσχεται, ἐάν τῷ δοθῇ ἡ Κασσάνδρα, τὴν ἐκ Τροίας ἐκδίωξιν τῶν Ἀχαιῶν δι' ὃ καὶ πικρῶς ὀνειδίζεται ὑπὸ τοῦ Διὸς μετὰ τὴν παρὰ τὰς νῆας ἦταν :

« τὸν Ὀρθρυονεά φόνευσε, ποῦ ἀπ' τὰ Καβῆσια μέρη
'ς τὴν Τροίαν ἦλθε, ὡς ἄκουσε τὴν φῆμην τοῦ πολέμου
καὶ τοῦ Πριάμου τὴν καλὴν ἀπ' ὅλαις θυγατέρα
Κασσάνδραν νύμφην ἀπροικα ζητοῦσε κ' ἔργον μέγα
ὑπόσχονταν, τοὺς Δαναοὺς νὰ διώξῃ ἀπὸ τὴν Τροίαν . . . ».

(Ἰλ. Ν 30, 368.)

'Αλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Πηνελόπη συγκατατίθεται ἐπὶ τέλους εἰς τὴν παραδοχὴν ἐκεῖνον τῶν μνηστήρων, ὅστις εἶχεν ἱκανὴν ῥώμην διὰ νὰ ἀνυψῇ τὸ τόξον τοῦ Ὀδυσσεύς :

« ἀλλὰ, μνηστήρες, ἔρχεσθε καὶ ἰδοὺ, σὰς δεῖχνω ἀγῶνα
τὸ μέγα τόξο θέτω ἐγώ, τοῦ θεοῦ Ὀδυσσεά.
καὶ αὐτόν, ὅπ' εὐκολώτερα τανύσῃ τὴν χορδὴν του
καὶ ἀξίναις ὅλαις δώδεκα περάσῃ μὲ τὸ βέλος,
θ' ἀκολουθήσω, ἀφίνοντας τὸ δῶμα τοῦτ' ἀπ' ἡλθα
νεόνυμφο, πανεύμορφο καὶ θησαυροὺς γεμάτο,
ὅπου καὶ μέσα 'ς τ' ὄνειρο συχνὰ θὰ τὸ θυμῶμαι ».

(Ὀδ. Φ 73-79.)

7. **Μνηστεία.** Ὅταν ἐν Βογατσικῷ ἡ συμφωνία, τῇ μεσολαβήσει τοῦ προξενητοῦ, ἐθεωρεῖτο ὀριστικῶς γενομένη, ἐπεσφραγίζετο αὕτη διὰ τῆς ἐπισκέψεως εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ συγγενῶν τῆς νύμφης, οἵτινες « ἔδιναν τὸν λόγο ». Δύο ἢ καὶ περισσότεροι ἐκ τῶν πλησιεστέρων συγγενῶν ἢ καὶ στενωτέρων φίλων τῆς νύμφης ἄνδρες καὶ γυναῖκες μετέβαινον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ καὶ « ἄλλαζαν νισάν »¹⁾. Μόλις εἰσῆρχοντο εἰς τὸ δωμάτιον καὶ ἐκάθηντο, ἡρώτων : « σύμφωνοι ; » — « σύμφωνοι » ἀπῆντων οἱ γονεῖς τοῦ γαμβροῦ. Τότε οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς νύμφης ἐφιλοῦντο μὲ τὸν πατέρα, τὴν μητέρα καὶ τοὺς ἀδελφούς τοῦ γαμβροῦ, ἀντηλλάσσοντο δὲ ἐκ μέρους μὲν τῆς νύμφης « μεταξωτὸ μαντήλι », ἐκ μέρους δὲ τοῦ γαμβροῦ « φλωρί ». Αὐτὰ τὰ δύο « σημάδια » ἦσαν ὁ δακτύλιος ἀρραβῶν, διότι εἰς τὸ Βογατσικὸν δακτύλιοι ἀρραβῶνες μόνον κατὰ τὴν στέψιν ἀντηλλάσσοντο μεταξύ τῶν νεο-

1) Νισάν = σημάδι, λέξις τουρκικὴ.

νύμφων ὑπὸ τὰς εὐλογίας τῆς ἐκκλησίας. Μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν σημαδιῶν ὁ γαμβρὸς ἐφίλει τὰς χεῖρας τῶν γονέων του καὶ τῶν συμπεθερῶν, οἵτινες τὸν συνέχαιρον καὶ τὸν «τραβοῦσαν ἀπ' τ' ἀφτιά». Ἐπηκολούθει «κέρασμα», κατὰ τὸ ὁποῖον ἀντηλλάσσοντο αἱ συνήθεις εὐχαί: «νὰ ζήσουν», «νὰ γεράσουν», «καλὰ στεφανώματα καὶ καλὰ τέλη» κτλ., καὶ ἔπειτα ἀπῆρχοντο οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς νύμφης, ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν οἰκίαν της, ὅπου ἔδιδον τὸ φλωρί τοῦ γαμβροῦ, ἐκερνοῦντο καὶ ἐπανελάμβανον τὰς ἰδίας εὐχὰς καὶ τὸ τραβηγμα τῶν ἀφτιῶν τῆς νύμφης, ἥτις ἐφίλει τὰς χεῖρας τῶν γονέων της καὶ ὄλων τῶν παρευρισκομένων. Τότε ἐξηγγέλλετο τὸ εὐφρόσυνον γεγρονὸς διὰ πυροβολισμῶν, οἵτινες ἐπληροφόρουν τοὺς χωρικοὺς ὅτι ἔγινεν ἀρραβῶν, καὶ ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καθίστατο γνωστόν, ποῖαι οἰκογένειαι εἶχον συμπεθεριάσει.

Μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας ἐπεσκέπτοντο τὴν νύμφην οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ στενότεροι φίλοι τοῦ γαμβροῦ πρὸς ἐπισημοποίησιν τῶν ἀρραβῶνων. Μετὰ τὸ «κέρασμα» ἡ νύμφη «προσκυνοῦσε» καὶ «φιλοῦσε» τὰς χεῖρας τῶν συγγενῶν τοῦ γαμβροῦ, οἵτινες τῇ δῶριζον διάφορα νομίσματα καὶ ἐλάμβανον ὡς δῶρον μανδήλιον. Μετὰ ταῦτα μία ἐκ τῶν συγγενῶν τοῦ γαμβροῦ ἔκοπτεν ὀλίγας τρίχας ἀπὸ τὴν κόμην τῆς νύμφης, ἀπὸ τὸ ὅπισθεν τῶν ὠτων μέρος, τὰς ὁποίας ἐκόμιζε καὶ παρέδιδεν εἰς τὴν μητέρα τοῦ γαμβροῦ. Ταῦτοχρόνως ἐλάμβανε χώραν τὸ κάτωθι ἀξιοσημεῖωτον ἔθιμον, ἐνδεικτικὸν τοῦ συμβολισμοῦ τοῦ ἔρωτος διὰ τοῦ βασιλικοῦ: «*Μ' ἔνα ἄσπρο μεταξωτὸ μαντήλι ἦτο δεμένο μπουκέτο ἀπὸ βασιλικὸ χλωρὸ ἢ ξερὸ, κατὰ τὴν ἐποχὴ. Τὸ μπουκέτο αὐτὸ τὸ μύριζαν ὅλοι μὲ τὴ σειρὰ τους καὶ κατόπιν τὸ ἔφεραν ὡς τὸ σπήτι τοῦ γαμπροῦ. Ἡ πεθερὰ φύλαγε τὸ βασιλικὸ καὶ γύριζαν στὴ νύμφη τὸ μεταξωτὸ μαντήλι*».

Ἀφοῦ οὕτως ἐπισημοποιοῦντο οἱ ἀρραβῶνες, ἐπεσκέπτετο ἄλλην ἐσπέραν τὴν νύμφην ὁ γαμβρὸς, συνοδευόμενος ἀπὸ στενὸν συγγενῆ ἢ οἰκογενειακὸν φίλον. Μετὰ τὸ κέρασμα ἐξήρχετο ἡ νύμφη, ἡ ὁποία «προσκυνοῦσε» καὶ «φιλοῦσε» τὸ χεῖρ τοῦ γαμβροῦ καὶ τοῦ συνοδοῦ του καὶ ἔπειτα «κερνοῦσε» καὶ αὐτή. Ἡ ἐπίσκεψις αὕτη ἦταν τελείως τυπικὴ καὶ δὲν διήρκει πολὺ.

Μετὰ μίαν περίπου ἑβδομάδα ἐπεσφραγίζοντο οἱ ἀρραβῶνες μὲ ἐπίσημον γεῦμα εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης. Τότε «φίλευαν τὸν γαμβρόν» ¹⁾ κατὰ τὴν ἐπιτόπιον φράσιν, προσήρχοντο δὲ εἰς τὴν «φιλιά» ²⁾ οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς καὶ οἱ στενότεροι φίλοι τοῦ γαμβροῦ, καὶ προσεκαλοῦντο οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς τῆς νύμφης. Τὸ «γλέντι» ἐξηκολούθει ἐπὶ ὥρας, ἐν μέσῳ γενικῆς εὐθυμίας καὶ χαρᾶς, μὲ τραγούδια καὶ χοροὺς. Μεταξὺ τῶν τραγουδιῶν παρεμβάλλετο χάριν παιδιᾶς καὶ τὸ ἀκόλουθον:

1. Φιλεύω = φιλοξενῶ τινα μετ' εὐωχίας.

2. Φιλιά = φιλοξενία μετ' εὐωχίας.

« Σὶ παρακαλῶ, μωρὸ Μάννα,
μὴ μ' ἀρραβωνιάξης ἴκόμα,
ἴκόμα τοῦτον τὸ χειμῶνα,
ὅσον νᾶρθ' τὸν καλοκαίρι
νὰ μὴ διάβῃ¹⁾ οἱ πόνοι ὅλοι,
νὰ διαλέξουν καὶ νὰ πάρουν
μιὰ φιλή, λιχνή στὸ μπόϊ,
σὰν λαμπάδα ἵπὸν τὴν Πόλη ».

Μετὰ τὸ ἐπισφράγισμα αὐτὸ τῶν ἀρραβῶνων, ὁ γαμβρὸς ἐπεσκέπτετο τακτικῶς τὴν νύμφην, ἐνῶ οὐδέποτε αὕτη μετέβαινεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ.

Κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἐπισκέψεις τοῦ γαμβροῦ παρὰ τῇ νύμφῃ, αὕτη προσεπάθει νὰ κρύπτηται καὶ ἐπηκολούθει τότε μεταξὺ τῶν μεμνηστευμένων ἀληθινὸν κυνηγητό, τοῦ γαμβροῦ προσπαθοῦντος ν' ἀντικρύσῃ τὴν νύμφην, καὶ ταύτης κρυπτομένης ἐντὸς δωματίου ἢ εἰς τινα γωνίαν τοῦ ὑπογείου. Τόση μάλιστα ἦτο πολλάκις ἡ ἀντίστασις τῆς νύμφης, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ γαμβροῦ, ὥστε ἐνίστε ἐπήρχετο καὶ διάρρηξις καὶ γκρέμισμα τῆς θύρας τοῦ δωματίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐκλυδώνετο ἡ νύμφη, μὴ θέλουσα νὰ ἐμφανίζηται εἰς τὸν γαμβρὸν ἐκ συστολῆς. Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ ἀθῶα καμώματα ἐγίνοντο τῇ ἀνοχῇ τῆς μητρὸς τῆς νύμφης, ἣτις προσεποιεῖτο ὅτι δὲν ἔβλεπεν ἢ δὲν ἀντιλαμβάνετο τὰ τελούμενα. Ἐν τούτοις ἡ ἐκ μέρους τῆς ἐπιτήρησις ἐπὶ τῶν σχέσεων τῶν μεμνηστευμένων ἐτηρεῖτο μὲ ἀπόλυτον αὐστηρότητα, διότι ἡ κόρη τῆς ἔπρεπε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ μετὰ τὰ στεφανώματα τελείως ἀμόλυντος καὶ ἄσπιλος. Ἡ συστολὴ τῶν με-

1. Νὰ διάβῃ = νὰ περάσουν.

2. Εἰς τὸ Macedonian Folklore τοῦ G. F. Abbott εὐρίσκομεν τὸ ἀκόλουθον τραγούδι τοῦ ἀρραβῶνος, τὸ ὁποῖον ἐπιχωριάζει ἐν Θάσῳ :

« Τρανταφυλλοῦδι μ' κόκκινο, μῆλο μου μαραμένο,
Σὰν σὲ φιλῶ μαρένεσαι, σὰν σὲ κρατῶ κλωνιέσαι.
Κορῆτοι μ', ἄλλον ἀγαπᾷς, ἄλλον θέλεις νὰ πάρῃς ».
— « Βρὲ δὲν πιστεύεις, ἄπιστε, καὶ δὲν πολυπιστεύεις,
Βάνε βίγλα 'ς τὰ σπίτια μου, πόρταις καὶ παραθύρια,
Καὶ σύρε, φέρε τοὺς γιατρούς, τοὺς καρδιοδιαλεχτάδες,
Νὰ μου διαλέξουν τὴ καρδιὰ κῆ ὅλα τὰ φυλλοκαρδία,
Κῆ ἂν εὖρῃς 'π' ἄλλον νιὸν φιλῇ κῆ ἂπ' ἄλλον νιὸν ἀγάπη,
Σφάξε μ', ἀφέντη μου, σφάξε μ' ἅπᾶν 'ς τὰ γόνάτά σου,
Καὶ μάσε καὶ τὸ αἷμά μου 'ς ἓνα χρυσὸ μαντήλι,
Σύρ' το 'ς ἐννιά χωριά, σύρ' το 'ς ἐ δώδεκα καζάξες,
Κῆ ἂν σὲ 'ρωτήσουν 'τί 'ν' αὐτό ; ' το' ἀγάπης μου τὸ αἷμα ' ».
'Αγάπη θέλει φρόνησι, θέλει ταπεινωσύνη,
Θέλει καὶ μάτια χαμηλὰ νὰ σκύφτουν νὰ πηγαίνουν.

μνηστευμένων παρθένων τοῦ Βογατσικοῦ ἐφθανε μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε, ἔξ αἰδούς καὶ πρὸς ἔνδειξιν σεβασμοῦ, δὲν ὠμίλει αὕτη εἰς τὸν μνηστῆρά της ἐνώπιον ἄλλων, καί, ἂν τυχὸν ἦτο ἡναγκασμένη νὰ κάμῃ λόγον περὶ αὐτοῦ, δὲν ἀνέφερε τὸ ὄνομά του, ἀλλ' ἀντ' αὐτοῦ μετεχειρίζετο τὴν ἀντωνυμίαν « ἐκεῖνος ». Ἀνάλογος συμπεριφορὰ τῆς νύμφης ἐξηκολούθει ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ μετὰ τὸν γάμον, ὅποτε αὕτη ἐστέκετο πάντοτε ὀρθία καὶ μακρὰν τῆς ἐστίας¹⁾).

Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι καὶ κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν ἐπεκράτει ἡ ἰδία συστολὴ καὶ ἀπόλυτος συντηρητικότης παρὰ τῇ νύμφῃ. Ὁμιλοῦσα ἡ Πηνελόπη περὶ τοῦ Ὀδυσσεὺς ἔλεγε :

« . . . ὄφρ' ἔτι κεῖνος ἀνὴρ ἐπιδήμιος ἦεν ». (Ὀδ. Α 233.)

Βεβαίως ὅλα αὐτὰ τὰ αὐστηρότατα ἦθη ἐξέλιπον σήμερον καὶ ἐν Βογατσικῷ, ὡς ἄλλως τε ἐγένετο καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα μέρη· ἐν τούτοις, εἶναι ἀξιοσημείωτος ἡ ἐμμονὴ τῶν Βογατσιοτῶν ἐπὶ τῆς προσπαθείας τῶν ὅπως ἡ κόρη διατηρήσῃ τὴν παρθενίαν της μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ γάμου της.

Αἱ ἐπισκέψεις τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν νύμφην κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἀρραβῶνων ἐξηκολούθουν τακτικώτατα, πολλάκις δὲ οὗτος ἔτρωγεν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς μνηστῆς του. Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι αἱ ἐπισκέψεις του συνωδεύοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ διάφορα δῶρα πρὸς τὴν μνηστῆν του καὶ τοὺς οἰκείους της, ἅτινα ἐποίκιλλον ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς οἰκονομικῆς του καταστάσεως. Τὰ δῶρα ταῦτα καθίσταντο πολυτιμώτερα κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτὰς καὶ ἰδίως κατὰ τὸ Πάσχα, ὅποτε μαζὶ μὲ ἄλλα δῶρα ἐστέλλετο εἰς τὴν νύμφην καὶ κεντητὴ πασχάλινῃ λαμπάς.

Κατὰ τὰς τριημέρους ἐορτὰς τοῦ Πάσχα, καθ' ἃς εἰς τὰς κεντρικωτέρας πλατείας τοῦ Βογατσικοῦ συνηθίζεται νὰ στήνωνται διαφόρων εἰδῶν αἰῶραι, γνωσταὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα « κούνιες » καὶ νὰ « κουνιοῦνται » οἱ νέοι, μετέβαιναν ἡ ἀρραβωνιασμένη εἰς τὴν πλατεῖαν, συνοδευομένη ὑπὸ τῆς μητρὸς της, καὶ ἐκεῖ « κουνιοῦνταν » μὲ τὸν γαμβρὸν καὶ τοὺς οἰκείους αὐτοῦ.

Οἱ ἀρραβῶνες δὲν εὐλογοῦντο ἐν Βογατσικῷ ὑπὸ ἱερώς· αἱ σχετικαὶ εὐχαὶ ἀνεγινώσκοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν γάμων πρὸ τῆς στέψεως. Ἐν τούτοις οἱ διὰ τῶν ἀρραβῶνων συναπτόμενοι δεσμοὶ ἐθεωροῦντο ἱεροὶ καὶ ἀδιάρρηκτοι, σπανιώτατα δὲ ἐπῆρχετο διάλυσις τῶν ἀρραβῶνων καὶ μόνον ὅταν τὴν ἐπέβαλλον ἰσχυρότατοι λόγοι. Ἀλλὰ καὶ τότε ἡ διάλυσις ἐθεωρεῖτο μειωτικὴ δι' ἀμφότερα τὰ μέρη καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν νύμφην, ἥτις δυσκόλως « ξαναπανδρευόταν ».

1. Ἀνάλογος ἦτο ἡ συμπεριφορὰ τῆς νύμφης καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Πόντῳ, ὅπου τόσοι αὐστηρὰ ἦσαν ἐπίσης τὰ ἔθιμα, ὥστε καὶ ἐκεῖ, ὀμιλοῦσα ἡ νύμφη περὶ τοῦ μνηστῆρος ἢ τοῦ συζύγου της, μετεχειρίζετο τὴν λέξιν « ἐκεῖνος ». Πρβλ. Ἀρχεῖον Πόντου, τόμ. Α', Ἀθήναι 1928, σελ. 132.

Ἐνάλογος πρὸς τὸν παρ' ἡμῖν ἀρραβώνα ἦτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ ἐγγύησις¹⁾, καὶ ἐγγύη²⁾ λεγομένη, ἥτις καὶ ἐνομιμοποιεῖ τὸν μέλλοντα γάμον καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ τέκνα³⁾, ἡ δ' ἐκδοσις κόρης εἰς γάμον ἐκαλεῖτο ἐγγυᾶν⁴⁾, κατεγγυᾶν⁵⁾ καὶ διδόναι⁶⁾. Καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ μνηστήρ, ὡς ἐνέχυρον ἀγάπης, ἔδιδεν εἰς τὴν μνηστὴν του δῶρον, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο μνηστρα⁷⁾ ἢ καὶ ἄρρα, ἀρραβών⁸⁾.

8. **Κατάλληλος ἐποχή πρὸς τέλεσιν τοῦ γάμου.** Ἡ καταλληλότερα ἐποχή πρὸς τέλεσιν τοῦ γάμου ἐν Βογατισκῷ ἦτο ὁ χειμὼν, μετὰ τὰ Χριστούγεννα. Διαμένοντες οἱ περισσότεροι νέοι τοῦ Βογατισκοῦ ἐν τῇ ξένῃ, ἤρχοντο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος, ἠρραβωνίζοντο, ἐτέλουν τοὺς γάμους των μετὰ τὰ Χριστούγεννα, παρέμενον μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των μέχρι τῆς ἀνοιξέως καὶ ἀπήρχοντο καὶ πάλιν εἰς τὴν ξένην. Οἱ παραμένοντες ὅμως διαρκῶς ἐν Βογατισκῷ νέοι — καὶ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ παντοπῶλαι, οἱ διάφοροι ἐπαγγελματίαι, οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ κτηνοτρόφοι — ἐτέλουν καὶ κατ' ἄλλας ἐποχὰς τοὺς γάμους των, ἐπρωτίμων ὅμως καὶ οὗτοι τὸν χειμῶνα, καθότι τότε εἶχον τὰς ὀλιγωτέρας ἀσχολίας καὶ λόγῳ τῶν ἐορτῶν καὶ τῆς κακοκαιρίας ὑπῆρχον αἱ περισσότεραι ἀργίαι. Μόνον κατὰ τὸν μῆνα Μάϊον ἀπεφεύγοντο καὶ ἐν Βογατισκῷ, ὡς εἰς ὁλόκληρον τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, οἱ γάμοι, κατὰ πρόληψιν, τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔχουσαν ἀπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων⁹⁾.

1. Ἰσαῖος 48, 16.

2. Πλάτ. Νόμ. 774 E, Ἰσαῖος 40, 39.

3. Δημοσθ. Περὶ στεφάνου 2, 1134.

4. Ἰδίως ἐπὶ πατρὸς ἐκδίδοντος τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα εἰς γάμον: *θυγατέρα ἐγγυᾶν τι* (Ἡρόδ. 6, 57). Ὁ παθητικὸς τύπος ἐπὶ τοῦ ἀνδρὸς ἀρραβωνιάζομαι: *ἐγγυῶμαι θυγατρὶ τινος* (Πλάτ. Νόμ. 923D).

5. Εὐριπ. Ὀρεστ. στ. 1675.

6. Τλ. Τ. 291.

7. « *Μνηστρον ὁ τοῦ γαμβροῦ ἀρραβών* ». Λέοντ. Νεαρ. 172.

8. Ἄρρα, ἀρραβών, Λατ. *arra, arrabo*, ἐβραϊστὶ *ἑράνδον*, τὴν ὁποίαν οἱ ἐβδόμηκοντα μετέφρασαν *ἀρραβών* ἐν Γεν. λη', 17, 18. Λέξεις καθαρῶς σημιτικῇ, πιθανῶς φοινικικῇ.

9. Ὁ Μάϊος μὴν θεωρεῖται γενικῶς ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ὡς δυσοίωνος καὶ ἀκατάλληλος πρὸς τέλεσιν γάμων, κατὰ τὴν συνήθως φερομένην αἰτιολογίαν ὅτι κατ' αὐτὸν συμπύπτει καὶ ὄργασμος τῶν ὄνων. Πράγματι ὅμως ἡ δοξασία αὕτη ἀποτελεῖ ἐπιβίωσιν προχριστιανικῆς ἀντιλήψεως. Κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους συνέπιπτον πρὸς τὸν μῆνα τοῦτον τὰ *Λεμούρια* (*Lemuria*) ἢ *Λεμουράλια* (*Lemuralia*), ἐορτὴ πρὸς τιμὴν, μνήμην καὶ καταπαύσιν τῶν ψυχῶν τῶν νεκρῶν (*lemures*), καθ' ἃ ἦτο ἀπηγορευμένη ἡ τέλεσις γάμων. Τὰ Λεμούρια, ἅτινα κατὰ πρῶτον ἐτελέσθησαν πρὸς καταπαύσιν τῆς σκιάς τοῦ Ρώμου, φονευθέντος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Ρωμύλου, ἦσαν ἀνάλογα πρὸς τὰ « *Μειλίχια* » τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἅτινα ἦσαν προσφοραὶ ἱλαστήριοι, ὡς τὰ « *Μειλίγματα* » καὶ « *Μειλικτήρια* », καὶ ἐλέγοντο οὕτως ἐκ τοῦ μέλιτος, τὸ ὁποῖον ἐμυγνύετο ταῖς σπονδαῖς. Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη τῶν γάμων κατὰ τὰ

Καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καθιερωμένος μὴν τῆς τελέσεως τῶν γάμων ἦτο ὁ ἐκ τούτων ὀνομαζόμενος Γ α μ η λ ι ὶ ω ν, ἀντιστοιχῶν πρὸς τὰ τέλη τοῦ Ἰανουαρίου καὶ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἡμερολογίου.

9. Προετοιμασίαι τοῦ γάμου. Ὅταν ἐπλησίαζεν ὁ τεταγμένος πρὸς τέλεσιν τοῦ γάμου καιρὸς ἐν Βογατσικῷ, ἤρχιζον αἱ σχετικαὶ προετοιμασίαι. Ἐν πρώτοις ἡτοιμάζετο ὁ ἄνδρικός τῆς νύμφης. Κατὰ τὴν ἀγορὰν τῶν ἀναγκαίων ὑφασμάτων παρίσταντο καὶ συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ, οἵτινες καὶ ἔκαμνον τὴν σχετικὴν ἐκλογὴν. Ἐπίσης παρίσταντο οὗτοι καὶ ὅταν «ἐκοβαν τὰ ῥοῦχα», ὁπότε ὁ ῥάπτης προσεποιεῖτο ὅτι «δὲν ἔκοβε τὸ ψαλλίδι» του· «διὰ νὰ κόψῃ» ἠναγκάζοντο οἱ παριστάμενοι νὰ φιλοδωρήσουν τὸν ῥάπτην. Κατὰ τὸ κόσμημα τῶν ῥούχων ἀντηλλάσσοντο μεταξὺ τῶν παρευρισκομένων εὐχαί : «νὰ ζήσουν», «νὰ προκόψουν», «νὰ γεράσουν», «καλὰ στεφανώματα», «καλὰ παιδιὰ».

Κατὰ τὴν προηγουμένην τοῦ γάμου Κυριακὴν πῆγαιναν τὰ «προξενιάτικα» ἀπὸ τὴν νύμφην εἰς τὸν γαμβρόν. Ἐντὸς μεγάλου κανίστρου ἐτοποθετοῦντο ὑποκάμισα καὶ ἐσώβρακα, καλυπτόμενα διὰ μεταξωτοῦ μανδηλίου· τὸ οὕτω δὲ πλήρες κάνιστρον προσεκόμιζε συγγενὴς τῆς νύμφης ἔφηβος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, τῇ συνοδείᾳ γυναικῶν, ἐπίσης συγγενῶν τῆς νύμφης. Ὅταν ἔφθαναν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ὁ ἔφηβος ἀπέθετε τὸ κάνιστρον εἰς τὸ μέσον τοῦ δωματίου. αἱ δὲ γυναῖκες παρέδιδον τὰ «προξενιάτικα» εἰς τὴν μητέρα τοῦ γαμβροῦ, ἥτις εἰς ἀντάλλαγμα ἔδιδε δῶρα, μεγαλύτερα εἰς τὸν ἔφηβον καὶ μικρότερα εἰς τὰς γυναῖκας. Μετὰ ταῦτα κερνοῦσαν τὰς κομιστρίας τῶν προξενιάτικων, αἵτινες ἤρχοντο «νὰ ζήσουν», «νὰ γεράσουν», καὶ ἀπῆρχοντο εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης.

Κατὰ τὴν ἐπομένην Τετάρτην συνέτασσον τὸ προικοσύμφωνον καὶ παρέδιδον εἰς τὸν γαμβρόν τὸ ταχθὲν «τράχωμα»¹⁾. Κατωτέρω δημοσιεύομεν δύο προικοσύμφωνα γάμων Βογατσικοῦ κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους.

1. Προικοσύμφωνον τοῦ 1841

» 1841: Ἰαννουαρίον: 20 :

» Τὴν σήμερον φανερόνουν καὶ ὁμολογῶν ἔγὼ ὁ γιῶργις τοῦ στέργιου | ὁ ἴος· τοῦ μορο κόστα ἀπο μιλδόννη.

ἔστοντας καὶ ἤλθε | ἐδὸ εἰς μπογατζικόν· εἰς τον γιῶργιν. ντίνε καὶ ἔλαβε τὴν | θιγατέρα του δια γυναίκα. καὶ σοιμοιδνον. τι ἤφιρα νικο | κι

5

Λεμουράλια διετηρήθη καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους, ἡ αἰτιολογία τῆς ὁμῶς σὺν τῷ χρόνῳ ἐλησμονήθη, ἀντικατασταθεῖσα ὑπὸ ἄλλης, ἥτις καὶ συνήθως προβάλλεται σήμερον.

1. Τράχωμα = ἡ εἰς μετρητὰ προίξ.

ρόατα ἐδῶ πατρικά μου. ἓνα ταπὶ πιτὸ τάψ : καὶ ἓνα κρι | ατοτάψ : ἓνα τιγάνι.
ἓναν τέντζηριν. μίαν γάστραν. δύον τζαπι | ά. ἓνα ντουφέκι. ἓνα κακάβι μι-
σακό, ἓνα ὕνη. ἓνα κουλούρι | ἓνα ζιβγάρι σίδερα· ἄλογνᾶ δίον ζικουρά : ἓναν
ακαθοκόπον | ἓνα κλαδεντίρι. δίον δερπάνια. δίον καδόπλα. ἓνα καρδάρι : 10
πρόβατα | οἶναι : 47 : βόδια : 2 : ἓνα ζουνάρι ἄσιμένιου : ἐγὼ ο παπᾶ παντα-
ζης | εγραφα ἐκ στόματος τοῦ γιῶργι γαμβρός του ντίνα· καὶ μαριτωῶ |
(ἄλλη χεῖρ)

ἔγὼν ου γιωργίς γραφω του στεργίως καὶ βεβεονου τὰ ανουθεν |
(ἡ πρώτη χεῖρ)

ἐγὼ ἡ αγνή ἡ θυγατέρα τοῦ γιῶργι, ντίνα ἔλαβα τα ὅσα με ἔ | δοσεν ὁ 15
πατέρας μου ὅπου με πρίκισεν. τα ὅσα διαλαμβάνη | τοῦ γράμα του πατέρα
μου. ἄλλα τα ἔλαβα γκιρέκ ρούχα γκιρέκ | ἀμπέλια χοράφια καὶ καθε εξῆς
καὶ δεν ἔχον να ζητήσου | τίποτας ἄπω τον πατέρα μου. καὶ ἀδελφόν μου
διμίτριν οὔτε | ἰδβολόν. πέραμε καὶ ἐδόσαμεν. ἔοῦς τέλους τῆς ζωῆς μας | δὲν 20
ἔχουμεν να φέρουμε καμίαν σινχισιν. οὔτε με τὸν | πατέρα μου οὔτε με ἀδελ-
φόν μου. δὲν ἔχον νᾶ ζητίσου τίποτες | καὶ δια το βαίβεον τῆς ἀληθείας. ἐγι-
νεν καὶ το γράμα μας | καὶ ἔστω εἰς ἔνδιξιν καὶ βαιβεοσιν—

ἐγὼ ἡ θυγατέρα τοῦ γιῶργι ντίνα ἀγνι μιν ἡξέμβροντας να γράψον·
διᾶ | χηρός του ἐφιμεριοῦ μου παπα πανταζῆ. ἔγραψεν καὶ βεβεῶνον | ἰδὸν 25
καὶ το δακτὶλόν μου :

(ἀποτύπωσις δακτύλου)

2. Προικοσύμφωνον τοῦ 1903

Αὔξ. ἀρ. Συμ. Κωδ. 157

Αὔξ. ἀρ. Πρωτ. 335

Ὁ Σισανίου καὶ Σιατίστης Σεραφεῖμ ἐπιβεβαιοῖ.

Ἐν Βογατσικῷ κομπούλει ὑπαγομένη ἠροσκεντικῶς μὲν ὑπὸ τὴν πνευ-
ματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Μητροπολίτου Ἀγίου Σισανίου, πολιτικῶς δὲ
εἰς τὴν διοίκησιν Καστορίας, σήμερον τὴν τριακοστὴν πρώτην Ἰανουαρίου
μηνὸς τοῦ χιλιοστοῦ ἑνεακοσιοστοῦ τρίτου ἔτους, ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος Πα- 5
ρασκευὴν καὶ ὥραν τετάρτην πρὸ μεσημβρίας τουρκιστί, ἐμφανισθέντες ἐνώ-
πιον ἑμοῦ προῖσταμένον τῆς ἐνταῦθα ἐνορίας τοῦ Ἀγίου Χρυσοστόμου καὶ
τῶν ὑποσημειουμένων ἀξιοπίστων μαρτύρων κ. κ. Γεωργίου Τριανταφύλλου
Πλιούφα κτηματίου καὶ Ἀνδρέου Τριανταφύλλου Βαῖνᾶ ἐπίσης κτηματίου,
ἀμφοτέρων κατοίκων Βογατσικοῦ καὶ ἐπηκόων ὀθωμανῶν, οἱ κ. κ. Ἀναστα- 10

1. γκιρέκ=εἶτε.

σία θυγάτηρ Νικολάου Μούτα καὶ σύζυγος Ἀθανασίου X = Σαμαρᾶ, κάτοικος Βογατισκοῦ καὶ τὰ γυναικεῖα ἐπαγγελλομένη καὶ Νικόλαος Ἰωάννου X = Κουρκοῦλ κάτοικος Βογατισκοῦ καὶ οἰνοπνευματοπώλης τὸ ἐπάγγελμα, ἐδήλωσαν τὰ ἐξῆς.

15 1. Ἡ Ἀναστασία Νικολάου Μούτα ἔχουσα θυγατέρα εἰς ὄραν γάμου, καλουμένην Ἀσπασίαν καὶ θέλουσα νὰ συνάψῃ αὐτὴν εἰς κοινωνίαν πρώτου γάμου μετὰ τοῦ Νικολάου Ἰωάννου X = Κουρκοῦλ, συνεφώνησε καὶ παρέδωκε λόγῳ προικὸς τῆς θυγατρὸς τῆς Ἀσπασίας εἰς τὸν γαμβρόν τῆς Νικόλαον τὰ ἐπόμενα ἀκίνητα καὶ κινητὰ προικεῖα πράγματα.

20 Αὐρ Τὸ ἀναλογοῦν αὐτῇ μερίδιον ἐκ τῆς ἐν Λαλιῇ Τεσμεσῇ τοῦ Γαλατᾶ Κωνσταντινουπόλεως κειμένης οἰκίας κοινῆς μετὰ τοῦ κ. Κωνσταντίνου Γεωργίου Μπλιάγκα καὶ ἀδιαίρετον οὐσῆς, καὶ συνορευομένης ὑπὸ δρόμον Δημοσίου, οἰκοπέδου Τουρκικοῦ καὶ οἰκίας τῆς Madame Bella.

25 Βον Τὴν ἐν Βογατισκῷ τῆς ἐνορίας τῶν ἁγίων Ἀποστόλων κειμένην καὶ ἐκ κληρονομίας τοῦ μακαρίτου ἀδελφοῦ τῆς Ἀποστόλου Νικολάου Μούτα προερχομένην οἰκίαν τῆς καὶ συνορευομένην ὑπὸ Δημοσίου δρόμου καὶ τῶν οἰκιῶν Κωνσταντίνου Δημητρίου Οἰκονόμου, Γιαννοῦλη Μηλασιώτου, καὶ Νικολάου Κονιτσιώτου.

30 Γον Τὰ ἐπόμενα κινητὰ προικῶν πράγματα· τρία φουστάνια ὧν τὸ ἐν μεταξωτόν, τὸ δευτέρον μάλλινον καὶ τὸ τρίτον μισομέταξον, δύο γούνας πρώτην καὶ δευτέραν γουνωμένα κατὰ τὸ σύστημα τῆς πατρίδος, μίαν φούστιαν μαλλίνην, ἐν προσλοῦκι,¹⁾ ἐν ζευγὸς κλειδώματα σιρματερά,²⁾ δεκαπέντε ὑποκάμυση, εἰκοσιπέντε ζεύγη τσοράπια, μίαν εἰκόνα τῆς Παναγίας, τρία ἐσώβρακα, ἐν ζευγὸς μποτίνια, δύο σόκνας,³⁾ δύο μανδύλια μεταξωτά, δύο πεσιμάλλια,⁴⁾ δύο ταύλας, τρία προσκέφαλα, ἐν στρῶμα, πέντε κιλήμια, δύο βελέντζας, 35 πέντε προσόψια, δύο σενδούκια, δύο δακτυλίδια ἀργυρᾶ, ἓνα καθρέπτην, τέσσαρας τεντζερέδες, δύο κακάβια,⁵⁾ τρία γκιούμια,⁶⁾ μίαν λεκάνην, ἐν γεμπρηῖ,⁷⁾

1. προσλοῦκι = φόρεμα κατασκευαζόμενον ἀπὸ βαμβακερὸν ὕφασμα (μάντισα) μὲ ἀστάρη ἀπὸ ἀμερικάνικο πανί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐτίθετο βάμβαξ καὶ ἐρράπτετο ὅπως τὸ πάπλωμα. Ἦταν χωρὶς μανίκια καὶ τὸ φοροῦσαν ἐσωτερικῶς ἐπάνω ἀπὸ τὸ ὑποκάμισον.

2. κλειδώματα σιρματερά = ἄλλως παφτάδια λεγόμενα, εἶδος ἀγκράφες, αἵτινες ἦσαν προσαρμοσμένες εἰς τὴν ἄκρᾳ τῆς ζώνης καὶ ἐθληκύνοντο εἰς τὴν μέσην ἐμπροστά.

3. σόκνα = ποδιὰ μεταξωτή.

4. πεσιμάλλια = ποδιὲς ὕφαντες.

5. κακάβια = χάλκινοι λέβητες.

6. γκιούμια = χάλκινα δοχεῖα ὕδατος.

7. γεμπρηῖ = χάλκινον δοχεῖον ψησίματος καφέ, τὸ κοινῶς καλούμενον μπρίκι.

δύο ταψιά, δύο λεγγέρια,¹⁾ ἐν σκαφίδι, ἓνα πύθον πῆλινον, τρία βαένια ²⁾ καὶ δύο βαρέλια.

2. Ὁ κ. Νικόλαος Ἰωάννου X = Κουρκοῦλ παραδεχόμενος τὴν ἀνωτέρω συμφωνίαν ὑπογράφει κάτωθεν τοῦ παρόντος προικοσυμφώνου τὴν παραλαβὴν τῶν ἀνωτέρω κινήτων τε καὶ ἀκινήτων προικῶων πραγμάτων ἅτινα θὰ εἶναι ὑπὸ τὴν κατοχὴν μὲν τοῦ εἰρημένου Νικολάου X = Κουρκοῦλ γαμβροῦ της, ὑπὸ τὴν κυριότητα δὲ τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀσπασίας.

Ὅθεν πρὸς ἐνδειξιν συνετάχθη τὸ παρὸν εἰς διπλοῦν, ὅπερ ἀναγνωσθὲν εἰς ἐπήκοον τῶν τε συμβαλλομένων καὶ τῶν μαρτύρων, ὑπεγράφη παρ' ὧν ἰδιοχείρως πλὴν τῆς προικισούσης Ἀναστασίας Ν. Μούτα ἦν δι' ἄγνοιαν γραμμάτων καὶ κατ' ἐντολὴν αὐτῆς ὑπογράφει σήμερον ὁ ἐκ τῶν ἱερέων Βογατσικοῦ αἰδεσιμ. Πα(πᾶ) Δημήτριος.

Οἱ ἐμφανισθέντες
κατ' ἐντολὴν τῆς Ἀναστασίας θυγατρὸς Νικολάου Μούτα καὶ συζύγου Ἀθανασίου Χατζῆ Σαμαρᾶ ὑπογράφω αὐτὴν ἐγὼ ὁ οἰκονόμος Παπαδημήτριος.
Νικόλαος Ἰωάννου X = Κουρκοῦλ

Οἱ μάρτυρες
Γεώργιος Τ. Πλιούφας
Ἀνδρέας Τρ. Βαενᾶς

Ὁ Προϊστάμενος τῆς ἐνορίας
≠ Πα(πᾶ) Μιχαὴλ Δημητρίου βεβαιῶ
Ὅτι ἀκριβὲς ἀντίγραφον ἐν τῇ Ἱ. Μητροπόλει Σισανίου καὶ Σιατί-
στης τῇ 12 Μαρτίου 1903.

Ὁ Γραμματεὺς
Ἀρχ. Γεράσιμος Θεολογίδης
τ. σ. (Ἱερὰ Μητρόπολις Σισανίου καὶ Σιατίστης — 1900 =)
Ἀσπασία χήρα Νικολάου Κουρκοῦλη
Βογατσικόν.

10. Αἱ πρὸ τῆς στέψεως γαμήλιοι ἐορταί. Κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς ἰδίας ἡμέρας (τῆς Τετάρτης), «ἐπιαναν τὸ προζύμι» εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ἀπὸ τὸ ὅποιον κατεσκεύαζον «τὶς κολλοῦρες», αἵτινες ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς προσκλητήρια εἰς τὸν γάμον καὶ διενέμοντο μαζὶ μὲ τοὺς τεσκερέδες ³⁾ εἰς

1. λεγγέρια = χάλκινα πιάτα.

2. βαένια = βυτία οἴνου.

3. Τεσκερές, λ. τουρκική, σημαίνουσα ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἀγγελτήριον συνάμα καὶ προσκλητήριον εἰς τὸν γάμον, τὸ ὅποιον ὑπέγραψεν ὁ πατήρ καὶ ἐν ἐλλείψει

τοὺς ἱερεῖς, τὸν νουνόν, τοὺς μπρατίμους, τὸ μπρατιμόπουλο, τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς στενωτέρους φίλους τοῦ γαμβροῦ. Βραδύτερον ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ «*πιάνουν τὸ προζύμι*» τὸ ἑσπέρας τῆς ἐπομένης ἡμέρας (τῆς Πέμπτης).

Συγγενὴς νεάνις, ἥτις δὲν ἔπρεπε νὰ ἦτο ὀρφανὴ οὔτε ἐκ πατρὸς οὔτε ἐκ μητρός, *ἔπιανε τὸ προζύμι*, εἰς τὸ ὁποῖον ἔρριπτον δύο - τρία μικρὰ νομίσματα, βασιλικόν, ὀλίγον οἶνον καὶ τὴν βέρα τοῦ γαμβροῦ ἢ τῆς νύμφης. Ὅταν ἐτοιμάζετο τὸ *προζύμι*, τὸ ἐτοποθέτουσαν ἐντὸς κανίστρου, τὸ ὁποῖον ὕψωνεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του ὑψηλὸς νεανίας. Τότε ὥρμουν οἱ παρευρισκόμενοι καὶ προσεπάθουν νὰ τοιμπήσουν ὀλίγον ἀπὸ τὴν ζύμην καὶ ἔλεγον ἀστεϊζόμενοι εἰς τὸν γαμβρόν: *ἔτσι νὰ σὲ τοιμπάη ἡ νύφη*, καὶ εἰς τὴν νύμφην: *ἔτσι νὰ σὲ τοιμπάη ὁ γαμπρός*. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ζυμώστρα νεάνις, ὅπως ἦτο ἀλευρωμένη, ἐχάιδευσεν τὸν γαμβρόν ἢ τὴν νύμφην καὶ ἤρχιζε τότε γενικὸν ἀλεύρωμα ὅλων τῶν παρευρισκομένων μετὰ τὴν εὐχὴν «*νὰ ζήσουν τὰ νιόγαμπρα καὶ νὰ γεράσουν*».

Τὴν ἐπομένην, ὅταν θὰ ἐχωρίζετο ἡ ζύμη εἰς ἄρτους, θὰ εὐρίσκετο ἡ βέρα, τὴν ὁποίαν ἡ ζυμώστρα ἔθετεν εἰς τὸν ἰδικόν της δάκτυλον καὶ τὴν ἐπαρουσίαζεν εἰς τὸν γαμβρόν ἢ τὴν νύμφην διὰ νὰ πάρῃ τὸ δῶρόν της. Ἀπὸ τὰ νομίσματα ἔν ἐκράτει ἡ ζυμώστρα καὶ τὸ ἄλλο ἔθετον *στο σεντοῦκι τῆς νύμφης γιὰ γοῦρι*.

Κατὰ τὸ ζύμωμα συγκεντρωμένοι γύρω ἀπὸ τὴν ζυμώστραν οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι τοῦ γαμβροῦ ἢ αἱ φίλαι τῆς νύμφης ἦδον τὰ κατωτέρω τραγουδία:

*Ψιλὸ λιχνὸ ὅ) τ' ἀλεύρι
κι' ἀφράτον τὸν προζύμι
κουράσιον τὸν ζυμώνει
μὲ μάννα, μὲ πατέρα,
μὲ ἀδέρφια, μὲ ξαδέρφια,
μὲ φίλους, μὲ γειτόνους.*

*Ἡ μάνν' αὐτὴ τοῦ κὺρ γαμπροῦ
μὲ τοὺς ἀνέμους μάλονι:
— Πάπτ' ἀνέμοι μ', πάριτι
ὅσον νᾶρθ' ἡ Κυριακή,
ν' ἀλλάξ' ἡ νύφη κι' οὐ γαμπρός
μὲ τὰ στολίδια τοῦ Χριστοῦ,
μὲ τ' ἄρματα τῆς Παναγιάς.*

τούτου ἡ μήτηρ τοῦ γαμβροῦ, διὰ τὰς προσκλήσεις τῶν συγγενῶν καὶ φίλων τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, ἡ ὁ πατὴρ καὶ ἐν ἑλλείψει τούτου ἡ μήτηρ τῆς νύμφης, διὰ τὰς προσκλήσεις τῶν συγγενῶν καὶ φίλων τῆς οἰκογενείας αὐτῆς.

1. Λιχνό = λεπτόν.

Τοῦ κυροῦ γαμπροῦ ἡ μάνα
ἀνεβαίνει, κατεβαίνει
καὶ τοὺν ἥλιου παραγγέλλει :
—Ψῆσι, ἥλιου μ', κι' ἡλιάκι μ',
'κόμ' αὐτὴ τὴν ἐβδομάδα,
τὶ χαρὰ θέλον νὰ κάμουν,
σιτὸ πρῶτο τὸ παιδί μου·
γαμπρὸν νὰ προυβουδήσου ¹⁾
κὶ νύφ' νὰ καρτιρέσου ²⁾

Ἔπειτα ἠκολούθει τὸ ἐπόμενον ᾠσμα :

Πουλάκι κλαίει, πουλάκι κλαίει,
πουλάκι κλαίει σὴν πόρτα μου,
κι' ἄλλο πουλάκι τὸ ῥωτάει :
—Τί ἔχεις πουλάκι μου καὶ κλαῖς ;
'κόμ' ἀπόψε μείνες μοναχὸ
κι' αὔριο μείνωμε τὰ δυό.
'Ἡ περιστερούδα ἡ νύφη μας
κάθεται στὸν Πύργο καὶ τραγουδεῖ,
τραγουδεῖ καὶ λέγει καὶ μόν' λαλεῖ·
Κι' οὔτε νιὸν φοβᾶται κι' οὔτ' ἄγουρουν
μόν' τὴν πιθιρὰ καὶ τὸν πιθιρὸ
καὶ τὴν ἀντραδέερφην τὴν Πηρινιώ,
ποὺ θὰ τὴν σηκώνῃ πολλὰ ταχύ.
—Σήκου κυρὰ νύφη ὅτ' ἔφριξι,
πότε θὰ ζυμώσης ἐννιὰ ψωμιὰ
καὶ νὰ καρτερήσης ἐννιὰ σινιά ³⁾.

1. Προβουδῶ = κατενοδῶ.

2. Καρτερῶ = ἀναμένω, περιμένω.

3. Εἰς τὰ **Λακκοβήκια** τοῦ Παγγαίου, καθ' ἣν ὥραν ζυμώνουν τὸ πρωτόψωμο, τραγουδοῦν διάφορα ᾠσματα, ἐν πρώτοις δὲ τὸ ἑξῆς :

Μέγα μου Στανρέ, μέγαλε Ἅγιο Γιώργη,
νὰ συμμάσωμε τὸ νιὸ ζευγάρι,
μὲ τὴ ζάχαρι καὶ μὲ τὸ μέλι.

(Α. Γουσίου, Ἡ κατὰ Παγγαῖον χώρα, σελ. 59.)

Εἰς τὴν Νιγρίταν ἐξ ἄλλου τραγουδοῦν τὸ κάτωθι τραγούδι :

Ἀπόψε ὦρα νάν' καλή, Χριστὲ Εὐλογημένε,
Νὰ πιάσουμε τὸ νιὸ ψωμί, τ' ἀφράτο παξιμάδι,
Κ' ἡ κόρη ποῦ τὸ ζύμωνα μὲ μάνα μὲ πατέρα,

Μετά τὸ ζύμωμα ἐπηκολούθουν τὰ κεράσματα καὶ ὁ χορός. Ἡ ζυμώ-
στρα, μὲ τὰ ζυμαρία εἰς τὰ δάκτυλα, μὲ τὴν ἄσπρη τὴν ποδιὰ καὶ τὸ φα-
κιόλι¹⁾ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἤρχιζε τὸν χορὸν γύρω εἰς τὴν σκάφην, ἀκολου-
θουμένη ἀπὸ τοὺς λοιποὺς προσκεκλημένους. Ταῦτοχρόνως οἱ χορεύοντες τρα-
γουδοῦσαν τὰ ἀκόλουθα τραγούδια :

Ἐψές στὸ ὄνειρό μου καὶ στὸν ὕπνο μου
ἦρθε μιὰ μανρομάτα καὶ μὲ ξύπνησε.

Ξυπνῶ καὶ δὲν τὴν βρίσκω,
κλαιῶ καὶ λαχταρῶ.

ᾠχ! τὰ ὀυῖχα μου μαζεύω
καὶ τὰ βλαστημῶ.

—Στὸ δρόμο ποῦ πηγαίνω,
βρίσκω μιὰ μηλιά,
στὰ μῆλα φουρτωμένη
καὶ πάνον μιὰ ξανθιά.

—Κάμνω νὰ πιάσω μῆλο,
πιάνω τὸ χέρι της·
Χριστέ μ' καὶ Παναγιά μ'
νὰ γίνω ταίρι της.

—Κάμνω νὰ πιάσω κι' ἄλλο,
πιάνω τὸν κόρφο της·
Χριστέ καὶ Παναγιά μ'
νὰ μπῶ στὸ στρώμά της.

Θὰ ζυμώσ' τὸ νιὸ προζύμι, νὰ φάῃ γαμπρὸς καὶ νύφη,
Καὶ τὸ ψύκι ὅλο.

(G. F. Abbott, Macedonian Folklore, σελ. 159.)

Εἰς δὲ τὰ Βασιλικά τῆς Χαλκιδικῆς τραγουδοῦν τὸ ἑξῆς συμβολικὸν ᾠσμα :

Ὅλα τὰ πουλάκια ζυγὰ ζυγὰ,
Κ' ἓνα χελιδόνι μοναχό
Περπατεῖ 'ς τὲς δάφνες καὶ λαλεῖ,
Καὶ θλίβεται καὶ λέει·

— Πῶς νὰ περάσω τρεῖς θάλασσες
Κι' οἱ ἄλλες τρεῖς 'ς τὴ μάνα μου νὰ πάω.

(Αὐτόθι, σελ. 159.)

1. Φακιόλι (ἐκ τοῦ Ἰταλ.—ἐνετ. facioli) εἶδος γυναικείου κεφαλοδέσμου, ἄλλως
τοεμπέρι. Τὸ φακιόλι ὑφαίνεται εἰς τὸν ἀργαλειὸν μὲ λεπτὸν νῆμα καὶ μὲ τὴν μονήν
ὑφανσιν, συνηθέστερον ὅμως ἀγοράζεται ἑτοιμον. Μέχρι τοῦ 1894 ἡ Ἑλλάς ἐπρομη-
θεύετο τὸ σχετικὸν ὕφασμα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως καὶ ὁλόκληρος ἡ Μικρὰ
'Ασία, αἱ νῆσοι, ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἡπειρος. Τὰ φακιόλια ἦσαν διαφόρων χρωμά-
των καὶ ποιότητων: ἀπλᾶ, σταμπωτά, ζωγραφιστά, κεντητά, δαντελλωτά κτλ., ἀπετέ-
λουν δὲ τὸ διαβαλκανικὸν γυναικεῖον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς καὶ τὸ οἰκιακὸν κάλυμμα
ὧλων τῶν Ὀθωμανίδων.

*
* *

Περδικίτσαμ', χάϊ ξεφτέρει,
ποιὸ νὰ στείλουν νὰ σὶ φέρη;
Στέλνου τόνα, στέλνου τ' ἄλλου
τοὺ βοργὸ τοὺ χελιδόνι
νὰ μὶ φέρη τὴν περδίκια,
τὴν περδίκια π' ἀγαποῦσα
κι' χειμῶν κὶ καλοκαίρι.

*
* *

Πουλάκι κλαίει στὴν πόρτα μου
κι' ἄλλον πουλάκι τοῦ ῥωτᾷ:
—Τ' ἔχεις πουλάκι μου κὶ κλαῖς;
'κόμα βράδν μένεις μοναχὸ
κι' αὔριο βράδν μένουμε τὰ δυὸ
στὴ ῥίζα τοῦ βασιλικοῦ.

Εἷς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης «πιάνονταν τὸ προζύμι» τὴν ἐσπέραν τῆς ἐπο-
μένης Παρασκευῆς, μὲ τὴν αὐτήν, ὡς ἀνωτέρω, τελετουργικὴν τακτικὴν. Τὸ
πρῶτον μόνον τραγοῦδι παρήλλασσαν ὀλίγον, προσαρμοζόμενον πρὸς τὴν
νύμφην:

Ψιλὸ λιχνὸ τ' ἀλεύρι
κι' ἀφράτου τοῦ προζύμι
κουράσιον τοῦ ζυμώνει
μὶ μάννα, μὶ πατέρα,
μ' ἀδέρφια, μ' ἀξαδέρφια.

Τῆς νυφίτσας μας ἡ μάννα
μὶ τοὺς ἀνέμους μάλουνι.
—Πάπτ' ἀνέμοι μ' πάπιτι
ὅσου νᾶρθ' ἡ Κυριακὴ,
ν' ἀλλάξ' ἡ νύφη κι' οὐ γαμπρὸς
μὶ τὰ στολίδια τοῦ Χριστοῦ
μὶ τ' ἄρματα τῆς Παναγίᾱς.
"Ὅσ' ἄστρα εἶν' στοὺν οὐρανὸ
κὶ φύλλ' ἀπὸν τὰ δένδρα,
τόσα φλουράκια 'ξώδιπα,
κουράσιον μ', γιὰ τὶ σένα.

*
* *

Τῆς κύρ' νύμφης ἡ μαγνούλα
τί ψηλὰ εἶν' σκουμπονμένη;
ν' ἀνιβαίνη, κατιβαίνη

κὶ τοὺν ἥλιον παραγγέλλει :
 — Ψῆσι, ἥλιου μ' κὶ ἡλιάκι μ',
 ἴκωμ' αὐτὴ τὴν ἐβδομάδα,
 τὶ χαρὰ θέλου νὰ κάμω,
 νύφη νὰ προουβουδήσω
 κὶ γαμπρὸ νὰ καρτιρέσω!).

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν (Παρασκευὴν) ἔν τινι δωματίῳ ἀράδειαζαν τὴν προῖκα τῆς νύμφης, καὶ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ὅλαι σχεδὸν αἱ γυναῖκες τῆς κωμοπόλεως περνοῦσαν καὶ ἔβλεπαν τὴν προῖκα, ἐκφέρουσαι καταλλήλους εὐχάς.

Τὸ ἑσπέρας τῆς Παρασκευῆς συνηθροίζοντο εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς καὶ οἱ στενωτέροι φίλοι καί, ἀφοῦ εὐωχοῦντο, με-

1. Εἰς τὴν Ζίχναν καὶ τὸ Πράβιον ἦδον τὸ ἐπόμενον ᾄσμα :

Μιά φορά 'ν' ἡ λεβεντιά,
 Μιά φορά 'ν' τὰ νειάτα.
 Μὲ ζούλεψαν ἡ ἔμορφες κι' ὅλα τὰ παλληκάρια,
 Μὲ ζούλεψε κ' ἡ μάννα μου καὶ θέλει νὰ μὲ διώξῃ.
 — Διῶξες με, μάννα μ', διῶξες με πολὺ μακρὰ 'ς τὰ ξένα,
 Νὰ κάνω ξένες ἀδελφές καὶ ξένες παραμάνες,
 Ξένες νὰ πλέν' τὰ ῥοῦχά μου, ξένες καὶ τὰ καλά μου.
 Μάννα μου, τὸ λουλούδια μου καλὰ νὰ τὰ κυτιάζῃ.
 Ἀκόμα σήμερὰ 'μαι δῶ, αἶγριο καὶ τὸ Σαββάτο,
 Τὴν Κυριακὴ σ' ἀφίνω γειὰ μὲ μῆλο ζαχαράτο.
 Ἀφίνω γειὰ 'ς τὸν μαχαλὰ καὶ γειὰ 'ς τὰ παλληκάρια,
 Ἀφίνω καὶ 'ς τὴ μάννα μου τρία γυαλιὰ φαρυμάκι.
 Τό 'να νὰ πίνῃ τὸ πρωτὶ καὶ τ' ἄλλ' τὸ μεσημέρι,
 Γό 'να τὸ βράδυ νὰ δειπνᾷ, νὰ πέφτῃ νὰ κοιμᾶται.

(G. F. Abbott, Macedonian Folklore, σελ. 161.)

Εἰς δὲ τὸ Μελένικον ἐπίσης ἦδον τὸ ἀκόλουθον ᾄσμα :

Ἀκόμα σήμερ' εἶμαι δῶ, Παρασκευή, Σαββάτο,
 Τὴν Κυριακὴ σ' ἀφίνω γειὰ, 'ς τὰ ἔρημα θὰ πάνον,
 Θὰ πάν' 'ς τ' ἀηδόνια τὰ πολλὰ καὶ 'ς τοὺς χοντροὺς τοὺς ἥοκιους,
 Νὰ πέσω ν' ἀποκοιμηθῶ, νὰ πάρω ὥραν ὕπνου,
 Ν' ἀκούσ' τ' ἀηδόνια πῶς λαλοῦν καὶ τὰ πουλιὰ πῶς κλαίγουν,
 Πῶς καταροῦνται τὸν ἀητὸ γιὰ τὰ μικρὰ τ'ς ἀρπάχνει.
 — Ἀητέ μ', νὰ φᾶς τὰ νύχια σου, τὰ νυχολόδαρά σου,
 Ποῦ μ' ἔφαγες τὸ ταῖρι μου ἀπὸ τὴν ἀγκυλιά μου,
 Ποῦ τοῦχα καὶ τ' ἀγκάλιαζα καὶ τὸ γλυκοφιλοῦσα.

(Αὐτόθι, σελ. 162)

Παραλλαγή τοῦ ᾄσματος αὐτοῦ εἶναι τὸ κάτωθι, ᾄδόμενον εἰς τὰ Λακκοβήκια τοῦ Παγγαίου :

Ἀκόμα σήμερὰ 'μαι δῶ αἶγριο καὶ τὸ Σαββάτο,
 τὴν Κυριακὴ σ' ἀφίνω γειὰ, μῆλο μου ζαχαράτο

τέβαινον μαζί μὲ τὸν γαμβρὸν καὶ συνοδεῖα τῆς ἐγχωρίου μουσικῆς¹⁾, εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης, ὅπου διεσκέδαζον, τραγουδοῦντες καὶ χορεύοντες μέχρι τῆς πρωΐας τοῦ Σαββάτου.

Κατὰ τὴν ἐπομένην ἡμέραν, Σάββατον, ἥτις ἦτο ἡ παραμονὴ τοῦ γάμου, ὅστις ἐτελεῖτο πάντοτε Κυριακὴν, ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς εἰς τὸν γαμβρὸν νὰ μεταβῇ ὅπωςδήποτε εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης καὶ ν’ ἀντικρύσῃ τὴν αὐριανὴν σύζυγόν του. Ἐλάμβανον δὲ χώραν κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην αἱ ἀκόλουθοι τελεταί :

Κατὰ τὴν 9ην πρωϊνὴν, τ’ ἄργανα, ²⁾ μὲ τὴν συνοδεῖαν ἐνὸς *μπρατίμου*, μετέβαινον εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης καὶ τὴν συνώδευον εἰς τὴν πλησιέστεραν βρύσιν, ἐκ τῆς ὁποίας ὑδροεῖτο ἡ πατρικὴ τῆς οἰκίας. Ἀκολουθουμένη ἡ νύμφη ἀπὸ γυναῖκας καὶ νεάνιδας, συγγενεῖς καὶ φίλας τῆς καὶ ὑπὸ τοὺς ἥχους τῆς μουσικῆς, μετέβαιναν εἰς τὴν βρύσιν, ἐνώπιον τῆς ὁποίας *προσκυνοῦσε* τρεῖς φορὰς καὶ ἔρριπτεν εἰς τὴν πρὸ τῆς κρήνης *γούρναν* νόμισμα. Ταυτοχρόνως μικρὸν παιδίον ἐγέμιζε μὲ νερὸ τῆς κρήνης ἕνα *γκιοῦμι*, ³⁾ τὸ ὁποῖον ἄδειαζε εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας τῆς νύμφης κατὰ τὴν ἐπάνοδον.

στὸν ἔρημο θέλ’ νὰ διαβῶ, στὸν ἔρημο τὸν τόπο
 ’πό ’χει τὰ δένδρα τὰ ψηλά καὶ τὸν χονδρὸν τὸν ἥσκιο
 ν’ ἀκούσ’ τ’ ἀηθόνια πῶς λαλοῦν καὶ τὰ πουλιὰ πῶς λέγουν
 ν’ ἀκούσω καὶ τὴν πέριξ πῶς πικροκαταργεῖται.
 — Ἀνάθεμά σε σταυραγιὰ καὶ τοῖς ἀνάθεμά σε !
 πῶς μ’ ἔφαγες τὸ ταῖρι μου θέλεις νὰ φᾶς καὶ μένα !
 πότε νὰ ἔρθ’ ἡ ἀνοιξι, τὸ Μάϊ, τὸ καλοκαῖρι
 νὰ λουλουδήσουν τὰ βουνά, νὰ πρασινίσουν κάμποι,
 νὰ κάμω ξηνιαδὺὸ πουλιὰ ὅλα ζευγαρωμένα,
 τότε θὰ κάμω κι’ ἄλλο ταῖρ’ νὰ φᾶς καὶ μένα.

(Α. Γουσίου, Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, ἀριθ. 166)

1. Εἰς τίνα μέρη τῆς Μακεδονίας, καθ’ ὃν χρόνον ἐστίβαζαν τὴν προῖκα, ἔψαλλον τὸ κάτωθι τραγούδι :

Κόρη μ’ τί σ’ ἤρθε μήνυμα ἀπὸ τὴ πεθερά σου,
 Κόρη μ’ τὴ προῖκα σ’ ὄρθωνε καὶ τὸν δαρό σ’ ἰκονόμα.
 — Ἐγὼ τὴ προῖκά μ’ ὥρθωσα καὶ τὸν δαρό μ’ ἰκονόμ’σα,
 ἰκονόμα τὸ μαξιλάρι μου ὅρα θὰ τὸ πληρώσω.

(G. F. Abbott, Macedonian Folklore, σελ. 164.)

2. Ἀρχικῶς τ’ ἄργανα, ὅπως ἐλέγετο ἡ ἐγχωρία μουσικὴ, ἀπετελοῦντο ἀπὸ τὸ *νταούλι* (εἶδος μεγάλου τυμπάνου), τὴν *στάμνα* (εἶδος μικροῦ τυμπάνου, καλουμένου οὔτω, διότι ἀπετελεῖτο ἀπὸ εἶδος πηλίνου ὑδροδοχείου (στάμνας), εἰς τὴν ἀνοικτὴν βάσιν τοῦ ὁποίου ἦτο προσηρμοσμένον τεταμένον δέρμα) καὶ ἀπὸ τὸν *ζουρνᾶν* (στοιχειῶδες φωνητικὸν ὄργανον. Βαθμιαίως ἡ μουσικὴ αὕτη ἐτελειοποιήθη καὶ κατέληξε ν’ ἀποτελῇται σήμερον ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ὄργανα μιᾶς συνήθους ὀρχήστρας.

3. *Γκιούμι* = χάλκινον δοχεῖον.

Ὅταν ἡ συνοδεία ἔφθανεν εἰς τὴν βρύσην καὶ προσκυνοῦσε ἡ νύμφη, ἡ μουσικὴ ἔπαιξε τὸ κάτωθι ῥῆσμα :

Μὴ διαβαίνουν, ¹⁾ μὴ λαλοῦν : ²⁾

— ἄϊντι, συντρόφισσες,

γὰ νὰ πάμε γιὰ νερό.

— Σίρτι, ³⁾ δὲν ἔρχομαι,

γιατὶ μ' ἄρραβώνιασαν

ἱπρουχτὲς τὴν Κυριακὴν,

δαχτυλίδι μ' ἔδωκαν

πυργουτό, καμαρουτό. ⁴⁾

* *

Λαλοῦν τ' ἀρνίθια τρεῖς φουρὲς

καὶ τὰ παγούνια ⁵⁾ πέντι,

τὰ περιστερία δώδیکا

κι' σὺ, κόρη μ', κοιμᾶσι.

Ξύπνα νὰ κουβιντιάσουμι

κι' πάλ' ἀποκοιμήσου'

ἔχου δυὸ λόγια νὰ οἱ 'πῶ,

δυὸ λόγια νὰ σοῦ κρίνου. ⁶⁾

« Οὐ δέντρον κάμει τὸ κλαδὶ

κι' ἀέρας τὸ συνάζει, ⁷⁾

ἡ μάννα κάμει τὸ πιδὶ

κι' οὐ ξένους τ' ἀγκαλιάζει ».

Μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἀπ' τὴ βρύση ἔχυναν νερὸ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς νυμφικῆς οἰκίας κ' ἐκεῖ ἔστηναν τὸν χορό· ἔχόρευεν ἡ νύμφη τρεῖς χοροὺς καὶ αἱ γυναῖκες ἀπὸ ἑναν καὶ ἐπανήρχοντο τ' ἄρρανα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ.

Κατὰ τὴν μεσημβρίαν τοῦ Σαββάτου μετέβαινον νὰ καλέσουν τὴ νύμφη. Προηγεῖτο ἡ μουσικὴ, ἠκολούθουν οἱ δύο μπρατίμοι, φέροντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των ἀπὸ ἓνα μεγάλο σινί ⁸⁾ καὶ ἦπετο δλόκληρος συνοδεία ἀπὸ συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ. Αὐτὴν τὴν φορὰν δὲν μετέβαινεν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης ὁ γαμβρός, ἀλλ' οὔτε καὶ οἱ γονεῖς του. Εἰς τὸ ἓν ἀπὸ τὰ δυὸ σινιά

1. *Μὴ διαβαίνουν* = μὲ περιάγουν.

2. *Μὴ λαλοῦν* = μὲ τραγουδοῦν δι' ὃ τ' ἄρρανα ἐλέγοντο καὶ λαλοῦμενα.

3. *Σίρτι* = ὑπάγετε.

4. *Καμαρουτό* = ὥραϊον, πολύτιμον.

5. *Παγούνια* = οἱ ταῶ.

6. *Νὰ σοῦ κρίνου* = νὰ σοὶ εἴπω.

7. *Συνάζει* = σείει, ταράττει.

8. *Σινί* = μέγας δίσκος χάλκινος, λέξις τουρκικὴ.

περιείχοντο τὰ δῶρα διὰ τὴν νύμφην: γιρλάνται, τέλλια χρυσᾶ¹⁾, σάπωνες ἄρωματικοί, χτένες, πούδρα, λεβάντα καὶ ἄλλα διάφορα δῶρα· εἰς τὸ ἄλλο ἐτοποθέτουν *μπογάτσια* καὶ *ψητὸ* (*ψάρια*, ἐὰν ἦτο τεσσαρακοστή). Ὅταν ἔφθαναν εἰς τὴν νυμφικὴν οἰκίαν, οἱ *μπρατίμοι* ἀπεσύροντο εἰς ξεχωριστὸν δωμάτιον, ὅπου ἐκομμᾶτιζαν τὸ ψητὸ καὶ τὴν *μπογάτσια* καὶ τὰ ἐφύλασσαν μέχρι τῆς ὥρας τῆς διανομῆς. Εἰς ἄλλο δωμάτιον, ἢ εἰς τὸ μεγάλο *τσαρδάκι*,²⁾ συνήρχοντο ὅλοι οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ γαμβροῦ, τ' *ἄργανα* καὶ οἱ προσκεκλημένοι τῆς νύμφης (ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γυναῖκες καὶ νεάνιδες) καὶ ἐκεῖ, μετὰ τὸ κέρασμα, ἔφερναν νὰ *χτενίσουν* τὴν νύμφην. Ἐχουσα κεκαλυμμένην τὴν κεφαλὴν της μὲ τὰ *μπαρμπλίκια*,³⁾ διότι πρὸ ὀλίγου εἶχε λουσθῇ,⁴⁾ ἐκάθητο ἡ νύμφη εἰς τὸ μέσον ἐπὶ καθέκλας, ὅπου τὴν *χτενίζαν* οἱ συγγενεῖς της. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἐγίνετο τὸ *χτενισμα*, τὰ ὄργανα καὶ αἱ γυναῖκες ἐναλλάξ ἦδον τὰ ἀκόλουθα ᾠσματα:

Ἀργυρό μου χτένι
σέρον' ἀγάλια ᾠγάλια,
τρίχα μὴ ραγίσσης,
γιατ' αὐτὴ ἡ τρίχα
εἶναι ἀγουρασμένη
κι' ξαγουρασμένη
μὲ σαράντα ἄσπρα.

* *

Κόρη μ' τὶ μάννα σ' ἔκαμε
κι' εἶσ' ἄσπρη σὰν τοὺν γάλα;
καὶ τὸ βυζὶ ποὺ βύζανες
ἦταν μαρογαριτάρι
κι' ἡ κούνια ποὺ σὲ κούναγε
ἦταν μαλαματένια.

1. *Τέλλια* = χρυσαῖ παρυφάδες, αἵτινες ἐκάλυπτον τὴν κεφαλὴν τῆς νύμφης καὶ ἐκρέμοντο ἔμπροσθεν καὶ ὀπισθεν μέχρι τῶν γονάτων.

2. *Τσαρδάκι*, ὁ προθάλαμος, μεγάλο σαλόνι εἰς τὸ μέσον τῶν δωματίων.

3. *Μπαρμπλίκια*, κεντηταὶ πετσέται, μὲ τὰς ὁποίας αἱ γυναῖκες σκεπάζουν τὰ μαλλιά τῆς κεφαλῆς των ὅταν λούζονται.

4. Ὀλίγας ἡμέρας πρὶν « ἔβαναν τὴ νύφη καὶ ἔκνα στὰ μαλλιά της ». Τότε συνηθίζετο ἐν Καβάλλᾳ νὰ τραγουδοῦν ὡς ἑξῆς:

— *Εὐχῆσόν με, μαννούλα μου, νὰ βάλω τίς μπογιές μου.*

— *Μὲ τὴν εὐχὴ μ', παιδάκι μου, νὰ ζῆστε, νὰ προσκόψτε.*

— *Ἀν ζοῦσε κι' ὁ πατέρας μου, σὰν τί χαρὰ θὰ ἦταν!*

Ἀν ζοῦσαν καὶ τ' ἀδέρφια μου, σὰν τί χαρὰ θὰ ἦταν!

Ἄς εἶν' καλὰ ἡ μάννα μου, πάλι χαρὰ θὰ γένη!

(G. F. Abbott, Macedonian Folklore, σελ. 157.)

— Ἡ μάννα μ' ἦταν πέρδικα
 κι' ἀφέντης μ' περιστέρι·
 ποῦ 'στε οἱ δικοί μου
 κι' ἡ πολλὴ σιριά μου ;¹⁾
 Ἐλάτε κοντά μου,
 μάστε τὰ μαλλιά μου,
 μὴν τὰ πάρον' οἱ ξένοι
 κὶ μᾶς κάμουν μάγια,
 κὶ πέσω καὶ πεθάνω
 καὶ μᾶς ξεχωρίσουν.

Μετὰ τὸ χτένισμα ἐχόρευε τρεῖς χοροὺς ἡ νύμφη καὶ ἐγίνετο ὑπὸ τῶν *μπρατίμων* ἡ διανομὴ τῆς μπογάτσας καὶ τοῦ ψητοῦ εἰς ὅλους τοὺς προσκεκλημένους. Ἐπειτα ἀνεχώρει κατὰ τὴν ἰδίαν τάξιν ἡ πομπή, εἰς δὲ τὰ σινιά περιείχοντο τὰ δῶρα τῆς νύμφης πρὸς τὸν γαμβρόν : 50 ζεύγη *κάλτσες* καὶ τὰ *ταχθέντα* ²⁾ μανδήλια εἰς τὸ ἓνα σινί, κοφέτα, ἀμύγδαλα, ἀστραγάλια, καὶ λοιποὶ ξηροὶ καρποὶ εἰς τὸ ἄλλο.

Ὅταν ἡ πομπή, ὑπὸ τοὺς ἥχους τῆς μουσικῆς, ἔφθανεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ἐπηκολούθει τὸ ξύρισμα αὐτοῦ. Ἐκάθηντο ὅλοι γύρω τοῦ δωματίου καὶ εἰς τὸ μέσον ὁ γαμβρὸς ἐπὶ καθέκλας, ἤρχιζε δὲ τότε ὁ κουρεὺς μὲ ἐπίσημον βραδύτητα τὸ ξύρισμα, ἐνῶ τὰ ὄργανα καὶ οἱ παρευρισκόμενοι ἄνδρες ἐτραγοῦδουν :

Μαρμαρέϊνη βρούση
κι' ἀργυρὴ λιγένη ³⁾
λούζουν τ' ἀρχοντόπουλο
καὶ τὸ μπαρμπιρίζουν. ⁴⁾
 — Ἀργυρό μ' ξυράφι,
 σέρν' ἀγάλια ἄγاليا,
 τρίχα μὴ ῥαγίσης,
 γιὰτ' αὐτὴ ἡ τρίχα
 εἶν' ἀγουρασμένη
 κὶ ξαγουρασμένη
 μὴ σαράντα ἄσπρα. ⁵⁾

* *

1. Σιριά = συγγενολόγι.

2. Ταχθέντα = συμφωνηθέντα κατὰ τοὺς ἀρραβῶνας.

3. Λιγένη (ἡ) ἢ λιγένη (τό), λεκάνη.

4. Μπαρμπιρίζω = ξυρίζω.

5. Παραλλαγή τοῦ ἀνωτέρω ᾠσματος, ῥεζομένου εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλά-

Γ'αμπρέ μ' τὶ μάννα σ' ἔκαμι
 κ' εἶσ' ἄσπρους σὰν τοῦ γάλα;
 καὶ τὸ βυζὶ ποὺ βύζανες
 ἦταν μαργαριτάρι
 κι' ἡ κούνια ποὺ σὲ κούναγε
 ἦταν μαλαματένια.
 — Ἡ μάννα πού μι ἔκαμι
 χρυσὴ κοιλιὰ φουροῦσι.
 Λούζιτι τ' ἀρχουντόπουλου
 σ' ἓνα χρυσὸ λιγένη·
 ἡ πάπια φέρει τοῦ νεροῦ
 κ' ἡ χήνα τοῦ σαπούνη,
 κ' ἡ μαργαριτοπρόσωπη
 φέρνει τὸ πιστιμάλι. ¹⁾

Μετὰ τὸ ξύρισμα, ἐνῶ οἱ προσκεκλημένοι ἐχώρευον, ὁ γαμβρὸς ἤτοι-
 μάζετο διὰ τὴν ἐπισκεπτήριον ἔξοδον. Ἐστολίζετο μὲ τὰ *γαμπριάτικα* ²⁾ ῥοῦχα
 του, καὶ ὑπὸ τοὺς ἥχους τῆς μουσικῆς, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν συγγενῶν
 καὶ φίλων του ἀνδρῶν, μετέβαινε νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ χαιρετήσῃ κατ' οἶκον
 τὸν νουνόν, τοὺς μπρατίμους, τὸ μπρατιμόπουλο καὶ τοὺς πλησιεστέρους συγ-
 γενεῖς καὶ στενωτέρους φίλους. Κατὰ τὴν ἐκκίνησιν ἡ μάννα, κρατοῦσα εἰς
 τὰς χεῖρας φιάλην γεμάτην μὲ κρασί καὶ ἐτέραν μὲ νερό, ἔκαμνε τὸν σταυρόν
 της, ἔρριπτε τὸ κρασί καὶ τὸ νερό εἰς τὸ κατώφλιον τῆς ἐξωθύρας, ὥς καὶ
 ἐν νόμισμα καὶ κατεῦδωνε τὸ ἀγαπημένο της παιδί μὲ τὰς καλλιτέρας εὐχάς.
 Συγκεκινημένος ὁ γαμβρὸς ἔστυπτε, ἐλάμβανε τὸ νόμισμα, τὸ ὁποῖον ἐκράτει

δος, ἔχει ὡς ἑξῆς :

Ξυράφι, μαρμπέρη
 μὲ τ' ἄγιο σου τὸ χέρι.
 Ἄργυρό ξυράφι καὶ μαλαματένιο,
 τράβα ἀγάλη, ἀγάλη,
 σὲ γαμπροῦ κεφάλι,
 τρίχα μὴν ἀφίσσης
 καὶ τὸν ἀσημίσης
 εἰς τὸν πεθερό του,
 εἰς τὴν πεθερά του.

1. Πιστιμάλι = ὑφαντὴ ποδιά.

2. Τὰ *γαμπριάτικα* ἦσαν πάντοτε καινούργη καὶ ἀφόρετα. Ἐθεωρεῖτο κακὸς
 οἶωνος νὰ γίνῃ κανεὶς γαμβρὸς μὲ ἐνδύματα, τὰ ὁποῖα εἶχε χρησιμοποιήσει προηγου-
 μένως, ἔστω καὶ μίαν μόνον φοράν. Καὶ εὐλόγως, διότι ὁ γάμος ἐθεωρεῖτο τὸ σπου-
 δαιότερον κοινωνικὸν γεγονός τοῦ ἀνθρώπου.

ὥς ἀτίμητο φυλαχτό, ἐφίλει τὸ χέρι τῆς μάννας του, ἡ ὁποία τὸν φιλοῦσε στὸ μάγουλο, καὶ ἐξεκίνηει ἡ ὅλη πομπή ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς μουσικῆς.

Κατὰ πρῶτον ἐπεσκέπτοντο τὸν νουνόν, ἔπειτα τοὺς δύο μπρατίμους, καὶ τὸ μπρατιμόπουλο καὶ ἀκολούθως τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους τοῦ γαμβροῦ. Καθ' ὅλας αὐτὰς τὰς ἐπισκέψεις ἐκερνοῦντο κρασί καὶ ξηροὶ καρποὶ (κατὰ προτίμησιν ἀστραγάλια) καὶ ἀντηλάσσοντο αἱ θερμότεραι τῶν εὐχῶν. Εἷς τινας μάλιστα οἰκίας ἐχόρευον ὀλίγον οἱ ζωηρότεροι. Τελικῶς ἡ πομπή, περὶ τὸ ἑσπέρας, κατέληγεν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης, ὅπου παρέμενον μόνον ἐπ' ὀλίγον· ἐχόρευεν ἡ νύμφη, ἐκερνοῦντο καὶ ἀνεχώρουν κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ.

Μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐκάθηντο ὅλοι οἱ προσκεκλημένοι εἰς πλουσιώτατον δεῖπνον, τὸ ὅποιον διεξήγετο ἐν ζωηροτάτῃ καὶ ἀσυγκρατήτῃ εὐθυμίᾳ. Τὸ ὠραῖο Βογατσιώτικο κρασί ἔρρεε ἄφθονον καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης οἰκονομίας. Καθ' ὃν χρόνον ἔτρωγον, ἡ μουσικὴ ἔπαιζε διάφορα ἔξματα, μετὰ δὲ τὸ δεῖπνον *φούντωνε τὸ γλέντι*, ἐν μέσῳ πολλῶν τραγουδιῶν, ἐναλλασσομένων μὲ ἔξματα τῆς μουσικῆς, καὶ ἀκαταπαύστων χορῶν μεταξὺ τῶν συνεστιάζομένων.

Ἰδοὺ μερικὰ ἐκ τῶν τραγουδιῶν αὐτῶν :

*Φίλοι μ', καλῶς ὠρίσατε, φίλοι με κι ἀγαπημένοι,
Νὰ φάμε τὰ σαράντ' ἄρνιά, τὰ δεκοχτὼ κριάρια,
Νὰ πιοῦμε τὸ γλυκὸ κρασί, τὸ μοσχομυρισμένο.*

* *

*Ἡμεῖς ἐδῶ δὲν ἤρθαμε νὰ φάμε καὶ νὰ πιοῦμε·
Ἡμεῖς σὰς ἀγαπούσαμε κ' ἤρθαμε νὰ σὰς διοῦμε.*

* *

*Γιὰ διὲς τραπέζια ἀργυρᾶ, σινιὰ μαλαματένια,
Τριγύρω γύρω ἄρχοντες, 'ς τὴ μέση ὁ Δεσπότης,
Σὰν εὐλογοῦσε κ' ἔλεγε, σὰν εὐλογᾷ καὶ λέγει :*
*« Σ' αὐτὰ τὰ σπίτια ποῦρθαμε πέτρα νὰ μὴ 'ραγίσῃ,
Κι' ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ πολλὰ χρόνια νὰ ζήσῃ ».*

Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι σὲ κάθε κέρασμα ἐκάλουν πότε τὸν γαμβρόν, πότε τοὺς γονεῖς του καὶ πότε τοὺς λοιποὺς οἰκείους, *τσιγκρίζαν* τὰ ποτήρια καὶ ἔλεγον διαφόρους εὐχάς, ἐξ ὧν κλασσικὴ ἦτο ἡ ἑξῆς : « *Νὰ ζήσουν, νὰ γηράσουν κι' ὁ Θεὸς νὰ τοὺς χαρίζῃ τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Ἰσαάκ καὶ τοῦ Ἰακώβ* τὰ ἀγαθὰ ».

Κατὰ τὰ μεσάνυχτα ἐπεσκέπτοντο τὸν γαμβρόν οἱ συγγενεῖς τῆς νύμφης καὶ παρέμενον διασκεδάζοντες μέχρι τῆς πρωτῆς τῆς Κυριακῆς. Ἐνίοτε ἡ διασκέδασις αὕτη *φούντωνε* τόσον πολὺ, ὥστε ἐξηκολούθει καὶ κατὰ τὴν πρωτῆν τῆς Κυριακῆς, ἐνίοτε δὲ διήρκει καὶ μέχρι τῆς ὥρας, καθ' ἣν θὰ

ἐξεκίνουν νὰ παραλάβουν τὴν νύμφην καὶ νὰ τὴν ὀδηγήσουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τὴν στέψιν.

Ἐνῷ οἱ συγγενεῖς τῆς νύμφης διεσκέδαζον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ κατὰ τὴν νύκτα τοῦ Σαββάτου, οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι τῆς νύμφης, γυναῖκες καὶ παρθένοι, διεσκέδαζον εἰς τὴν οἰκίαν αὐτῆς, ἄδουσαι τὰ κατωτέρω συγκινητικώτατα καὶ ἐκφραστικώτατα ἔσματα :

Τὸ Σαββάτο ἀργὰ
τὴν Κυριακὴν ὥς τὸ γιόμα
ὅλοι μ' ἔδιωχναν
καὶ ὅλοι μὲ λέγουν :

Φεῦγα !

Ὡς καὶ ἀφέντης μου
κι' αὐτὸς μοῦ λέγει :

Φεῦγα !

Ὡς καὶ ἡ μάνα μου
κι' αὐτὴ μοῦ λέγει :

Φεῦγα !

* *

— Φεύγω κλαίγοντας
φεύγω παραπονιόντας.

Παίρνω τὸ στρατί,
στρατὶ τὸ μονοπάτι.
Βρίσκω ἓνα δεντροί,
ἓνά μορφο κυπαρίσσι.

Στέκω τὸ ῥωτῶ
καὶ τὸ βαροξιτάζω ;
— Δέντρο μου καλό,
ῥμορφό μου κυπαρίσσι,
ποῦ νὰ βραδυναστῶ
καὶ ποῦ νὰ μείνω βράδυ ;

— Γιὰ ἡ ῥίζα μου
καὶ δέσε τ' ἄλογό σου·
γιὰ κι' οἱ κλῶνοι μου
κρέμασε τ' ἄρματά σου.
γιὰ κι' ὁ ἥσκιος μου
καὶ πέσε καὶ κοιμή σου.
Καὶ ταχὺ-ταχὺ τὸ νοίκι νὰ πληρώσης,
δυὸ σταμιὰ νερὸ στήν ῥίζα μου νὰ ῥίξης.

* *

Μάννα μου τὰ λουλούδια μου
 συχνὰ νὰ τὰ ποτίζης,
 μάννα μου, γλυκειά!
 Κάθε πρωτὶ μὲ δάκρυα,
 τὸ βράδν μὲ τοὺς πόνους,
 μάννα μ' ἔχε γειά!

* * *

Ἀφίνω γειὰ τὸ σπίτι μου
 καὶ γειὰ τοὺς ἰδικούς μου.
 Ἀφίνω γειὰ τὴ μάννα μου
 τριὰ λογιῶ φαρμάκι,
 μάννα μου γλυκειά!

* * *

Τὸ ὅνα νὰ πίνῃ τὸ πρωτὶ,
 τ' ἄλλο τὸ μεσημέρι,
 τὸ τρίτο τὸ φαρμακερὸ
 σίντα¹⁾ νὰ μὲ θυμᾶται.²⁾

1. Σίντα = ὁσάκις.

2. Εἰς τὰ Λακκοβήκια τοῦ Παγγαίου τραγουδοῦν τὰ κάτωθι τραγούδια:

Ἀκόμα σήμερὰ 'μαι ὅδῳ, ταχὺά θέλ' νὰ πηγαίνω,
 πάλιν ἔρχομαι.
 Ἀφίνω γειὰ σὸν μαχαλᾶ καὶ γειὰ στὰ παλληκάρια,
 ἔχετε γειά.
 Ἀφίνω καὶ σὴν μάννα μου τριὰ γυαλιὰ φαρμάκι,
 ἔχετε γειά.
 Τὸνα νὰ πίνῃ τὸ πρωτὶ, τ' ἄλλο τὸ μεσημέρι,
 ἔχετε γειά.
 Τὸ τρίτο τὸ φαρμακερὸ ὄντας δειπνᾷ καὶ πέφτῃ,
 ἔχετε γειά.
 Μάννα μου τὰ λουλούδια μου καλὰ νὰ τὰ ποτίζης,
 ἔχετε γειά.
 τὸ βράδν, βράδν μὲ νερὸ καὶ τὸ πρωτὶ μὲ δάκρυ,
 ἔχετε γειά.

* * *

— Μὴ μὲ διώχνετε, καλὰ μ' ἀδέσφια,
 ἀπ' τὸ σπίτι μου κι' ἀπ' τὴν γωνιά μου.
 Θὰ μὲ θυμηθῇτε τὸ καλοκαῖρι
 γιὰ ζεστό ψωμὶ καὶ γιὰ κρύο νερό.
 Ἐβγα μάννα μ' νὰ διῆς τὸν ἥλιο
 ἂν εἶν' ψηλά, πές μοι νὰ κάτσω,
 καὶ ἂν χαμήλωσε, πές μοι νὰ φύγω.

(Α. Γουσίον, Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, ἀρ. 38 καὶ 39.)

Τὴν Κυριακὴν πρῶτῃ ἡτοιμάζετο ἡ νύμφη διὰ τὴν τελευταίαν ἐπίσκεψίν της εἰς τὴν βρύσιν. Ἦρχοντο τὰ ὄργανα ἀπὸ τὸν γαμβρὸν καὶ μὲ τὴν αὐτὴν τελετουργικὴν πομπήν, ἀλλὰ μὲ μεγαλυτέραν ἐπισημότητα, ἐγίνετο ἡ ἐπίσκεψις τῆς κρήνης καὶ ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν οἰκίαν. Τὴν νύμφην συνώδευον τότε ὅλαι αἱ συγγενεῖς καὶ φίλαι της, καθ' ὁδὸν δὲ προσκυνούσεν αὕτη ὅλας τὰς εἰς τὰς ἐξωθύρας τῶν οἰκιῶν τῶν ἱσταμένας γυναῖκας, αἵτινες τῇ ἔδιδον τὰς καλλιτέρας τῶν εὐχῶν. Κατὰ τὴν ἐπάνοδον, ἴσαντο εἰς τὴν πλησιεστέραν πρὸς τὴν νυμφικὴν οἰκίαν πλατεῖαν, καὶ ἐκεῖ «ἔστησαν τὸν χορὸν». Ἐχόρευεν ἡ νύμφη τρεῖς χορούς καὶ ὅλαι αἱ γυναῖκες καὶ αἱ παρθένοι ἀπὸ ἑνα, μεθ' ὃ κατέληγον εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης ὑπὸ τοὺς ἥχους τῆς μουσικῆς, ἥτις πάντοτε παίζουσα ἀπεχώρει εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ.

11. Αἱ πρὸ τῆς στέψεως ἐτοιμασίαι. Καὶ τότε ἤρχιζον ἐκατέρωθεν αἱ προετοιμασίαι διὰ τὴν τελετὴν τῆς στέψεως.

Ἡ νύμφη ἐκάθητο εἰς τὴν τράπεζαν, περιστοιχιζομένη ὑπὸ τῶν φίλων της, διὰ νὰ φάγῃ. Εἰς τὸ ἀποχαιρετιστήριο αὐτὸ γεῦμα παρετίθεντο ἐν πρῶτοις μέλι, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἔτρωγον ὅλαι ἀπὸ ἑνα κουταλάκι, καὶ ἀκολούθως διάφορα φαγητὰ ὥς καὶ ἡ ἀπαραίτητος πῆττα, εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς ὁποίας ἰδιαίτερον ἔχουν εἰδικότητα αἱ γυναῖκες τοῦ Βογατσικοῦ. Ἀφοῦ οὕτως ἔτρωγεν ἀρκετὰ ἡ νύμφη, ὑπὸ τὰς συνεχεῖς πιέσεις τῶν συνεστιαζομένων, διότι, κατὰ τὴν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ μεταβάσιν της, θὰ τῆς ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς νὰ ἐγγίξῃ τὸ ἐλάχιστον καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα τῆς Κυριακῆς, ἀπεχώρει αὕτη εἰς ἰδιαίτερον δωμάτιον διὰ τὸ νυμφοστόλι ἢ τὸ νυμφοστόλισμα. Ἐκεῖ αἱ στενωτέραι φίλαι της τὴν ἐνέδουν μὲ τὰ νυμφικὰ ἐνδύματά της καὶ τὴν ἐστόλιζον μὲ τὰς γιρλάντας, τὰ τέλλια καὶ τὴν διαφανεστάτην ἐρυθρὰν σκέπην¹⁾). Περιβεβλημένη ἡ νύμφη τὴν νυμφικὴν στολὴν ἡσπάζετο βραδέως καὶ μὲ χάριν τὰς χεῖρας τῶν παρισταμένων, καὶ ἔπειτα ἴστατο ὀρθία εἰς τινὰ τοῖχον τοῦ δωματίου, ὅστις ἐπίτηδες ἦτο στολισμένος μὲ πολύχρωμον καινουργὲς κιλίμι, ἄνωθεν τοῦ ὁποίου ἐτοποθετοῦντο διάφορα ἄνθη τῆς ἐποχῆς²⁾).

1. Εἰς τινὰ μέρη τῆς Μακεδονίας, κατὰ τὸ νυμφοστόλισμα, ἦδον τὸ ἑξῆς ἄσμα:

— «Νυφοῦδα μ' τί μᾶς μάνισες καὶ πλιὰ δέ μᾶς μπουρίζεις,

Καὶ δὲ «γυρίζεις νὰ μᾶς διῆς μὴδὲ νὰ μᾶς μιλήσῃς;»

— «Πῶς νὰ γυρίσω νὰ σας διῶ καὶ πῶς νὰ σας μιλήσω;

Μὲ ῥάφανε τὰ μάτια μου μ' ἐνεὰ λογιῶ μετὰξι».

(G. F. Abbott. Macedonian Folklore, σελ. 168.)

μπουρίζω = δμιλῶ.

2. Εἰς τὰ **Δακκοβήκια** τοῦ Παγγαίου, μαζὶ μὲ ἄλλα ἄνθη προσετίθετο καὶ κισσός, ὥς σημεῖον ἀνθηροῦ βίου. (Α. Γουσίου, Ἡ κατὰ Παγγαῖον χώρα, σελ. 59.)

Ταυτοχρόνως, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ἡτοιμάζετο καὶ οὗτος διὰ τὴν τέλεσιν τῆς στέψεως. Ἀφοῦ τὸν ἐνέδυσον μὲ τὰ *γαμπριάτικα* του, ἐξεκίνουν, γαμβρός, μπρατίμοι καὶ συγγενεῖς, προπορευομένης τῆς παιανίζουσας μουσικῆς, διὰ νὰ ἐπισκεφθοῦν κατ' οἶκον καὶ καλέσουν τὸν νουνόν, ὅστις ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἀπέκτα κυριαρχικὰ ἐπὶ τοῦ γάμου δικαιώματα.

Μετὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην ἄφιξιν τοῦ νουνοῦ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ἐξεκίνει μεγαλοπρεπέστατα ἡ ὅλη πομπὴ πρὸς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης. Ἐμπροσθεν ἡ μουσικὴ παιανίζουσα, ἀμέσως ὀπισθεν ὁ νουνός, ὁ πατὴρ τοῦ γαμβροῦ καὶ εἰς ἐκ τῶν σεβαστοτέρων γερόντων ἑφιπποὶ καὶ ἀκολουθῶς ὁ γαμβρὸς συνοδευόμενος ἀπὸ ὅλους τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους του. Μόνον ἡ μήτηρ τοῦ γαμβροῦ παρέμεινε εἰς τὴν οἰκίαν διὰ νὰ ὑποδεχθῇ τὴν νύμφην μετὰ τὰ στεφανώματα. Ἐνίστε ὅλοι οἱ ἄνδρες ἦσαν ἑφιπποὶ καὶ τότε ἡ πομπὴ ἐλάμβανε ἰδιαιτέραν μεγαλοπρέπειαν, οἱ ζωηρότεροι δὲ ἐξ αὐτῶν, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μεταβάσεως καὶ ἐπανόδου, ἐπυροβόλουν πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς μεγάλης των χαρᾶς ἐπὶ τῷ εὐφροσύνῳ γεγονότι καὶ πρὸς ἀπόδοσιν ἐξαιρετικῶν τιμῶν εἰς τοὺς νεονύμφους.

Πρόδρομοι τῆς ὅλης αὐτῆς πομπῆς ἦσαν οἱ *σιχαριάτῃδες* ¹⁾ τρία παιδιά, φέροντα ἐπὶ κοντῶν μανδήλια, ἐν εἵδει σημαῖων, καὶ λαγήνας μὲ κρασί, ἔσπευδον ν' ἀναγγεῖλουν εἰς τοὺς γονεῖς τῆς νύμφης ὅτι ἤρχοντο τὸ *συμπεθερεῖο* ²⁾ καὶ ὁ γαμβρὸς διὰ νὰ παραλάβουν τὴν νύμφην. Ὅταν ἔφθαναν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης, ἐκήρυττον τὸ χαρμόσυνον ἄγγελμα, λαμβάνοντα ὡς δῶρον ἀπὸ ἑνα κόκκινον μανδήλι, ἔχυναν τὸ κρασί εἰς τὴν αὐλήν, ἔσπαζαν τὰς λαγήνας ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς ἐξωθύρας καὶ προτείνοντα τοὺς μανδηλοφόρους κοντοὺς ἴσαντο ἐκατέρωθεν τῆς ἐξωθύρας διὰ νὰ ὑποδεχθοῦν τὴν συνοδείαν τοῦ γαμβροῦ.

Ταυτοχρόνως προσήρχοντο καὶ παρετάσσοντο πρὸ τῆς ἐξωθύρας τῆς νυμφικῆς οἰκίας ὅλοι οἱ συγγενεῖς τῆς νύμφης πρὸς προϋπάντησιν τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς συνοδείας του. Ὅταν ἔφθανεν αὕτη, συγγενῆς τῆς νύμφης, ὅστις ἔφερεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του δίσκον πλήρη ἀπὸ *πέτορρα* (*πρωτόπλαστον*), ἐπροχώρει πρὸς τὴν συνοδείαν καὶ ἄδειαζε τὸ περιεχόμενον, ἐκτινάσσων αὐτὸ καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις. Ἀντηλλάσσοντο τότε ἐκατέρωθεν αἱ θερμότεραι τῶν εὐχῶν: *Στερεωμένα, νὰ μᾶς ζήσουν, νὰ γιράσουν, καλὰ στέφανα, καὶ σι' ἐπίλοιπα, νὰ τοὺς κιρδαίνουμι, καὶ κατὰ τὸν πόθο σας, κτλ., κτλ.,* Ἐπειτα ἐχόρευον ὀλίγον οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς τῆς νύμφης καὶ εἰσήρχοντο ἀκολουθῶς ὅλοι εἰς τὴν οἰκίαν διὰ νὰ παραλάβουν τὴν νύμφην.

1. *Σιχαριάτῃδες* ἢ *σιχαριάτες* = ἄγγελοι καλῆς εἰδήσεως, δι' ἣν ἐλάμβανον δῶρον.

2. Οἱ συνοδεύοντες τὸν γαμβρὸν συγγενεῖς του.

Ὁ γαμβρὸς ἡσπάζετο τὴν χεῖρα τοῦ πενθεροῦ καὶ τῆς πενθερᾶς καὶ οὔτοι τὸν γαμβρὸν εἰς τὸ μέτωπον. Ἀφοῦ δὲ ἐκάθηντο, ἐκερνοῦντο μὲ γλυκὸ καὶ ἤρχιζαν νὰ τραγουδοῦν :

Ἄγᾱς Ἰρθι κι' κόνιρι ¹⁾
 στὴ μέση πού τῇ χῶρα,
 τρυγουνίτσα μου.
 Κι' ἀκόμα δὲν καλόκατσι ²⁾,
 νὰ καλονγιουματίση ³⁾,
 κι' τὴν τρυγὸνα γύρευι ⁴⁾,
 κι' τὴν τρυγὸνα θέλει.
 — Ἀῖντι, Τρυγὸνα, στοὺν Πασσιᾶ
 κι' στοὺν Βιζύρ' ἐφέντη.
 Κι' ἡ Τρυγὸνα δὲν εἶν' ἰδῶ,
 πάϊσιν εἰς τὴν βρύση,
 πάϊσι νὰ φέρ' κρούου νιρό,
 νιρὸ νὰ μᾶς δρουσίση.

Ἐν τῷ μεταξὺ διενέμοντο εἰς τοὺς προσκεκλημένους τεμάχια μπογά-
 τσιας καὶ κεφτέδες καὶ ἐφορτώνετο ἡ προίξ, κατὰ τὸ προικοσύμφωνον, ἐπὶ
 τῶν ἵππων, ἐπὶ τῶν τραχήλων τῶν ὀπρίων ἔδενον χρωματιστὰ μανδήλια ὥς
 δῶρα, τὰ ὁποῖα ἔπειτα ἐκράτουν οἱ φορτωταὶ καὶ ὁδηγοὶ τῶν ζώων.

Ταῦτοχρόνως εἰς ἓκ τῶν μπράτιμων, εἰσερχόμενος εἰς τὸ ἰδιαίτερον δω-
 μάτιον τῆς νύμφης, ὑπέδυν αὐτὴν ὑποδήματα καινουργῇ, ἐντὸς τῶν ὀπρί-
 ων, χάριν ἀστεϊσμοῦ, ἔθετεν ἀστραγάλια, καὶ διεμοίραζε νομίσματα καὶ ζα-
 χαρωτὰ εἰς τὰ περικυκλοῦντα τὴν νύμφην κοράσια, τὰ ὁποῖα τραγουδοῦσαν :

Πόδησέ μι, μπράτιμι,
 πόδησε τὰ παπούτσια μου.
 Σκέπασέ μι, μπράτιμι,
 μὲ τὴ χρυσῇ τῇ σκέπῃ μου.

Παραλλήλως ἐλάμβανε χώραν εἰς ἄλλο δωμάτιον τὸ «ζώσιμο» τοῦ
 γαμβροῦ. Εἰς τινὰ τῶν τοίχων τοῦ δωματίου ἦτο ἀνηρτημένον κιλίμι ⁵⁾,
 πρὸ τοῦ ὁποίου ἐτοποθετεῖτο ὄρθιος ὁ γαμβρός, ἔχων ἐκατέρωθεν τοὺς μπρα-
 τίμους. Συγγενεῖς τῆς νύμφης περιέζωναν τὸν γαμβρὸν περὶ τὴν ὄσφυν μὲ

1. κόνιρι = κατέλυσε.

2. καλόκατσι = καλῶς ἐκάθησε.

3. καλονγιουματίση = νὰ γευματίση καλῶς.

4. γύρευι = ἐζήτει.

5. κιλίμι = ἐγχώριος τάπη.

μεταξωτὸν μανδήλιον, τὸν ἐμπάτσιζαν καὶ τὸν ὕψωναν, ἀπαιτοῦντες δῶρον, ἐνῶ οἱ μπρατίμοι προσεπάθουν νὰ κρατήσουν τὸν γαμβρὸν καὶ νὰ παρεμποδίσουν τὴν ὕψωσίν του. Τὸ τάξιμο καὶ ἡ ἀπόδοσις τοῦ δώρου, τὸ ὅποιον ἦτο χρυσοῦν ἢ ἀργυροῦν νόμισμα, ἔθετε τέρμα εἰς τὴν ἀστείαν αὐτὴν δοκιμασίαν τοῦ γαμβροῦ. Οἱ φιλοδωρούμενοι τότε προσήρμωζον ἐπὶ τοῦ ἐπανωφορίου του δέσμην ἀνθέων, δεδεμένην μὲ χρυσοῦν σύρμα.

Καὶ ἤδη ἤρχιζεν ἡ συγκινητικωτέρα τελετὴ τοῦ γάμου. Ἡ νύμφη, ἀσπαζομένη τὰς χεῖρας τῶν γονέων, ἀδελφῶν, συγγενῶν καὶ φίλων της, ἀπεχαιρέτα γιὰ πάντα ὅλους τοὺς ἀγαπημένους της καὶ ὅλας τὰς παιδικὰς ἀναμνήσεις της. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἰσὶν ὅλα τὰ ἄλλα αἰσθήματα καὶ μόνον μία βαθυτάτη ἱερὰ συγκίνησις κατελάμβανεν ὅλους, οἵτινες ἦτο ἀδύνατον νὰ κρατήσουν τὰ δάκρυά των. Τὸ τραγοῦδι, ἄλλως τε, τὸ ὅποιον συνώδευε τὸν ἀποχαιρετισμὸν ἐκείνον, ἐπέτεινε τὴν γενικὴν συγκίνησιν :

*Κι' ἂν μὲ μάλωσέτε
τώρα, μάννα μ', χόρτασέτε.
Φάτε τὸ ψωμί μου,
πιέτε τὸ κρασί μου.
Κάτσε, μάννα μ', καὶ στὸ τόπο μ' !
Ποῦ 'στι σεῖς, δικοί μου
κὶ πολλὴ πολλὴ σιργιά μου ;
Ἐλατε κοντά μου
μὴ μὲ πάρν' οἱ ξένοι.*

Ἐπίσης ἐπαναλαμβάνετο τὸ τραγοῦδι :

« Ὅλοι μ' ἐδιουχγαν κι' ὅλοι μὲ λέγαν φεύγα !

.
.

Δυὸ σταμιά νερὸ στήν ῥίζα μου νὰ ῥίξῃς ». ¹⁾

Ἀφοῦ ἐξεπληροῦντο ὅλα αὐτὰ τὰ ἔθιμα, ἐγείροντο ἅπαντες ν' ἀναχωρήσουν. Ὁ γαμβρός, ἐν τῷ μέσῳ τῶν συγγενῶν του, ἵστατο ἀπέναντι τῆς μελούσης νὰ ἐξέλθῃ νύμφης. Προπορευομένη ἡ μήτηρ τῆς νύμφης ἐκράτει εἰς τὰς χεῖράς της κολλούραν καὶ λάγνηνον πλήρη οἴνου, ἐξ οὗ ἔχυνεν ὀλίγον εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας, ὁπόθεν ἔμελλε νὰ διέλθῃ ἡ νύμφη. Ὄταν δὲ ἔφθανεν αὕτη εἰς τὴν θύραν, κεκαλυμμένη μὲ τὴν σκέπην καὶ χειροκρατούμενη ὑπὸ τῶν οἰκίων της, ὁ γαμβρός καὶ ὁ νουνὸς ἔρριπτον ἐπ' αὐτῆς τρεῖς φορὰς νομίσματα καὶ ζαχαρωτά ²⁾).

1. Ἰδε ἀνωτέρω σελ. 165.

2. Εἰς τὰ *Λακκοβήκια* τοῦ Παγγαίου, ὅταν ἡ νύμφη ἐξερχομένη τοῦ δωματίου μετὰ δακρυβρέκτων ὀφθαλμῶν φθάνῃ εἰς τὴν κλίμακα, κάμνει τρεῖς ἐδαφιαίας ὑπο-

Ἐπειτα ἐξεκίνει ἡ ὅλη πομπή διὰ τὴν ἐκκλησίαν, πρὸς τέλεσιν τῆς στέψεως. Οἱ συγγενεῖς καὶ αἱ φίλαι τῆς συνώδευον τὴν νύμφην μέχρι τῆς ἐκκλησίας καί, ὅταν ἔφθανον εἰς τὸν πρόναον, τὴν ἡσπάζοντο διὰ νὰ τὴν ἀποχαιρετήσουν καὶ ἐπέστρεφον εἰς τὴν οἰκίαν τῆς, ὅπου ἐγευματίζον καὶ διεσκέδαζον, πίνοντες καὶ τραγουδοῦντες. Εἰς πολὺ παλαιότερους χρόνους τὴν νύμφην, φέρουσιν κίτρινα ὑποδήματα ἀπολήγοντα εἰς στενώτατα ἄκρα, μετέφερον εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἔφιπποι, καθ' ὁδὸν δὲ τὴν ὑπεβάσταζον ἑκατέρωθεν οἱ δύο μπρατίμοι.

12. Ἡ τέλεσις τῆς στέψεως. Ἡ τέλεσις τῆς στέψεως ἐλάμβανε χώραν περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς Κυριακῆς, πάντοτε δὲ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου συνέρρεον καὶ πολλοὶ ἀπρόσκλητοι. Μόλις εἰσῆρχοντο οἱ νεόνυμφοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὠδηγοῦντο ὑπὸ τοῦ ἱερέως εἰς τὸ μέσον αὐτῆς καὶ ἤρχιζε τότε ἡ τέλεσις τοῦ ἀρραβῶνος· ἀναγινώσκων ὁ ἱερεὺς τὴν νενομισμένην εὐχὴν ἀντήλλασε τοὺς δακτυλίους. Ἐπηκολούθει ἡ στέψις κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὅταν ἀνεγινώσκετο τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἔφθανεν ὁ ἱερεὺς εἰς τὴν φράσιν: «*ἡ γυνὴ νὰ φοβῆται τὸν ἄνδρα*», ὅλοι οἱ παριστάμενοι ἐγέλων θορυβωδῶς, ἐλέγετο δὲ ὅτι ἡ νύμφη προσεπάθει νὰ πατήσῃ τὸν πόδα τοῦ γαμβροῦ διὰ ν' ἀποφύγῃ τὴν ἀνωτέρω εὐαγγελικὴν ρῆσιν. Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι τοῦτο δὲν ἐπραγματοποιεῖτο, διότι ἡ νύμφη κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ἦτο τόσο συνεσταλμένη καὶ συγκεκινημένη ἀπὸ τὸν ἀποχωρισμὸν ἐκ τῶν οἰκείων τῆς, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ διανοηθῇ παρόμοιον τόλμημα. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν, ψαλλομένου τοῦ «*Ἡσαΐα χόρευε*», περιστρέφετο τὸ ζεῦγος μετὰ τοῦ νουνοῦ καὶ τοῦ ἱερέως, οἱ παριστάμενοι ἐπέρριπτον ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν νεονύμφων κερμάτια ἀργυρᾶ, κοφέττα καὶ ὄρουσαν διὰ νὰ ῥιζώσουν καὶ εὐτυχίσουν. Ἀληθὴς μάχη ἐγίνετο μεταξὺ τῶν παίδων διὰ νὰ συλλέξουν τὰ καταχύσματα αὐτά, προσεπάθουν δὲ νὰ συλλέξουν κοφέττα καὶ συγγενεῖς παρθένων, τὰ ὅποια αἱ τελευταῖαι ἔθιτον κατὰ τὴν νύκτα ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν των διὰ νὰ ἴδουν κατ' ὄναρ τὸν ἀναμενόμενον νυμφίον. Ἐν τέλει ὁ ἱερεὺς, ἐκφωνῶν τὸ «*ποτήριον σωτηρίου λήψομαι*», προσέφερεν εἰς τοὺς νεονύμφους ποτήριον οἴνου μετ' ἐμβαπτιζομένου ἄρτου, ἀφ' οὗ δὲ ἔπινον οὗτοι τρεῖς ἕξ αὐτοῦ καὶ ἔτρωγον ὀλίγον ἐκ τοῦ ἄρτου, τὸ ὑπόλοιπον ἔπινε καὶ ἔτρωγεν ὁ νουνός. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς στέψεως ἑκατέρωθεν τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύμφης ἴσαντο δύο νεάνιδες, κρατοῦσαι ἀνημέμενας τὰς λευκὰς γαμηλίους λαμπάδας.

κλίσεις, λακτίζει διὰ τοῦ δεξιοῦ ποδός τῆς ποτήριον πλήρες οἴνου καὶ ἐκκινεῖ στηριζομένη εἰς τοὺς βραχίονας συγγενῶν καὶ φίλων παρθένων ἄδουσῶν καθ' ὁδὸν καὶ συνοδευομένη ὑφ' ὅλων τῶν κεκλημένων τῆς, οἵτινες καλοῦνται «*μπουγτζιάνιδες*» καὶ οἵτινες πολλάκις κρατοῦν ἐπὶ τῶν ὤμων ὀβελόν, εἰς ὃν διαπεροῦν τεμάχιον κρέατος. (Α. Γουσίου, Ἡ κατὰ Παγγαῖον χώρα, σελ. 60.)

Ἐνῷ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος οἱ στέφανοι κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους κατεσκευάζοντο ἀπὸ κληματίδας ἀμπέλου καὶ ἐστολίζοντο μὲ διάφορα φυσικὰ ἄνθη, ἐν Βογατσικῷ κατεσκευάζοντο οὗτοι ἀπὸ λεπτὸν χρωματιστὸν χάρτην, κοπτόμενον εἰς στενὰς λωρίδας. Σήμερον καὶ ἐν Βογατσικῷ, ὅπως εἰς τὰ περισσότερα μέρη, γίνεται χρῆσις στεφάνων ἐκ τεχνητῶν λευκῶν ἀνθέων.

13 *Ἡ νύμφη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ.* Μετὰ τὴν τελετὴν τῆς στέψεως ἡ ὅλη πομπὴ ἐξεκίνει ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς παιανίζουσας μουσικῆς κατηυθύνετο εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ. Ὑποβασταζομένη ἡ νύμφη ὑπὸ συγγενῶν πλέον τοῦ γαμβροῦ ἐβάδιζε τόσον βραδέως καὶ σεμνῶς, ὥστε ἡδύνατό τις κάλλιστα νὰ φωνήσῃ πρὸς αὐτὴν τὸ τοῦ Κατούλου: « Ἀλλὰ βραδύνεις, ἀπέρχεται ἡ ἡμέρα. Προχώρει νέα νύμφη »¹⁾).

Καθ' ὅλην τὴν ἐκ τῆς ἐκκλησίας διαδρομὴν ἡ νουνὰ ἔρριπτεν ἐπὶ τῶν νεονύμφων ὄρουσαν καὶ ζαχαρωτά, ἄδουσα συγχρόνως ὡς ἐξῆς:

Σπείρ' ἡ νούνα τὸν κριθάρι
κι' οὐ νουνὸς μαργαριτάρι
νὰ φυτρῶσιν φούντις φούντις²⁾
νὰ γιομίσουν τὰ μαλλιά της
ὡσὰν τοῦ γαμπροῦ τὰ ὀυῖα,
σὰν τῆς νύμφης τὰ παπούτσια.

Ὅταν δὲ ἐφθάναν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ἔλεγον τὸ κάτωθι τραγούδι:

Ἐβγα³⁾, Μάννα, Κυρὰ Μάννα,
γιὰ νὰ ἰδῇς τὸν γιό σ' τί φέρει·
μιὰ πιρδίκια ποὺ τὸν χέρι
κι' ἄλλη μιὰ ποὺ τὸν πονδάρει.
— Σέβα⁴⁾, σέβα, περδικούλα,
μέσ' ὅς τοῦ Σταυραγοῦ τὸ σπίτι·
πάντ' αὐτοῦ φουλιὰ νὰ στήσῃς,
δικουχτῶν πουλιὰ νὰ βγάλῃς
κι' ὅλ' ἀρσινικὰ νὰ γίνουν⁵⁾.

1. « Sed moraris, abitis dies. Prodea, nova nupta ».

2. φούντα = θύσανος.

3. ἔβγα = ἔξελεθε.

4. σέβα = εἰσελθε.

5. Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν συνηθίζεται εἰς τὴν Θάσον τὸ ἐξῆς ἔσμα:

Γιὰ ξέβγα, μάννα τοῦ γαμπροῦ καὶ πεθερὰ τῆς νύμφης,
Νὰ διῇς τὸ γιό σ' σταυραγὸ τὴν πέρδικια ποὺ φέρνει·
Ἀπὸ φλουριὶ δὲ φαίνεται κι' ἀπὸ μαργαριτάρι,

Οἱ δύο μπρατίμοι κατελάμβανον τὴν ἐξώθυραν μὲ μαχαίρας εἰς τὰς χεῖρας καὶ παρημπόδιζον τὴν εἴσοδον. Διὰ τὰ τὴν ἐπιτρέψουν εἰς τοὺς νεόνυμφους, τὸν πενθερόν, τὸν νουνὸν καὶ τὴν νουνάν, ἔπρεπε νὰ τάζουν οὗτοι ὠρισμένα δῶρα. Ἐπιτρεπομένης οὕτω τῆς εἰσόδου, οἱ νεόνυμφοι προχωροῦντες εὐρίσκοντο πρὸ τῆς πενθερᾶς, ἣτις ἵστατο ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας τῆς οἰκίας, κρατοῦσα δύο ἄρτους καὶ ποτήριον πλήρες οἴνου. Τότε ἡ πενθερὰ ἀπέθετε τοὺς ἄρτους ἐπὶ τῶν ἐστεμμένων κεφαλῶν τῶν νεόνυμφων, τοῖς ἔδιδε νὰ πίνουν τρις ἐκ τοῦ οἴνου, καὶ ἡσπάζετο τὰ στέφανα, μεθ' ὃ οἱ νεόνυμφοι ἡσπάζοντο τὴν χεῖρα τῆς. Ἀκολούθως ἡ πενθερὰ ἔτεινε τὴν ποδιάν τῆς, ἐφ'

*Κι' ἀπὸ γαλάζιο καμπουχὰ δὲν ἔχει νὰ λυγίσῃ.
— Γαμβρὲ ἀξιώτατε, νὰ ζήσῃς, νὰ γηράσῃς,
Τὴ νύφη ποῦ σε δώκαμε καλὰ νὰ τη κοιτάζῃς,
Καλὰ νὰ τὴ στολίζῃσαι, γιατί δὲν ἔχ' μητέρα.
Γαμπρὸς εἶναι βασιλικὸς κι' ἡ νύφη μας κανέλλα,
Γαμπρὸς εἶναι βασιλικὸς κι' ἡ νύφη μαντζουράνα,
Κουμπάρος ποῦ στεφάνωσε εἶναι χρυσοῦ λαμπάδα.
— Σήκωσ', νύφη μ', τὸ χέρι σου καὶ κάνε τὸ σταυρὸ σου,
Καὶ περικάλει τὸ Θεό, νὰ ζῇ τὸ στέφανό σου.*

(G. F. Abbott, Macedonian Folklore, σελ. 174-175.)

Εἰς δὲ τὴν Νιγρίταν τὸ κάτωθι :

*Μὰρ κυράτσα συμμεθέρα, τί κακό σε πῆκα γώ,
Κ' ἔστειλες τὸ σταυραγιό σου,
Καί με πῆρε τὸ πουλί μου,
Καὶ ξανόστην' ἡ αὐλή μου ;*

(Αὐτόθι, σελ. 175.)

Εἰς τὰ **Λακκοβήγια** τοῦ Παγγαίου ᾄδεται τὸ ἀκόλουθον ᾄσμα :

*Τώρα τοῦ γαμβροῦ ἡ μάννα περφανεύεται καὶ λέγει.
Περφανεύεται καὶ λέγει : ὦ γὼ ὦ γυνὸν κι' ἄλλος δὲν ἔχει.
ὦ γὼ ὦ γυνὸν κι' ἄλλος δὲν ἔχει, γὼ ὦ καὶ μιὰ θυγατέρα
ὦ γὼ καὶ μιὰ θυγατέρα, δένδρο ἔχω στήν αὐλή μου
Λένδρο ἔχω στήν αὐλή μου, κυπαρίσσι στήν γωνιά μου,
Πράσινα κάνει τὰ φύλλα, νερογάλαζα λουλούδια.
Ἔβγα μάννα, κυρὰ μάννα, νὰ ἰδῇς καὶ τὸν ὕγιό σου
ποῦ σὲ φέρνει περδικούλα, περδικούλα μυρισμένη,
μὲ τὴ ζάχαρι πλασμένη, μὲ τὸ μέλι ζυμωμένη.*

(Α. Γουσίου, Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, ἀριθ. 41.)

Τέλος, πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ᾄδεται τὸ ἑξῆς ᾄσμα :

*Ἔβγα, κυρὰ πεθερά, γιὰ νὰ δεχθῇς τὴν πέρδικα,
γιὰ νὰ τὴν βάλῃς στὸ κλουβί, σὰν τὸ πουλί νὰ κελαῖδῃ.
— Γιὰ ἰδέστε τὴν, γιὰ ἰδέστε τὴν κι' ἥλιο, φεγγάρι πέστε τὴν,
γιὰ ἰδέστε τὴν πῶς περπατεῖ, σὰν ἄγγελος μὲ τὸ σπαθί.*

(Περιοδικὸν «Θησαυρός», τευχ. 104, σελ. 9.)

ἥς ἐδέχετο τοὺς ἄρτους ἐκ τῶν ἐπίτηδες κλινομένων κεφαλῶν τῶν νεονύμφων, καὶ εἰσέρχοντο ὅλοι εἰς τὴν οἰκίαν, ὅποτε ὁ νουνὸς ἀφῆρει τοὺς στεφάνους καὶ τοὺς ἐτοποθέτει εἰς ὑψηλὸν τι μέρος, τραγουδῶν ταυτοχρόνως :

*Σὶ παρακαλῶ, Κύρ᾽ Νοῦνι,
νὰ μᾶς βγάλῃς τὰ στεφάνια ¹⁾).*

14. Τὸ γαμήλιον γεῦμα. Μετὰ ταῦτα ἡ μὲν νύμφη ὠδηγεῖτο εἰς ἰδιαίτερον δωμάτιον, ὅπου ἵστατο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀρθία καὶ ἐσυντροφεύετο ὑπὸ ἀνδραδέλφους τῆς ἡ ἄλλης συγγενοῦς τοῦ γαμβροῦ, ὅλοι δὲ οἱ προσκεκλημένοι παρεκάθηντο εἰς κοινὸν γαμήλιον γεῦμα μὲ ἐπὶ κεφαλῇς τὸν νουνόν, ὅστις εἶχε τὸ γενικὸν πρόσταγμα, ὑπηρετούμενοι ἀπὸ τὸν γαμβρόν, τοὺς μπρατίμους καὶ ἄλλους, φίλους καὶ συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ γεύματος τ' ἄρματα ἔπαιζον διαρκῶς, ἀρχίζοντα ἀπὸ τρία *νουμπέτια* ²⁾, πρὸς τιμὴν τοῦ νουνοῦ. Ἰδοὺ ἓν ἐκ τῶν ἁσμάτων τούτων:

*Ἰδῶ σὶ τούτου τοῦ σουφρᾶ ³⁾
σὶ τούτου τοῦ σουμπέτι ⁴⁾
τρεῖς μαυρομάτις μᾶς κιρνοῦν
κὶ τρεῖς καλὲς κοπέλις.
κιρνοῦν τοὺν πρῶτον μὶ γιαλί ⁵⁾
τοὺν δεύτερον μὶ κοῦπα ⁶⁾*

1. Εἰς τὰ **Λακκοβήκια** τοῦ Παγγαίου «ὡς φθάσῃ ἡ γαμήλιος συνοδεία εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ἡ νύμφη ἵσταται ἐκτὸς τῆς θύρας καὶ ἀφ' οὗ ποιῆσῃ πάλιν τρεῖς ἐδαφικὰς ὑποκλίσεις, κόπτει ἐπὶ τῆς κεφαλῇς τῆς ἄρτον ἐξυμωμένον μετὰ μέλιτος εἰς τεμάχια, ἅτινα ἀρπάζουσιν οἱ περὶ αὐτὴν ἱστάμενοι, εἰς σημεῖον πολυτεχνίας. Εἰσερχομένη προσέγει νὰ πατήσῃ ἐπὶ τοῦ ὕννιου τὸν δεξιὸν πόδα, ὅπερ τίθεται ἐπίτηδες ἐνδοθεν καὶ εἰς τὸ μέσον τῆς θύρας. Πρὸ δὲ τῆς κλίμακος δίδεται τῇ νύμφῃ χάλκινος πρόχους, δι' οὗ, ἀναβαίνουσα ἐκάστην βαθμίδα, χύνει ὕδωρ, εἰς σημεῖον δροσεροῦ καὶ εὐδαίμονος βίου. Ἡ δὲ μήτηρ τοῦ γαμβροῦ, ἥτις κατὰ κακὴν συνήθειαν δὲν παρευρίσκεται εἰς τὴν στέψιν, ἵνα ἀσπασθῇ τὰ ἑαυτῆς τέκνα ἐστεμμένα, ὡς καὶ ὁ πατὴρ τῆς νύμφης, ἡ μήτηρ, λέγω, τοῦ γαμβροῦ, ἱσταμένη ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς κλίμακος, ῥίπτει ἐπὶ τὰς κεφαλὰς τῶν νεονύμφων, ἀνερχομένων τὴν κλίμακα ἁχαρωτά, ἀναμειγμένα μετὰ ὀρύξης καὶ βαμβακοσπόρου, εἰς σημεῖον ἀφθονίας καὶ τερπνῆς ζωῆς. Εἴτα ἡ νύμφη ὠδηγεῖται εἰς ἰδιαίτερον δωμάτιον, ἔνθα παραμένει μετὰ τῶν συγγενῶν καὶ κεκλημένων τῆς». (Α. Γουσίου, σελ. 61, ἐνθ' ἄνωτ.)

Σημείωσις. Ἡ ὡς ἄνω φαλλικὴ σημασία τοῦ ὕννιου τοῦ ἀρότρου, ἐξ ἧς προήλθε καὶ ἡ πανελλήνιος λαϊκὴ παροιμία: «*βοῆκε ἡ νύμφη τὸ γυννὶ πίσω ἀπ' τὴν πόρτα*», εἶναι ἀρχαιοτάτη, ἀπαντῶσα καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσι.

2. *νουμπέτι* = ἄσμα, λέξις τουρκικὴ.

3. *σουφρᾶς* = τράπεζα, λέξις τουρκικὴ.

4. *σουμπέτι* = διασκέδασις, λέξις τουρκικὴ.

5. *γιαλί* = ποτήριον διαφανές.

6. *κοῦπα* = ποτήριον ὄχι διαφανές, ὅπως τὰ πιᾶτα.

τοὺν τρίτον τοὺν μικρότερον
μὴ μαστραπᾶ¹⁾ σημένιον.
Κι’ ὅσα ποτιήρια τοὺν κιρνάει,
τόσα λόγια τοῦ λέγει.
Ἐκεῖ π’ θὰ πᾶς, λιβέντη μου,
νὰ ῥθῶ κι’ ἄγω κοντά σου,
νὰ φκιάνουν δείπνου νὰ δειπνᾶς,
γίωμα νὰ γιουματίζης.

15. **‘Ο μεγάλος χορός.** Μετὰ τὸ πλούσιον ἐκεῖνο γεῦμα, ἐξήρχοντο ὅλοι εἰς τὴν πλησιεστέραν πλατεῖαν, ὅπου ἀνέμεμον οἱ προηγηθέντες συγγενεῖς τῆς νύμφης, καὶ ἔστηναν τὸν *μεγάλον* λεγόμενον χορόν, μ’ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν νουνόν, ὅστις ἐχόρευε *καμαρωτὰ* καὶ μὲ βῆμα σημειωτόν. Ἐπαιξε τότε ἡ μουσικὴ καὶ τραγουδοῦσαν οἱ χορεύοντες ὥς ἐξῆς :

Ἔβγαν τ’ ἀγόρια στὸ χορό,
κορίτσια στὰ σεφέρια,
νὰ δοῦνε κι’ νὰ μάθουνε
πῶς πιάνεται ἡ ἀγάπη.
— Ἀπὸ τὰ μάτια πιάνεται,
στὰ χεῖλη κατεβαίνει,
κι’ ἀπὸ τὰ χεῖλη στὴν καρδιά
ὄιζώνει καὶ δὲ βγαίνει !

Μετὰ τὸ τραγούδι αὐτὸ εἰσήρχετο εἰς τὸν χορόν ἡ νουνὰ καὶ οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ καὶ ἐξηκολούθει ὁ χορὸς ἐν πλήρει εὐθυμίᾳ καὶ χαρᾷ. Ἐν συνεχείᾳ εἰσήρχετο ἡ νύμφη εἰς τὸν χορόν, τὸν ὁποῖον καὶ πάλιν *ἔσυρνε* ὁ νουνός. Ταυτοχρόνως εἰσήρχοντο εἰς τὸν χορόν καὶ οἱ συγγενεῖς τῆς νύμφης. Ἀφοῦ ὁ νουνὸς ἔκαμνε τρεῖς γύρους ἀπεχώρει ἡ νύμφη, τὴν ὁποίαν ἠκολούθουν οἱ συγγενεῖς τῆς, ἀποχωροῦντες καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τὸν χορόν. Τότε ἐλάμβανεν ὁ νουνὸς τὸν γαμβρόν καὶ τὸν ὠδήγει εἰς τὸν χορόν, ὅπου τὸν παρέδιδεν εἰς τὴν νουνᾶν, ἥτις ἡγουμένη *ἔσυρνε* πλέον αὐτὴ τὸν χορόν. Ἀποχωρούσης ἔπειτα τῆς νουνᾶς μετὰ τοῦ γαμβροῦ, ἐξηκολούθει ὁ χορὸς, τὸν ὁποῖον *ἔσυρναν* ἐναλλάξ οἱ προσκεκλημένοι τοῦ γαμβροῦ. Καθ’ ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ χοροῦ οἱ προσκεκλημένοι ἐκερνοῦντο μὲ οἶνον, ψητόν, καὶ διαφόρους ξηρούς καρπούς.

Πρὶν ἀκόμη λήξῃ ὁ χορὸς ἀπεχώρουν οἱ νεόνυμφοι καὶ οἱ συγγενεῖς τῆς νύμφης καὶ μετέβαινον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ὅπου ἐκερνοῦντο καὶ τραγουδοῦσαν. Ἀφοῦ παρέμειναν ἐπὶ τινα χρόνον οἱ συγγενεῖς τῆς νύμφης

1. *μαστραπᾶς* = ποτήριον ἀργυροῦν ἢ ἐξ ἄλλης τινὸς ὕλης.

ἀπεχώρουν, ἀποτεινόμενοι δὲ κατὰ τὴν ἀποχώρησιν πρὸς τὴν συμπεθέραν, τὴν μητέραν τοῦ γαμβροῦ, τραγουδοῦσαν ὡς ἑξῆς :

*Ἡμεῖς τῶρα θὰ φύγουμε,
μῶρ' συμπιθιρά·
νὰ μὴ μᾶς τοὺ μαλώσει·
εἶνι μικρὸ κι' ἀντρέπιτι ¹⁾,
ὅσον νὰ πάρ' τὰ χούγια ²⁾ σας.
— Ὅσον νὰ μάθ' τὰ χούγια μας
ἡμεῖς δὲν τοὺ μαλώνουμε·
κι' ἂν μᾶς τιμήσ' τοὺν πιθιρό,
πάλι δὲν τοὺ μαλώνουμε.*

16. Τὸ δεῖπνον τοῦ νουνουῦ. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν συγγενῶν τῆς νύμφης, ἀπεχώρουν πλέον καὶ οἱ προσκεκλημένοι τοῦ γαμβροῦ καὶ παρέμενον μόνον οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς καὶ οἱ στενωτέροι φίλοι αὐτοῦ. Ἐφερνεν ὁ νουνὸς *κανίσκι* ³⁾, ἀποτελούμενον ἀπὸ μεγάλην μπογάτσιαν, ψητὸ καὶ κρασί, καὶ μαζὶ μὲ προετοιμασίας τοῦ γαμβροῦ ἔτρωγαν καὶ διεσκέδαζον ἐν στενωτάτῳ πλέον κύκλῳ, ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς μουσικῆς, σχεδὸν μέχρι τῆς πρωΐας τῆς Δευτέρας. Κατὰ τὸ δεῖπνον αὐτὸ διέτασεν ἀποκλειστικῶς ὁ νουνός, ὅστις καὶ μόνον ἐδικαιούτο νὰ δώσῃ, ὅταν ἤθελε, τὸ σημεῖον τῆς διαλύσεως τῆς διασκεδάσεως. Τὸν συνώδευον τότε μέχρι τῆς οἰκίας του ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς μουσικῆς, ἥτις ἔπαιζε τὸ κάτωθι τραγούδι :

*Ἄσπρο σταφύλι ῥοζακί
καὶ κόκκινο κεράσι
τ' ἀντρόγυνο ποὺ γίνηκε
νὰ ζήσῃ νὰ γεράσῃ.
Κὶ νοῦνος ποὺ στεφάνωσε
χρόνια πολλὰ νὰ ζήσῃ.
Νὰ δώσ' ὁ Θεὸς κι' ἡ Παναγιά
τοῦ χρόνου νὰ βαπτίσῃ.*

17. Αἱ τελεταὶ τῆς Δευτέρας. Τὴν ἐπομένῃν, Δευτέραν πρωΐ, συγγενὴς τῆς νύμφης, φέρουσα δύο *σιγκιοῦκια* καὶ τὸ κλειδί τοῦ *σιντουκιοῦ* τῆς

1. *ἀντρέπιτι* = συστέλλεται.

2. *χούγια* = συνήθειαι, λέξεις τουρκικῆ.

3. *κανίσκι*, ἔλεγοντο τὰ ἐδέσματα (μπογάτσια καὶ φαγητά), ἅτινα ἔφερνεν ὡς δῶρον ὁ νουνός. Τοιαῦτα *κανίσκια* προσέφερον οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς εἰς οἰκογενείας, τῶν ὁποίων θὰ ἐξενητεύοντο μέλη, ἢ μετὰ τὰ βαπτήσια, ἢ καὶ μετὰ κηδείαν, ὅποτε ἐλέγετο « *παρηγοριά* ». Ἦτο εἶδος σημερινοῦ « *συρπράϊζ* - πάρτεν ».

νύμφης, μετέβαιναν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ἤνοιγε τὸ σιντούκι καὶ ἐξηγεν ἐξ αὐτοῦ τὰ ὑποκάμισα, ἅτινα προωρίζοντο ὡς δῶρα τῆς νύμφης πρὸς τὴν πενθεράν, τὸν νουνόν καὶ τὴν νουνάν, καὶ τὰ παρέδιδεν εἰς τὴν πενθεράν. Μετὰ ταῦτα ἐκερνατο καὶ ἀνεχώρει.

Ἐπικολούθουν τὰ *Κρεμάσματα*. Οἱ μπρατίμοι ἐκρέμων χονδρὸν σχοινίον ἐκ τῆς στέγης καὶ προσεποιούντο ὅτι ἤθελον νὰ κρεμάσουν τὸν νουνόν, τὸν πενθερόν, τὴν πενθεράν καὶ τοὺς νεονύμφους. Ἀπληλλάσσοντες οἱ ἀπειλούμενοι, ἀφοῦ προηγουμένως ἔταξαν διάφορα δῶρα.

Μετὰ τὸ κρέμασμα, ἐκάθηντο οἱ νεόνυμφοι καὶ οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς καὶ στενώτεροι φίλοι περὶ τὴν τραπέζαν διὰ νὰ βρέξουν τὸ μέλι. Ἐθετον ἐπὶ τῆς τραπέζης ἕνα πιάτο μέλι καὶ ὅλοι βουτοῦσαν μιὰ βοῦκα ψωμί. Αὐτὸ ἐγίνετο διὰ νὰ εἶναι γλυκεῖα ἡ ζωὴ εἰς τοὺς νεονύμφους. Ἐπειτα ἔτρωγον τ’ ἀπομεινάρια τῆς προηγουμένης ἡμέρας καὶ «σιγκιοῦκια», ἐπαναλαμβανόμενων τῶν συνήθων εἰχῶν.

Μετὰ μεσημβρίαν ἤρχοντο συγγενεῖς τῆς νύμφης διὰ νὰ τὴν καλέσουν, φέροντες εἰς τὸ σηνὶ κεφτέδες, πιλάφι, *σαραιῖλί* ¹⁾, λαγγίτες καὶ ἄλλα γλυκίσματα, τὰ ὁποῖα ἀπὸ πρωΐας εἶχε παρασκευάσει ἡ μάννα διὰ τὴν ἀγαπημένην τῆς κόρην. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ συγγενεῖς τῆς νύμφης ἐκλείοντο εἰς ἕνα δωμάτιον μὲ τοὺς νεονύμφους καὶ ἔτρωγον τὰ προσκομισθέντα, ἀπαγορευομένης τῆς εἰσόδου εἰς οἶονδήποτε ἄλλον. Ἐφιλοτιμοῦντο ὅμως νὰ στέλλουν ἐπὶ πιάτων ἀπὸ τὰ προσκομισθέντα δῶρα εἰς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς μπρατίμους τοῦ γαμβροῦ. Ἀφοῦ κατηναλίσκοντο ὅλα αὐτὰ τὰ δῶρα τῆς μάννας τῆς νύμφης, ἀνεχώρουν οἱ συμπεθέροι καὶ μετέβαινον εἰς τοὺς γονεῖς τῆς νύμφης, διὰ νὰ φέρουν τοὺς χαιρετισμούς τῆς.

Ἀκολούθως οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ καὶ οἱ νεόνυμφοι ἐπεσκέπτοντο κατ’ οἶκον τὸν νουνόν, τοὺς μπρατίμους καὶ τὸ μπρατιμούλι καὶ ἔτρωγον διάφορα γλυκίσματα, ἐξ ὧν οὐδέποτε ἔλλιπε τὸ *σαραιῖλί*. Ἐνίοτε ὁ νουνὸς παρέθετεν ὀλόκληρον γεῦμα εἰς τοὺς ἐπισκέπτας.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ τῆς εὐχαρίστου ἐκείνης περιουσίας, ἡ νύμφη, συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ γυναῖκες καὶ ἕνα παιδί μετέβαινον εἰς τὴν βρύσιν, ἐκ τῆς ὁποίας ὕδρευετο ἡ οἰκία τοῦ γαμβροῦ. Ἐκεῖ προσκυνοῦσε ἡ νύμφη, ἐγέμιζεν ἕνα *γκιούμι* μὲ νερὸ καὶ μεταφέρουσα αὐτὸ εἰς τὴν οἰκίαν, τὸ ἔδιδεν εἰς τὸν γαμβρόν. Ταῦτοχρόνως ἡ νύμφη ἠσπάζετο τὴν χεῖρα τοῦ γαμβροῦ, ὅστις τῇ ἐδῶριζε νόμισμα. Λαμβάνων τὸ *γκιούμι* ὁ γαμβρὸς προσεπάθει νὰ τὴν βρέξῃ τρεῖς φορὰς μὲ τὸ νερό, τὴν προεφύλασσον ὅμως οἱ συγγενεῖς, κρατῶντες αὐτὴν περιτυλιγμένην μὲ σινδόνα.

1. *σαραιῖλί* = εἶδος τουρκικοῦ γλυκίσματος, κατασκευαζομένου ἀπὸ ἄλευρον ζυμωμένον μὲ ἔλαιον καὶ ;καρύδια καὶ ἐμπεποτιζομένου μετὰ τὸ ψήσιμον μὲ σιρόπιον σακχάρους.

Ἄνεχώρουν τότε ὅλοι οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι καὶ παρέμενον πλέον μόνοι οἱ νεόνυμφοι καὶ οἱ οἰκείοι τοῦ γαμβροῦ. Οὕτω ἔληγον αἱ κυριώτεραι τελεταὶ τοῦ γάμου ἐν μέσῳ γενικῆς εὐθυμίας καὶ χαρᾶς.

18. Ἀρχαῖαι συνήθειαι περὶ τελέσεως τοῦ γάμου. Καὶ κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν ἐποχὴν δὲν ἦτο ἄμοιρος ὁ γάμος τελετουργικῆς ἐπισημότητος. Οἱ προσκεκλημένοι προσήρχοντο πλουσίως ἐνδεδυμένοι. Μεταξὺ αὐτῶν διεκρίνοντο αἱ ἰδιαίτεροι φίλοι καὶ ὁμήλικες τῆς νύμφης, αἵτινες ἔμενον διαρκῶς πλησίον τῆς, χρησιμεύουσαι, οὕτως εἰπεῖν, ὡς παρὰ νυμφοί. Μεγαλοπρεπὲς γεῦμα παρετίθετο ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρὸς τῆς νύμφης, τῶν ἀναγκαίων βοῶν καὶ ἀρνιῶν παρεχομένων ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ. Τοιοῦτον συμπόσιον προετοιμάζεν ὁ Μενέλαος διὰ τοὺς συγχρόνους γάμους τοῦ υἱοῦ καὶ τῆς θυγατρὸς του, ὅταν ἔφθασεν εἰς Σπάρτην ὁ Τηλέμαχος :

« Τὸν ἠῶραν ἵπυ ἔς το σπίτι του μέ πολλοὺς φίλους εἶχε
γάμων χαραῖς γιὰ τὸν υἱὸ καὶ γιὰ τὴν θυγατέρα ».

(Ὅδ. Δ 3 — 4.)

Εἰς τὸ γαμήλιον γεῦμα παρεκάθητο καὶ ἡ νύμφη, λαμπρῶς ἐνδεδυμένη. Οὕτως ἡ Ἑλένη ἐδώρησεν εἰς τὸν Τηλέμαχον πρὸς ἀνάμνησιν λαμπρὸν πέπλον, παραγγείλασα νὰ τὸν φυλάξῃ προσωρινῶς παρὰ τῇ μητρί του ἐν τῷ μέγαρῳ, διὰ νὰ κοσμήσῃ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου τὴν μέλλουσαν νύμφην του :

« ... τέκνο μου, τοῦτο κ' ἐγὼ τὸ δῶρο
ἀπὸ τὰ χέρια θύμημα σοῦ δίδω τῆς Ἑλένης,
νὰ τὸ ἔχῃς ὅστιν ποθοῦμενη τῶν γάμων σου τὴν ὥρα,
ἡ νύμφη σου νὰ τὸ φορᾷ καὶ ὡς τότε ἡ ἀγαπητὴ σου
μητέρα σπίτι ἅς τὸ φυλάξῃ... »

(Ὅδ. Ο 125 — 128.)

Τοῦ συμποσίου ἐπηκολούθει χορὸς ὑπὸ τοὺς ἦχους φορμύγων, καὶ ὅσματα ἀοιδῶν. Οὕτως ὁ Ὀδυσσεὺς προετοιμάζων τὸν φόνον τῶν μνηστήρων καὶ ἐπιθυμῶν νὰ μὴ γνωσθῇ προῶρως τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν πόλιν, μηχανᾶται εὐφύεως στρατήγημα καὶ προσποιεῖται ὅτι τελεῖται γάμος εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ἀποτεινόμενος λοιπὸν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Τηλέμαχον λέγει :

« κ' ἐγὼ θὰ εἶπ' ὅ,τι καλὸ μοῦ φαίνεται νὰ γείνη,
λουσθῆτε πρῶτα καὶ λαμπροὺς φορέσετε χιτῶνας,
καὶ ἡ κόραις εἰς τὰ μέγαρα νὰ στολισθοῦν καὶ κείναις·
κατόπι ὁ θεὸς ἀοιδὸς μέ τὴν γλυκεῖα κιθάρα
εἰς τὸν φιλόγελον χορὸν ἅς μᾶς ἐμβάσῃ πρῶτος,
ὥστε ὅτι γάμος γίνεται νὰ λέγουν ὅσοι ἀκούσουν
ἢ διαβάταις ἵπυ περνοῦν ἢ γείτονες τριγύρω ».

(Ὅδ. Ψ 130 — 136.)

Πράγματι δὲ ὅλα εἶχον διασκευασθῇ κατὰ τὰς παραγγελίας ταύτας :

« καὶ ἀπὸ τὸ κροῦσμα τῶν ποδιῶν τὸ μέγα δῶμα ἐβρόντα,
οἱ νέοι καὶ ἡ καλὸζωναις γυναῖκες ὡς χορεύαν ».

(Ὅδ. Ψ 146 — 147.)

Οἱ δὲ ἔξωθεν ἀκούοντες, παγιδευθέντες, κατηγοροῦν τὴν Πηνελόπην καὶ ἔλεγον :

«κάποιος τὴν πολυμνήστευτη βασίλισσα νυμφεύθη·
ἄχ! δὲν ἐβάσταζε ἡ κακὴ ’ς τοῦ πρώτου ἀνδρός νὰ μείνῃ».

(‘Οδ. Ψ 149 — 150.)

Καὶ παρ’ ‘Ησιόδῳ ἐν τῇ « ‘Ασπίδι τοῦ ‘Ηρακλέους » (5.278) ἀνάλογος εἶναι ἡ περιγραφή τοῦ γάμου :

« τοὶ μὲν ὑπαὶ λιγυρῶν συρίγγων ἔεσαν αἰοιδὴν,
αἱ δ’ ὑπὸ φορμίγγων ἀναγον χορὸν ἱμερόεντα ».

Τὸ ἐσπέρας κεκαλυμμένη ἡ νύμφη διὰ πέπλου ὠδηγεῖτο ἐν πομπῇ καὶ συνήθως ἐπ’ ἀπὸ τῆς εἰς τὸν οἶκον ἢ τὸν ἰδιαιτερον θάλαμον τοῦ νυμφίου. Λαμπαδηφόροι καὶ ἀξιέραστοι γυναῖκες προηγούμενοι τῆς πομπῆς, ἥς εἴποντο στίφη χορευτῶν· παῖδες δὲ καὶ παρθέναι ἔψαλλον μὲ λύρας καὶ αὐλοῦς φαιδρούς ὕμναιους. ‘Ωραῖαν εἰκόνα τοιαύτης πομπῆς μᾶς δίδει ὁ “Ὀμηρος” περιγράφων τὴν ἀσπίδα τοῦ ‘Αχιλλέως λέγει ὅτι ὁ “Ἡφαιστος ἐφιλοτέχνησεν ἐν αὐτῇ δύο καλὰς πόλεις, ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ὁποίων παρέστησε γάμους τελοῦμένους :

«...’ς τὴν μίαν γίνονταν τοῦ γάμου χαροκόπι,
νυφάδες ἀπ’ τὰ γονικὰ συνῶδευαν ’ς τὴν πόλιν
μὲ τὰ δαδιὰ καὶ ἀλαλαγμοὺς σηκώνετο ὕμναιου·
καὶ ἀγόρια κεῖ στριφογυρνοῦν εἰς τὸν χορὸν τεχνίταις,
αὐλοῖ, κιθάραις ἀντηχοῦν ’ς τὴν μέσσην καὶ ἡ γυναῖκες
ὀλόρθαις εἰς τὰ πρόθυρα θωροῦσαν κ’ ἐθαυμάζαν ».

(‘Ιλ. Σ 491 — 496.)

‘Αναλόγους πληροφορίας μᾶς δίδει καὶ ὁ ‘Ησίοδος ἐν τῇ ‘Ασπίδι τοῦ ‘Ηρακλέους :

« Τῇλε δ’ ἀπαιθομένων δοῖδων σέλας εἰλύφαζε ,
χερσὶν ἐνὶ δμῶων... »

Παρά δὲ τῷ Εὐρύπιδῃ, ὀλοφυρομένη ἡ μήτηρ, διότι δὲν ἡδυνήθη νὰ ἀνάψῃ γαμήλιον λαμπάδα διὰ τὸν υἱὸν τῆς, λέγει :

« ‘Εγὼ δ’ οὔτι σοι πυρὸς ἀνῆψα φῶς
νόμιμον ἐν γάμοις, ὥς πρέπει μητρὶ μακαρίᾳ ».

Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν γαμήλιον πομπὴν ἡ νύμφη, λαμπρῶς ἐνδεδυμένη ὠδηγεῖτο ὑπὸ τινων, εἰς οὓς αὕτη ἐδῶριζε τὰ κατὰλληλα ἐνδύματα, πιθανῶς δὲ οὗτοι ἐκράτουν ἐκατέρωθεν τὴν νύμφην, ὥς συνηθίζεται καὶ σήμερον κατ’ αὐτήν. Τὰς πληροφορίας ταύτας ἔχομεν ἀπὸ τὴν ‘Οδύσσειαν, ὅπου ἡ θεὰ ‘Αθηνᾶ φέρεται λέγουσα εἰς τὴν Ναυσικᾶν :

« ᾧ Ναυσικᾶ, τόσ’ ὀκνηρὴν σ’ ἐγέννησ’ ἡ μητέρα ;
τὰ ὀλόλαμπρά σου ἐνδύματα κάθονται ἀμελημένα,
ὁ γάμος σου ἤδη σίμωσε, π’ εὐμορφα θὰ φορέτῃς,
καὶ θὰ χάρισις εὐμορφα, ’ς αὐτοὺς ποῦ θὰ σὲ πάρουν ».

(‘Οδύσ. Ζ 25 — 28.)

Τῆς ἀπῆνης, ἐφ’ ἣς ἡ νύμφη ὠδηγεῖτο εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, πολυλαχοῦ ἐκαίετο ὁ ἄξων κατόπιν, εἰς ἔνδειξιν ὅτι ἡ νύμφη δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον.

Κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους, ὡς ἐν Βογατσικῷ καὶ πολλαχοῦ τῆς Μακεδονίας, ἔμενον οἱ νεόνυμφοι συνήθως ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρὸς τοῦ γαμβροῦ καὶ συνετέλουν πρὸς ἀπαρτισμὸν μεγάλης πατριαρχικῆς οἰκογενείας. Τότε δέ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ᾠκοδόμει ἀπλῶς ὁ γαμβρὸς ἰδιαίτερον νεόδμητον θάλαμον ἐν τῇ μεγάλῃ αὐλῇ.

Ὅμοιως καὶ οἱ νενυμφευμένοι υἱοὶ τοῦ Ἀλκινόου ἐξηκολούθουν κατοικοῦντες εἰς τὸ κοινὸν μέλαθρον ('Οδ. Η 5). Ἀναλόγως συνώκουν καὶ ὅλοι οἱ υἱοὶ καὶ γαμβροὶ τοῦ Νέστορος ('Οδ. Γ 412, 451) καὶ τοῦ Πριάμου ('Ιλ. Ζ 244). Ὑπῆρχον ὅμως καὶ ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνος αὐτοῦ, καθ' ἃς ὁ γαμβρὸς κατεσκεύαζεν ἰδιαίτερον οἶκον καὶ ἀπεχωρίζετο τελείως τοῦ πατρὸς. ('Ιλ. Ζ 313, 371, 370.) Ὅπως δὲ ἴσως φαίνεται ὅτι ἦτο γενικὸν ἔθιμον ἢ ὑπὸ τοῦ νυμφευομένου οἰκοδόμησις ἰδίου θαλάμου ἢ οἴκου.

Οὕτως ὁ δόμος τοῦ Πρωτεσιλάου ἔμενεν ἡμιτελής, ἀφ' οὗ ἀπέθανεν ἐν τῷ πολέμῳ, διότι κατὰ τὸν Σχολιαστήν :

« ἔθος ἦν τοῖς γήμασι θάλαμον οἰκοδομεῖσθαι ».

Καὶ ἀπὸ τὸν Θεόκριτον μανθάνομεν περὶ κατασκευῆς ὑπὸ τοῦ νεονύμφου θαλάμου· οὕτως ἡ νεόνυμφος διαπυνθάνεται σχετικῶς ὡς ἐξῆς :

« τεύχεις μοι θάλαμον; τεύχεις καὶ δῶμα καὶ αὐλὰς; »

Φαίνεται ὅτι εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις ἢ τέλει τοῦ γάμου ἐγένετο ἀπόντος τοῦ ἐνὸς τῶν νεονύμφων εἰς τὴν ξένην. Καὶ σήμερον πρὸ τῆς τελέσεως τοῦ γάμου ἀποστέλλεται νὰ συναντήσῃ τὸν νυμφίον ἢ νύμφη ἐνίοτε εἰς τὴν ξένην, ὅταν αὕτη ἀπέχη πολὺ ('Αμερικῇ).

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω συντόμου παρενθέσεως περὶ τῆς τελετῆς τοῦ γάμου κατὰ τοὺς Ὅμηρικοὺς χρόνους προκύπτει, ὅτι μεγάλη ὁμοιότης τῶν σχετικῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων τῆς ἀπομεμακρυσμένης ἐκείνης ἐποχῆς καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων σημειοῦται.

19. Εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον. Ὅταν κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς Δευτέρας ἀπῆρχοντο πλέον ὅλοι οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι καὶ ἐπῆρχετο ἡ νύξ, ἡ μήτηρ τοῦ γαμβροῦ, κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ἐν Βογατσικῷ, ἔστρωνε τὴν κλίνην τῶν νεονύμφων, ὅπου ἐκοιμοῦντο οὗτοι, τῆς νύμφης δυστροπούσης κατ' ἀρχὰς νὰ συγκοιμηθῇ μετὰ τοῦ γαμβροῦ καὶ παρασυρομένης εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον διὰ τεχνασμάτων τῆς πενθεράς.

Εἰς πολὺν παλαιότερον χρόνον, ὅταν ἡτοιμάζετο ὁ νυμφικὸς θάλαμος καὶ ἀπεχώρουν εἰς αὐτὸν οἱ νεόνυμφοι διὰ νὰ κοιμηθῶν, γυναῖκες ἀπ' ἑξῶ ἦδον διάφορα ἄσματα ὡς π. χ.

*Κόρη ποῦ τὰ Γιάννινα
κ' ἀγορὸς ἀπ' τὴν Ἀγιά
πάσαν κι' ἀνταμώθηκαν
μέσ' στὸν ξηροπόταμον.
— Πέρασέ μι, νιούτσικι,
πέρασ' τὰ παπούτσια μου.
— Δεσ' τὰ πέργου, κόρη μου,*

δὲ σ' τὰ καταδέχουμι.
— Θὰ σοὶ δώσ' ἓνα φλουρί,
ἔν' φλουρὶ Βινέτικου
κι' ἓνα Ἀθηνιώτικον¹⁾

Ἐν Βογατσικῷ ἀφοῦ ἐκοιμοῦντο οἱ νεόνυμφοι τὸ πρῶτον ἑσπέρας, τῆς Δευτέρας δηλαδή, ἠγείροντο τὴν ἐπομένην, Τρίτην, ἀπὸς ἀργά. Μόλις ἐξυπνοῦσαν οὗτοι, μετέβαιναν εἰς τὸν θάλαμον ἢ πενθερὰ καὶ ἔδιδεν εἰς τὴν νύμ-

1. Καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦδετο ἐν χορῷ πρὸ τοῦ νυμφικοῦ θαλάμου ἡ ἐπιθαλάμιος ᾠδὴ¹⁾, ἀξιοσημείωτον περιγραφὴν τῆς ὁποίας εὐρίσκομεν εἰς τὸ XVIII εἰδύλλιον τοῦ Θεοκρίτου, τὸ ἐπιγραφόμενον « Ἐλένης ἐπιθαλάμιος », τοῦ ὁποίου μετάφρασιν ἔχομεν ὑπὸ τοῦ Ἰ. Πολέμη, τὴν ἀρχὴν τῆς ὁποίας παραθέτομεν ἑνταῦθα :

« Ὅταν ὁ γυιὸς ὁ πιὸ στερνὸς τοῦ Ἀτρέως, ὁ ξανθομάλλης
Μενέλαος, μὲ τὴν ὡμορφὴν κι' ἀγαπημένη Ἐλένη,
τὴν κόρη τοῦ Τυνδάρεως, παντρεύτηκε στὴ Σπάρτη.
δῶδεκ' ἀνθοστεφάνωτα κι' ἀπάρθενά κοράσια,
οἱ πρῶτες καὶ καλλίτερες στὴ χώρα ἀρχοντοπούλες,
ἔστησαν ὅλες τὸ χορὸ κ' ἐχόρευαν ἀντάμα
ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν κάμαρα τὴ μυριοστολισμένη,
κ' ἐπλεκαν τὰ ποδάρια τῶν καὶ ῥυθμικά ἐκροτοῦσαν
κι ἀντικροτοῦσε δυνατὰ κ' ἡ κάμαρα τοῦ γάμου,
κι ὅλες ἐτραγουδοῦσαν κ' ἔλεγαν τέτοια λόγια :
Τί τόσο βιάστηκες, γαμπρέ, στὸν ὕπνο νὰ τὸ ρίξεις ;
δὲν σοὺ βαστᾶν τὰ γόνατα ἢ μὴ ἀγαπᾷς τὸν ὕπνο ;
ἢ μήπως ἦπες πιὸ πολὺ πρὶν πέσης στὸ κρεβάτι ;
Ἄν ἤθελες νὰ κοιμηθῇς, ἄς διάλεγες τὴν ὥρα
κι ἄς ἄφηνες τὴν κορασίδα μὲ τᾶλλα τὰ κοράσια
νὰ παίξῃ ὥς τὰ χαράγματα στῆς μάννας τῆς τὸ πλάϊ
ἀφοῦ ὀδική σου θᾶν' αὐτὴ καὶ σήμερα καὶ πάντα.
Καλότυχε γαμπρέ, οἰωνὸς καλὸς θᾶχε πετάξει
ὅταν στὴ Σπάρτη ἐρχόσουνά πού ἦταν κ' οἱ ἄλλοι ἀρχόντοι.
Μονάχα ἐσύ, Μενέλαε, ἀπὸ τοὺς ἡμιθέους
ἐσύ θὲ νᾶχῃς πεθερὸ τὸ Δία, τὸ γυιὸ τοῦ Κρόνου.

Ἐσ' εἶσαι πιά στὸ σπίτι σου, χαριτωμένη κόρη,
κ' ἐμεῖς κοράσια ἐλεύθερα θὰ πᾶμε στὰ λιβάδια
μόλις χαράξ' ἡ χαρσυγὴ, νὰ μᾶσωμε λουλούδια,
νὰ μᾶσωμε, νὰ πλέξωμε στεφάνια εὐωδιασμένα
καὶ σένα θὰ θυμώμαστε καὶ θὰ σὲ λαχταροῦμε,
ὅπως ποθοῦν καὶ λαχταροῦν τῆς μάννας τὸ μαστάρι
τὰ βυζανιάρικα τάρνιὰ ποῦ τρέφονται μὲ γάλα ».

1. Ἐπιθαλαμιογράφοι ἐκαλοῦντο οἱ γράφοντες ἢ ποιοῦντες ἐπιθαλαμίους ᾠδὰς ἢ ὕμνους. Πβλ. ΤΖΕΤΖΗΝ, ἐν Προλεγομένοις εἰς Λυκόφρονα.

φην καινουργές ὑποκάμισον, ἐλάμβανε δὲ τὸ ὃ ἔφερεν ἡ νύμφη κατὰ τὴν νύκτα, τὸ ὅποιον ἔδειχεν ἐπιδεικτικῶς εἰς τὰς προσερχομένας ἐπίτηδες συγγενεῖς, πρὸς μαρτυρίαν τῆς παρθενίας τῆς νύμφης. Συγγενής τις ἐξ ἄλλου τοῦ γαμβροῦ ἔσπευδε πρὸς τοὺς μετ' ἀνυπομονησίας ἀναμένοντας γονεῖς τῆς νύμφης, ἀγγέλλουσα αὐτοῖς τὴν μεγάλην καὶ χαρμόσυνον εἰδησιν, ὅτι ἡ κόρη των εὐρέθη παρθένος καὶ ἀνεδείχθη τετιμημένη. Εἰς ἀντάλλαγμα ἐλάμβανεν ἡ ἀγγελιαφόρος ἀπὸ τοὺς γονεῖς τῆς νύμφης ὄρνιθα ζωντανὴν καὶ «*συγκιούκι*»¹⁾ καὶ τὰ ἔφερεν εἰς τὸν γαμβρόν.

20. Τὰ ἐπιστροφία. Κατὰ τὴν μεσημβρίαν τῆς Τρίτης οἱ νεόνυμφοι, οἱ οἰκεῖοι τοῦ γαμβροῦ καὶ οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς του μετέβαινον καὶ *ἐφιλεύοντο* ὑπὸ τῶν γονέων τῆς νύμφης, οἵτινες παρέθετον πλουσιώτατον γεῦμα, τὸ ὅποιον διήρκει, ἐν χαρᾷ καὶ εὐθυμίᾳ, μέχρι τῆς ἑσπέρας. Τὸ γεῦμα τοῦτο ἐλέγετο *ἐπιστροφία*.

21. Τὸ λούσιμο τῆς νύμφης. Κατὰ τὰς ἐπομένας μέχρι τοῦ Σαββάτου ἡμέρας οὐδὲν ἀξιοσημείωτον γεγονὸς ἐλάμβανε χώραν. Κατὰ τὸ Σάββατον ὅμως, ἀπὸ τὸ πρῶτ' ἐμετέβαινε ἡ νύμφη εἰς τὴν πατρικὴν τῆς οἰκίαν καὶ ἐλούζετο. Περὶ τὴν μεσημβρίαν μετέβαινε καὶ ὁ γαμβρὸς καὶ *ἐφιλεύοντο*, παρέμειναν δὲ ἐκεῖ οἱ νεόνυμφοι μέχρι τῆς ἑσπέρας. Τοῦτο ἐπανελαμβάνετο κατὰ τρία συνεχῇ Σάββατα.

22. Οἱ νεόνυμφοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Κατὰ τὴν ἐπομένην, πρώτην Κυριακὴν μετὰ τοὺς γάμους, μετέβαινον οἱ νεόνυμφοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἡ μὲν νύμφη συνοδευομένη ἀπὸ τὰς νέας συγγενεῖς τῆς, ὃ δὲ γαμβρὸς ἀπὸ τοὺς δύο μπρατίμους του. Μετὰ δὲ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας ἡ νύμφη, συνοδευομένη ἀπὸ δύο γυναῖκας, συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ, ἐπεσκέπτετο κατ' οἶκον τὸν νουνὸν καὶ τὴν νουνάν, δωρίζουσα εἰς μὲν τὸν νουνὸν ὑποκάμισον, εἰς δὲ τὴν νουνάν μανδήλιον, κουλούραν καὶ *ψῆμα*²⁾. Ἐν συνεχείᾳ μετέβαινον εἰς τὰς οἰκίας τῶν μπρατίμων καὶ τοῦ μπρατιμουλιοῦ καὶ ἐδωρίζε καὶ εἰς αὐτοὺς ἡ νύμφη μανδήλιον, κουλούραν καὶ *ψῆμα*. Κατὰ τὴν ἐπομένην Κυριακὴν ἐπεσκέπτοντο οἱ νεόνυμφοι τοὺς συγγενεῖς τῆς νύμφης.

23. Συμπέρασμα. Οὕτως ἔληγεν ὁ μετὰ τόσων ἀξιοπεριέργων καὶ ὤραιων ἡθῶν καὶ ἐθίμων τελούμενος παρὰ τοῖς παλαιότεροις Βογατσιώταις

1. *συγκιούκι* = γλύκισμα, τὸ ὅποιον γίνεται ἀπὸ ὀρμαθὸν καρυδιῶν ἢ ἀμυγδάλων ἐμβαπτιζομένων εἰς μουσταλευριά (πελτές ἀπὸ μούστον καὶ ἄλευρον) καὶ περιβαλλομένων ὑπὸ χονδροῦ στρώματος ἐξ αὐτῆς μετὰ τὴν ἀποξήρανσιν.

2. *ψῆμα* = σοβαρὸν τεμάχιον ἐψημένου κρέατος.

γάμος. Ἐκ τῆς παρενθέσεως πολλῶν ἀναλόγων ἐθίμων τῆς τελετῆς τοῦ γάμου εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν ἐποχὴν, καὶ ἐκ τῆς σχετικῆς ἀντιπαραβολῆς καὶ συγκρίσεως, συνάγεται τὸ ἀβίαστον συμπέρασμα, ὅτι ὑπάρχουν πολλὰ τὰ κοινὰ μεταξὺ τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων τῶν γάμων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐν Ἑλλάδι καὶ τῶν γάμων τῶν Βογατσιωτῶν κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους. Ἡ σύμπτωσις αὕτη δὲν εἶναι τυχαία. Τοῦναντίον πρόκειται περὶ συνεχίσεως τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων ἀπὸ τῶν μυθικῶν μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν μιᾶς τῶν ὥραιότερων καὶ σπουδαιότερων κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρώπου.

Βεβαίως σὺν τῷ χρόνῳ ἠπλουστεύθη καὶ ἐν Βογατσικῷ, ὥς εἰς ὅλας τὰς μακεδονικὰς καὶ ἑλληνικὰς ἐν γένει κοινότητας, ἡ τελετὴ τοῦ γάμου, περικοπέντων πολλῶν ἐκ τῶν παλαιῶν τελετουργικῶν ἐθίμων. Ἐν τούτοις καὶ σήμερον ἐξακολουθοῦν τελούμενα πολλὰ ἐκ τῶν παλαιότερων ὡς ἀνωτέρω ἐθίμων, διότι οἱ Βογατσιῶται κατ’ ἐξοχὴν διακρίνονται διὰ τὴν συντηρητικότητα καὶ τὴν ἐμμονὴν των εἰς τὰ πάτρια.

24. Αἱ περὶ ἀρραβῶνων καὶ γάμων προλήψεις. Πολλὰ προλήψεις, σχετιζόμεναι μὲ τοὺς ἀρραβῶνας καὶ τοὺς γάμους, ἐπιχωριάζουν ἐν Βογατσικῷ· αἱ κυριώτεραι ἐξ αὐτῶν εἶναι αἱ ἀκόλουθοι :

1) Ἡ ἀρραβωνιαστικὰ δὲν πρέπει νὰ πηγαίῃ στὸ σπίτι τοῦ ἀρραβωνιαστικοῦ της, γιατί δὲν προκόβει ὕστερα τ’ ἀντρογόνο.

2) Γάμοι δὲν γίνονται τὸν Φλεβάρη, γιατί εἶναι κοντὸς καὶ λιγοστεύουν τὰ χρόνια.

3) Τὶς πρῶτες 15 μέρες τ’ Αὐγούστου δὲν κόβουν νυφικὰ ἢ ἄλλα δοῦχα.

4) Τὴν πρώτη μέρα ποὺ μπαίνει ἡ νύφη στὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ, ἡ πεθερὰ τὴν πιάνει ἀπ’ τὸ χέρι, τὴν ὀδηγεῖ στὴν παρσιὰ, τὴν φέρνει μπροστὰ στὸ τζάκι καὶ τῆς χτυπάει τὸ κεφάλι στὸ μπουχαρί, ἔτσι γιὰ νὰ εἶναι στερεωμένη καὶ ν’ ἀγαπᾷ τὸ καινούργιο σπιτικό της.

5) Ἡ νύφη, τὴν πρώτη μέρα ποὺ μπαίνει στὸ καινούργιο σπίτι της, δὲν πρέπει νὰ ᾔγγιζῃ τίποτε ἀπ’ τὰ προικιὰ της, γιατί σ’ ὅλη τὴ ζωὴ της θὰ σπάνη πράγματα τοῦ σπιτιοῦ.

6) Ἡ νύφη, τὴν πρώτη βραδύα τοῦ γάμου, δὲν κάθεται στὸ τραπέζι, οὔτε τρώει, γιατί, ἂν τὸ κάνῃ, θὰ φάῃ τὰ πεθερικά της.

7) Πρὸ τοῦ γρονίση ἡ νύφη δὲν βάζουν κλωσσα, δὲν φυτεύουν λουλούδια καὶ δὲν κάνουν κοκκούλια, γιατί χάνεται ἡ εὐτυχία τοῦ σπιτιοῦ.

25. Συζυγικὴ ἀπιστία. Μολονότι, ὡς ἀναφέρομεν ἐν τῇ περὶ Βογατσικοῦ περιγραφῇ, οἱ Βογατσιῶται ἐξενητεύοντο, διαμένοντες ἐπὶ ἔτη εἰς τὴν ξένην καὶ ἐγκαταλείποντες ἐν τῇ πατρίδι τὰς οἰκογενεῖας των, ἐν τούτοις ἡ

συζυγική παστάς ἐθεωρεῖτο ἱερὰ καὶ ἡ μίανσις αὐτῆς εἰδεχθὲς ἀνοσιούργημα. Αἱ Βογατσιώτισαι, ἐφ' ὅσον οἱ σύζυγοί των παρεμένον ἐν τῇ ξένῃ, ἀπειχον αὐστηρῶς ὅλων τῶν ἐπιδεικτικῶν συναναστροφῶν καὶ κοσμοβριθῶν τελετῶν, ἀπέφευγον νὰ ἐνδύωνται τὰς καινουργεῖς καὶ ἐορτασίμους ἐνδυμασίας των καὶ ἐξηκολούθουν διάγουσαι ἐν ἀφανείᾳ, σεμνότητι καὶ μετριοφροσύνῃ. Τὸ *κουτσομπολιό* ἦτο ἔτοιμον νὰ ἐφορμήσῃ ἀκάθεκτον πρὸς δυσφήμισιν οἰασδήποτε γυναικός, ἥτις, ἀπόντος εἰς τὴν ξένην τοῦ συζύγου της, ἤθελε τολμήσῃ νὰ ἐνδυθῇ ἁπλῶς ἐπιδεικτικῶς ἢ νὰ συμμετάσχη καὶ τῶν ἁθωτέρων χαρμωσύνων καὶ ἐορταστικῶν συναναστροφῶν. Ἄλλως τε δὲν θὰ ἔλειπον, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καὶ οἱ πρόθυμοι καλοθεληταί, οἵτινες θὰ ἔσπευδον νὰ τὰ *προφθάσουν* εἰς τὸν ἐν τῇ ξένῃ διαμένοντα σύζυγον, ὅποτε αἱ συνέπειαι θὰ ἦσαν ἄκρως ὀχληραὶ καὶ δυσάρεστοι διὰ τὴν αὐτῇ σύζυγον.

Διὰ τὴν ἀπόλυτον συζυγικὴν πίστιν τῶν γυναικῶν τοῦ Βογατσικοῦ θὰ ἡδύνατο κάλλιστα νὰ λεχθῇ ὅ,τι ἐλέχθη σχετικῶς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Σπάρτῃ, ὡς μνημονεύεται παρὰ τοῖς «Παραλλήλοις Βίοις» τοῦ Πλουτάρχου (Λυκοῦργος XV): «Καὶ λόγος ἀπομνημονεύεται Γεράδα τινὸς Σπαρτιάτου τῶν σφόδρα παλαιῶν, ὃς ἐρωτηθεὶς ὑπὸ ξένου, τί πάσχουσιν οἱ μοιχοὶ παρ' αὐτοῖς, εἶπεν. «ὦ ξένε, οὐδεὶς γίνεται μοιχὸς παρ' ἡμῖν». Ἐκείνου δὲ ὑπολαβόντος, ἔαν δ' οὖν γένηται; «Ταῦρον, ἔφη ὁ Γεράδας, ἐκτίνει μέγαν, ὃς ὑπερκύψας τὸ Ταύγετον ἀπὸ τοῦ Εὐρώτα πίεται». Θανμάσαντος δ' ἐκείνου καὶ φήσαντος· «Πῶς δ' ἂν γένοιτο βοῦς τηλιοῦτος;» γελάσας ὁ Γεράδας: «Πῶς δ' ἂν, ἔφη, ἐν Σπάρτῃ μοιχὸς γένοιτο;»

Ἐὰν μ' ὅλα ταῦτα, ὅπερ σπανιώτατον, γυνὴ τις ἐλησμόνει τὴν πρὸς τὸν σύζυγον πίστιν, οὐαὶ καὶ ἀλλοίμονον εἰς τὴν *παραστρατήσασαν*. Ἡ κοινὴ περὶ φρόνησις, ἡ διαπόμπευσις καὶ ὁ κοινωνικὸς θάνατος παρηκολούθουν οὐχ' μόνον τὴν μοιχαλίδαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἀκόμη τὸν μοιχόν. Σπανίως οἱ Βογατσιῶται εἰς παρομοίας περιπτώσεις κατέφευγον εἰς φονικὰς τιμωρίας καὶ ἐκδικήσεις· αἱ ἐπακολουθοῦσαι ὅμως ἠθικαὶ κυρώσεις ἦσαν ἀσυγκρίτως ἡ αὐστηροτέρα καὶ ἡ ὑποδειγματικωτέρα τιμωρία.

Ἀνάλογος αὐστηρότης ἦθῶν ἐπεκράτει καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, καὶ κατ' αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς Ὀμηρικοὺς χρόνους, ὡς μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν ἀμείλικτον τιμωρίαν τῶν σχετικῶν ἀτυχημάτων, τιμωρίαν ὑμνωδουθεῖσαν ὑπὸ τῶν ποιητῶν καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀναπτυχθεῖσαν, πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν παρερχομένων γενεῶν ἐκ τῆς διεγέρσεως τῆς φρίκης αὐτῶν.

Ἡ τραγικὴ περιπέτεια τῆς ἀπίστου Κλυταιμνήστρας καὶ ἡ ἀπαισιωτέρα τιμωρία τοῦ διαφθείραντος αὐτὴν Αἰγίσθου ἐξακολουθοῦν ἐπὶ αἰῶνας νὰ προκαλοῦν τὴν φρίκην τῶν ἀνθρώπων. Ἐπὶ μακρόν ἀντιστάσα ἡ σύζυγος τοῦ Ἀτρείδου Ἀγαμέμνονος, ἀφοῦ ἐστερήθη τοῦ προστάτου τῆς τιμῆς της, τοῦ αἰδοῦ, τὸν ὁποῖον ἐπὶ τούτῳ εἶχεν ἀφήσει πλησίον της ὁ σύζυγος, ὑπέκυψε τέλος εἰς τὴν ἀκάματον καὶ πολυμήχανον ἐπήρειαν τοῦ πειρασμοῦ:

«...καὶ αὐτός, εἰς τ' Ἄργους τὴν καρδίαν, ἥσυχος τὴν γυναῖκα ἔπασχε τοῦ Ἀγαμέμνονα μὲ λόγια νὰ μαγεύσῃ.

καὶ ἀρνιόνταν πρῶτα τ' ἄπρεπον ἔργον ἡ Κλυταιμνήστρα·
 ὅτ' εἶχε γνώμην ἀγαθή· καὶ ἀκόμ' εἶχε σιμὰ της
 τὸν αἰδὸν, ποῦ ὡς ἔφευγεν ὁ Ἀτρεΐδης γιὰ τὴν Τροία
 νὰ τοῦ φυλᾷ τὴν σύντροφο θερμὰ 'χε παραγγεῖλει.
 ἀλλ' ὅτε ἡ μοῖρα τῶν θεῶν τὸν σπέδισε νὰ πέσῃ,
 τότε ἔσυρε τὸν αἰδὸν 'ς ἔρμο νησί καὶ ἀφῆκε,
 ἡὔρεμα νὰ 'ναι καὶ τροφή τῶν πετεινῶν, κί' ἐκείνην
 πρόθυμος εἰς τὸ σπίτι τοῦ πρόθυμην τὴν ἐπῆρε.
 καὶ τῶν θεῶν εἰς τοὺς βωμοὺς πολλὰ 'καψε μερία,
 πολλὰ στολίδια κρέμασεν, ὑφάσματα χρυσάφι,
 ὅτ' εἶχε πρᾶγμ' ἀνέλπιστο καὶ μέγα κατορθώσει ».

(Ὁδ. Γ 263-275.)

Ἐν αὐτῇ τῇ δημοσίᾳ Βουλῇ τῶν Θεῶν, ὅχι μόνον δὲν ἐπικρίνεται ἡ μη-
 τροκτόνος πρᾶξις τοῦ Ὁρέστου, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐπαινεῖται ὑπὸ τοῦ Διὸς
 καὶ τῆς Ἀθηνᾶς ὡς ἐπιβεβλημένη τιμωρία ¹⁾).

Πικρῶς δὲ κατακρίνεται παρ' Ὀμήρῳ ἡ πρᾶξις τῆς Κλυταιμνήστρας·
 « ἐκείνη δὲν καικούργησεν, ὡς τοῦ Τυνδάρου ἡ κόρη,
 ποῦ φόνευσεν τὸν ἄνδρα της, καὶ ἀπάνθρωπο τραγοῦδι
 θὰ 'ναι 'ς τὸν κόσμον, καὶ ἄφησε 'ς τῶν θηλυκῶν τὸ γένος
 φήμην κακὴν, ὥστε ἡ καλαῖς καὶ κείναις νὰ μισοῦνται »

(Ὁδ. Ω 199-202.)

Ἡ τιμωρία τοῦ μοιχοῦ Αἰγίσθου ὑπῆρξεν ἀπαισιωτέρα ἢ ἡ τῆς μοιχαλί-
 δος Κλυταιμνήστρας. Τὸ πτώμα τοῦ ἀφέθη ἄταφον καὶ κατεσπαράχθη μακρὰν
 τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν κυνῶν καὶ τῶν σαρκοφάγων ὀρνέων. Ἦτο δὲ τοῦτο ὑψί-
 στη ἐκδῆλωσις τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης, ἥτις ἐτιμῶρει τὸν πταίστην καὶ ἐν
 τῷ παρόντι κόσμῳ καὶ ἐν τῇ αἰωνιότητι, καθότι ἀπηγορεύετο εἰς τὸ εἶδωλον
 αὐτοῦ ἡ διάβασις τοῦ Ἀχέροντος, ἐν ᾧ ἔμενεν ἄταφον τὸ σῶμα. Τὴν φρί-
 κην ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ σκληρᾷ τιμωρίᾳ, ἥτις εἰς ὀλίγιστα ἐγκλήματα ἐπεβάλλετο,
 ἀπεικονίζει τὸ κάτωθι ὁμηρικὸν χωρίον.

« τότε οὐδὲ χῶμα εἰς τὸν νεκρὸν ἐκείνου ἤθελε ρίξουν,
 ἀλλὰ θὰ τὸν κατὰ τρωγαν πετούμενα καὶ σκύλοι
 ἀπόρρικτον 'ς τὴν ἐξοχὴν οὐδ' ἤθελε Ἀχαῖδα
 καμμιὰ τὸν κλάψῃ· ὅτι ἔπραξεν ἔργο φρικτὸ καὶ μέγα »

(Ὁδ. Γ 258-261.)

Καὶ ἄλλα δὲ παραδείγματα ἔχομεν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς π. χ. τὴν
 τιμωρίαν τοῦ Θυέστου, ὅστις διέφθειρε τὴν νύμφην τοῦ καὶ σύζυγον τοῦ ἀδελφοῦ
 τοῦ Ἀτρέως Ἀερόπην. Καὶ ἡ ἐκστρατεία δὲ ὀλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος ἐναντίον
 τῆς Τροίας ἐγένετο πρὸς τιμωρίαν τοῦ μολύναντος τὴν συζυγικὴν παστάδα
 τοῦ Ἀτρεΐδου Μενελάου ²⁾).

Ἐθιμα λοιπὸν ἐδραῖα καὶ πατροπαράδοτα ἦσαν ἡ συζυγικὴ πίστις καὶ
 ἡ αὐστηροτάτη καὶ παραδειγματικὴ τιμωρία τῆς ἀπιστίας τῶν παλαιότερων

1. Πβλ. Ὁδ. Α 28-47.

2. Πβλ. Ἰλ. Γ 39-57.

Βογατσιωτῶν. Ἀλλὰ καὶ σήμερον, παρ' ὅλην τὴν ἀπανταχοῦ ἐνσκήψασαν ἐλευθεριότητα εἰς τὰς σχέσεις τῶν συζύγων, ἐξακολουθοῦν αἱ ἀνωτέρω ἐλληνικαὶ ἀρεταὶ μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας τηρούμεναι ἐν Βογατσικῷ καὶ ἄλλαις κωμοπόλεσι καὶ χωρίοις τῆς Δ. Μακεδονίας.

26. Δεύτερος γάμος.— Μολονότι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἐπιτρέπει τὸν δεύτερον γάμον, ἐν τούτοις οἱ Βογατσιῶται κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ἀπέφευγον γενικῶς τὴν σύναψιν δευτέρου γάμου. Τοῦτον ἀπεφάσιζον εὐκολώτερον οἱ χηρεύσαντες ἄνδρες, ὅταν ἦσαν ἀκόμη νέοι ἢ εἶχον ἀνήλικα τέκνα, ἅτινα εἶχον ἀνάγκην γυναικείας περιθάλψεως. Διὰ τὰς γυναῖκας ὁ δεύτερος γάμος καθίστατο δυσκολώτερος, ἰδίως ὅταν αὐταὶ εἶχον τέκνα ἐκ τοῦ πρώτου τῶν γάμου, τὰ ὅποια συνήθως δὲν συγκατετίθετο εὐκόλως ὁ δεύτερος σύζυγος νὰ δεχθῇ εἰς τὴν οἰκογενειακὴν του ἐστίαν. Τὸ πρᾶγμα καθίστατο ἔτι δυσκολώτερον ὅταν ἀμφότεροι οἱ εἰς δεύτερον γάμον προτιθέμενοι νὰ συνέλθουν εἶχον τέκνα ἐκ τῶν πρώτων γάμων τῶν, διότι ἀσφαλῶς ἐφοβοῦντο νὰ μὴ εὗρεθoῦν πρὸ τοῦ αἰνίγματος: «*τὸ παιδί μου καὶ τὸ παιδί σου δέρνουν τὸ παιδί μας!*». Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν ἦσαν σπάνιοι οἱ δεῦτεροι γάμοι παρὰ τοῖς παλαιότεροις Βογατσιώταις.

Κατὰ τὴν σύναψιν τῶν δευτέρων γάμων τὰ πράγματα ἦσαν κατὰ πολὺ ἀπλούστερα ἢ κατὰ τοὺς πρώτους τοιούτους. Ἐν πρώτοις ἀπεφεύγετο ἐπιμελῶς ἡ τέλεσις ἀρραβῶνων· ὅταν ἐπῆρχετο συμφωνία, κατεβάλλετο προσπάθεια νὰ τηρηθῇ αὕτη κατὰ τὸ δυνατόν μυστικῇ μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς στέψεως. Ἐπίσης ἀπεφεύγετο ἐπιμελῶς, κατὰ τὸ μεσολαμβάνει χρόνικόν διάστημα, πᾶσα συνάφεια τῶν μελλόντων νὰ συζητηθῇ ἢ καὶ ἀπλῇ ἐπίσκεψις παρὰ τῇ νύμφῃ τοῦ ὑποψηφίου γαμβροῦ. Ἐξ ἄλλου αἱ ἀπαιτήσεις ὡς πρὸς τὴν προῖκα ἦσαν κατὰ πολὺ μετριοφρονέστεραι· εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις δὲν ἐδίδετο προῖξ, ἰδίως ὅταν ἡ νύμφη ἦτο παρθένος, ἥτις συνήθως ἦτο πτωχή, καθότι μόνον πτωχαὶ κόραι ἀπεφάσιζον νὰ λάβουν ὡς σύζυγον χῆρον, οἱαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ περιουσιακὴ κατάστασις καὶ ἡ κοινωνικὴ θέσις του. Ἐνίστε μάλιστα, ὅταν ὁ χῆρος εἶχεν ἀρκετὰ τέκνα ἐκ τοῦ πρώτου γάμου του, ἠναγκάζετο νὰ γράψῃ ἐπ' ὀνόματι τῆς δευτέρας συζύγου του ὠρισμένον μέρος τῆς περιουσίας του, πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτῆς, δεδομένου ἄλλως τε ὅτι ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ θὰ κατεβάλλετο φροντίς νὰ μὴ «*κάμουν ἄλλα παιδιά*».

Ἀλλὰ καὶ ἡ τελετὴ τῆς στέψεως ἐλάμβανε χώραν κατὰ τὸν μᾶλλον ἀπλούστατον τρόπον. Ἐνα βράδυ ὠρισμένοι συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ μετέβαινον εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης καὶ μετ' ἀναλόγους συγγενεῖς αὐτῆς τὴν μετέφερον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ὅπου, ἐν ἐπιβλητικῇ σεμνότητι, ἐτελεῖτο ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἡ στέψις, χρησιμοποιουμένων ἀργυρῶν στεφάνων, χορηγούμενων ἐπὶ μισθώματι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἰωνίζομένων στερεὰν τὴν

σύζευξιν. Σπανιώτατα ἡ στέψις ἐτελεῖτο εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ὑπὸ αὐστηρὰν μυστικότητα, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς προσελεύσεως τῶν ἀνεπιθυμητῶν περιέργων.

Μετὰ τὴν στέψιν ἐπηκολούθει δεῖπνον, τὸ ὁποῖον παρέθετεν ὁ γαμβρὸς εἰς τὸν νουνὸν καὶ τοὺς ὀλίγους προσκεκλημένους, διεξήγετο δὲ τὸ δεῖπνον ἐκεῖνο ἐν συγκεκρατημένῃ εὐθυμίᾳ, χωρὶς ὕσματα καὶ χοροὺς. Μὲ τὴν ἰδίαν σοβαρότητα ἀπῆρχοντο οἱ προσκεκλημένοι περὶ τὸ μεσονύκτιον καὶ παρέμενον μόνοι οἱ νεόνυμφοι.

Τὰ τέκνα τοῦ συζύγου συνήθως ἀπεμακρύνοντο κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου καὶ διενυκτέρευον παρὰ συγγενεῖ οἰκογενεῖα, μόνον δὲ κατὰ τὴν ἐπομένην προσήρχοντο διὰ νὰ γνωρίσουν τὴν νέαν μητέρα των, τῇ μεσολαβήσει τῆς πενθερᾶς, τοῦ συζύγου ἢ πλησιεστέρας συγγενοῦς. Καὶ ἂν μὲν τὰ τέκνα ἦσαν μικρά, τὸ πρᾶγμα δὲν ἀπῆτει πολλὰς διατυπώσεις. Ἐὰν ὅμως ἦσαν μεγάλα, ἐγένετο ἡ δέουσα κατήχησις αὐτῶν καὶ πρὸ ἀκόμῃ τῆς τελέσεως τοῦ δευτέρου γάμου τοῦ πατρὸς των.

Καὶ κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν οὐδὲν κώλυμα ὑφίστατο διὰ τὴν σύναψιν δευτέρου γάμου. Οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι τῆς Πηνελόπης, νομίζοντες ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς ἐχάθη πλέον καὶ ὅτι τὰ ὄστα του ἡ ἐσῆποντό του ἄταφα ἐπὶ τῆς γῆς ἢ τὰ ἐκύλιε τὸ μαῦρον τῆς θαλάσσης κύμα, παρεκίνουν αὐτὴν νὰ συζευχῇ ἔτερον ἄνδρα. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ὀδυσσεύς, ὅταν ἀπῆρχετο κατὰ τῆς Τροίας, λαβὼν τὴν σύζυγόν του ἀπὸ τῆς δεξιᾶς χειρὸς, συνεβούλευεν αὐτὴν, ἐπειδὴ ἦτο ἀβέβαιον ἂν θὰ ἐπανήρχετο ἐκεῖθεν, νὰ περισώσῃ μὲν τὸν οἶκον μέχρι τῆς ἡβῆς τοῦ υἱοῦ, εὐθύς δ' ὥς θὰ ἔφθανεν ὁ Τηλέμαχος εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν, νὰ ὑπανδρευθῇ ὃν τινα θὰ ἐπροτίμα :

« ὅθεν δὲν ξεύρ' ἂν ὁ Θεὸς μ' ἀφῆσ' ἢ αὐτοῦ θὰ πέσω
 'ς τὴν Τροίαν' καὶ ὥς πρὸς ὅλα ἐδῶ σὺ θὰ 'χῃς τὴν φροντίδα,
 'ς τὰ μέγαρά μου τοὺς γονεῖς νὰ μοῦ περιποιῇσαι
 'σάν τῶρα καὶ καλύτερα, ὅσ' εἴμ' ἐγὼ 'ς τὰ ξένα'
 καὶ ὅταν ἰδῇς τὸ πρόσωπο τοῦ υἱοῦ μας νὰ γενειάσῃ,
 τότε ἄφησε τὸ σπῖτι σου καὶ ἄνδρ' ὀκιοῖον θέλῃς πάρε ».

(Ὀδ. Σ 265 · 270)

Ἐν τούτοις, μολοντί ἐθεωρεῖτο νόμιμος ὁ δεύτερος γάμος, τόσον σεβαστὴ ἦτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ ὁσιότης τῆς συζυγικῆς εὐνῆς, ὥστε ἀντέκειτο οὗτος εἰς τὴν εὐαισθησίαν καὶ τὴν λεπτότητα τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς καὶ κοινῶς κατηγορεῖτο. Ὁ δὲ νυμφευόμενος ἐθεωρεῖτο ὡς ἐπιδεικνύων σκληροκαρδίαν, διότι μετὰ τοσαύτης εὐχερείας ἐλησμόνει τὸν πρῶτον τῆς νεότητος φίλον καὶ σύντροφον. Ἰδίως ἴσχυε τοῦτο διὰ τὰς γυναῖκας, διότι ἐπιστεύετο ὅτι οἱ ἄνδρες ἐπεθύμουν, καὶ μετὰ θάνατον, νὰ ἔχουν ἀκεραίας εἰς ἑαυτοὺς τὰς συζύγους, ὥς ἀποφαίνεται ὁ Ἰουστιανὸς λέγων, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ τελευτηκότος ἀνδρὸς ἐναντιοῦτο διὰ τοὺς δευτέρους τῆς συζύγου γάμους : « *animam mariti defuncti secuntis nuptiis contristati* ».

Τὸ πρᾶγμα ἐθεωρεῖτο ἀκόμῃ σπουδαιότερον, ὅταν ὑπῆρχον τέκνα ἐκ τοῦ πρώτου γάμου. Ὁ συνάπτων νέους δεσμοὺς ἐθεωρεῖτο ὡς ἀδικῶν τὰ δυστυχῆ αὐτὰ ὄντα καὶ στερῶν αὐτὰ τῶν ἀναγκαίων περιποιήσεων, χάριν τῶν ἐκ τοῦ

δευτέρου γάμου θαλλῶν· τοῦτο δὲ ἴσχυε περισσότερον περὶ τῆς μητρός, καθότι αὕτη, ἐκ νέου ὑπανδρευομένη, ἔφερεν εἰς τὸν δεύτερον σύζυγον καὶ εἰς τὰ ἐκ τούτου τέκνα ὅλην τὴν προῖκα τῆς. Τὰ αἰσθήματα ταῦτα ἐκφράζει ζωηρῶς ὁ Εὐμαίος, ὅστις περὶ τοῦ γυναικείου ἐν γένει φύλου λέγει τὰ ἑξῆς :

« ὅτι γνωρίζει τὴν ψυχὴν τῆς γυναικὸς πῶς εἶναι·
τοῦ ἀνδρὸς ὅπου τὴν νυμφευθῇ τὸ σπῖτι αὐτῇ θ' αὐξήσῃ,
τοῦ πρώτου γάμου τὰ παιδιὰ καὶ τὸν ἀπεθαμένον
γλυκὸν τῆς ἀνδρα λησμονεῖ, ὅς τὸν νοῦ τῆς δὲν τοὺς ἔχει ».

(Ὅδ. Ο 20·30.)

Ἡ ἀντίληψις αὕτη τῶν ἀρχαίων διὰ τὸν δεύτερον γάμον, ὑπῆρξεν αἰτία νὰ ἀποφεύγηται ὁδοτος. Οὕτω ὁ Πausanias (II 21, 7) γράφει: « ἐν δὲ Ἄργει παρὰ τοῦτο δὴ τὸ μνημα τῆς Γοργόνης Γοργοφόνης τάφος ἐστὶ τῆς Περσέως· καὶ ἐφ' ὧν μὲν αὐτῇ τὸ ὄνομα ἐτέθη, δῆλον εὐθὺς ἀκούσαντι· γυναικῶν δὲ πρώτην αὐτὴν φασὶ τελευτήσαντος τοῦ ἀνδρὸς Περιήρους τοῦ Αἰόλου — τούτῳ γὰρ παρθένος συνώκησε — τὴν δὲ αὖθις Οἰβάλῳ γήμασθαι. Πρότερον δὲ καθεστῆκε ταῖς γυναιξὶν ἐπὶ ἀνδρὶ ἀποθανόντι χηρεῦν ».

Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ εἰς δεύτερον γάμον συνερχομένη γυνὴ ἐπέστρεφεν εἰς τὸν πατέρα τῆς, εἰς τὸν ὅποιον ἀπεδίδετο ὑπὸ τῶν υἱῶν ἢ ἄλλων συγγενῶν τοῦ ἀποθανόντος συζύγου ἢ κατὰ τὸν πρώτον γάμον δοθεῖσα προίξ. Ἐξέδιδε δὲ τότε αὐτὴν ὁ πατὴρ ἐκ νέου καὶ ἐπαναλαμβάνοντο ὅλα τὰ τοῦ πρώτου γάμου ἔθιμα. Καὶ πάλιν ἐλάμβανεν ἡ νύμφη τὰ νόμιμα δῶρα καὶ προίκα, ἡ τελετὴ διεξήγετο ὡς κατὰ τὸν πρώτον γάμον καὶ παρετίθετο παρὰ τοῦ πατρὸς συμπόσιον, διὰ τὸ ὅποιον παρεῖχεν ὁ γαμβρὸς τὰ χρήσιμα. Ἡ μόνη κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην διαφορὰ ἦτο ἡ μείωσις τῆς ἔξουσας τῶν γονέων περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ γαμβροῦ.

27. Τρίτος γάμος.— Τρίτος γάμος σπανιώτατα ἐλάμβανε χώραν κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ἐν Βογατσικῷ. Μόνον ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ, πρὸς ἀνατροπὴν ἀνηλίκων τέκνων, ἀπεφάσιζεν ὁ δις χηρεύσας νὰ συνάψῃ καὶ τρίτον γάμον, ὅπως δὴποτε ὅμως δὲν ἀπέφευγεν οὗτος τὴν γενικὴν κατάκρισιν καὶ τὰ σκώμματα τῶν συμπατριωτῶν του, θεωρούμενος « ξαναμωραμένος » καὶ ἀσελγής¹⁾.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ν. ΛΕΤΣΑΣ

Βιβλιογραφία. Ἐκτὸς τῶν προσωπικῶν ἀναμνήσεων καὶ τῶν ἀφηγήσεων τῶν ἐκ Βογατσικοῦ κ. Γεωρ. Τζέλιον καὶ τῆς κ. Ζωῆς Δ. Τσιούρκα ἐχρησιμοποίησα ὡς πηγὰς ἢ βοηθήματα καὶ τὰ ἑξῆς: Ὀμήρου, Ἰλιάς καὶ Ὀδύσεια, τὸ ἀρχαῖον κείμενον

1. Τρίτου γάμου οὐδεμία μνεία γίνεται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, παρ' οἷς ἄγνωστον ἦτο καὶ τὸ διαζύγιον. Καὶ αὐτὸς ὁ πολύβουλος Ἡφαιστος, ὅταν συνέλαβεν ἐπ' αὐτοφῶρῳ ἀπιστοῦσαν τὴν ὡραίαν σύζυγόν του Ἀφροδίτην μετὰ τοῦ ἀνδροφόνου Ἄρεως, ἀπῆλθε μὲν τὴν ἀπόδοσιν τῶν πλουσίων ἐέδνων, ἅτινα ὑπὲρ αὐτῆς ἀπέτισε, δὲν ἐτόλμησεν ὅμως ν' ἀξιῶσῃ τὴν ἀπὸ τῆς φιλομειδοῦς θεᾶς διάζευξίν του.

καὶ τὴν μετάφρασιν τοῦ Ἰακ. Πολυλά.— *Ἡσιόδου*, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, Ἀσπίς Ἡρακλέους.— *Σοφοκλέους*, Ἡλέκτρα καὶ Ἀντιγόνη.— *Πινδάρου*, Ὀλυμπιάς Α.— *Εὐριπίδου* Ἰφιγένεια, Ἡρακλῆς Μαινόμενος, Ἰππόλυτος.— *Θουκυδίδου*, Πελοποννησιακὸς πόλεμος.— *Ξενοφῶντος*, Κύρου παιδεία καὶ Οἰκονομικός.— *Ὀμηρικὸς Ὕμνος* εἰς Ἀφροδίτην.— *Πλάτωνος*, Θεαίτερος.— *Δημοσθένους*, Περὶ στεφάνου.— *Θεοκρίτου*, Εἰδύλλια, κείμενον καὶ ἔμμετρος μετάφρασις ὑπὸ Ἰ. Πολέμη, Ἀθῆναι, 1911.— *Πλουτάρχου*, Βίοι παράλληλοι.— *Πανσανίου*, Κορινθιακά.— *Κλ. Ραγκαβῆ*, Ὁ καθ’ Ὀμηρον οἰκιακὸς βίος.— *Γ. Παπαγεωργίου*, Ὀμηρικὸς αἰὼν.— *Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον*, τόμ. Ε’, Ἀθῆναι, 1912.— *Ἀρχεῖον Πόντου*, τόμ. Α’, Ἀθῆναι 1928.— *Ε. Σταματιάδου*, Σαμιακά, τόμ. Ε’.— *Ἰ. Μπήτου*, Τὸ Βογατσικόν, εἰς τὰ φύλλα τῆς 4, 5 καὶ 6ης Ὀκτωβρίου 1937 τῆς « Νέας Ἀληθείας ».— *Ἰ. Μπήτου*, Λαογραφικὸ ὕλικὸ τοῦ Βογατσικοῦ. Τὰ τραγούδια τοῦ γάμου. « Μακεδονικὲς Ἡμέρες » ἔτος 6 (Ἰανουάριος 1938).— *Ἰ. Μπήτου*, Ἐθῆμα τοῦ Βογατσικοῦ, εἰς τὰ φύλλα τῆς 16, 17 καὶ 18 Μαΐου 1938 τῆς Νέας Ἀληθείας.— *G. F. Abbott*, Macedonian Folklore.— *Α. Γουσίου*, Ἡ κατὰ Παγγαῖον χώρα καὶ τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου. Περιοδικὸν « Θησαυρός ».